

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: «Сучасний стан бюджетної безпеки України та підвищення
ефективності механізмів її забезпечення»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0728
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та
страхування
освітньої програми фінанси і кредит
спеціалізації Корпоративні фінанси

Д. В. Міняйло

Керівник д.е.н., професор Болдуєва О.В.

Рецензент к.е.н., доцент Сейсебаєва Н.Г.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Освітня програма фінанси і кредит
Спеціалізація Корпоративні фінанси

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____ А.П. Кущик

«_____» _____ 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Міняйло Дар'ї Володимирівні

1. Тема роботи: «Сучасний стан бюджетної безпеки України та підвищення ефективності механізмів її забезпечення»
керівник роботи: Болдуєва Оксана Валеріївна, д.е.н, професор
затверджені наказом ЗНУ від 4 липня 2019 року № 1110-с.
2. Строк подання студентом роботи 25 грудня 2019 року
3. Вихідні дані до роботи: дані Державної служби статистики України, Державної казначейської служби, Бюджетний кодекс, Методичні рекомендації, а також монографічні дослідження та наукові статті вітчизняних і зарубіжних авторів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): визначити сутність бюджетної безпеки держави, виявити загрози бюджетній безпеці, провести аналіз доходів та видатків державного бюджету, державного боргу та індикаторів бюджетної безпеки, розробити напрями підвищення ефективності бюджетної безпеки.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): магістерська робота містить 17 рис., 23 табл. і 3 формул.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Болдуєва О.В., д.е.н., професор	09.08.2019 р.	09.08.2019 р.
2	Болдуєва О.В., д.е.н., професор	13.09.2019 р.	13.09.2019 р.
3	Болдуєва О.В., д.е.н., професор	18.10.2019 р.	18.10.2019 р.

7. Дата видачі завдання: 05 липня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання бібліографії та вивчення літературних джерел	05.07.2019 р. – 09.07.2019 р.	виконано
2.	Виконання вступу	10.07.2019 р. – 08.08.2019 р.	виконано
3.	Виконання розділу 1	09.08.2019 р. – 12.09.2019 р.	виконано
4.	Виконання розділу 2	13.09.2019 р. – 17.10.2019 р.	виконано
5.	Виконання розділу 3	18.10.2019 р. – 28.11.2019 р.	виконано
6.	Формування висновків	29.11.2019 р. – 10.12.2019 р.	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	11.12.2019 р. – 24.12.2019 р.	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	25.12.2019 р.	виконано

Студент _____ Д.В. Міняйло
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ О.В. Болдуєва
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.Ю. Кисільова
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 114 с., 17 рис., 23 табл., 78 джерел, 5 додатків.

Об'єктом дослідження є реалізація державної бюджетної політики, забезпечення бюджетної безпеки країни, державний бюджет та державний борг.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів забезпечення бюджетної безпеки України.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка рекомендацій щодо вдосконалення бюджетної політики, що забезпечує бюджетну безпеку.

Завдання: 1) визначити фактори, що впливають на рівень бюджетної безпеки; 2) провести аналіз державного бюджет, боргу та бюджетної безпеки; 3) розробити заходи, щодо підвищення ефективності бюджетної безпеки.

Методи дослідження: логічного узагальнення, дедуктивний, фінансово-економічного та статистичного аналізу, порівняння, зведення та ін.

Одержані результати та їх новизна: удосконалено систему бюджетної безпеки за рахунок формування організаційного забезпечення управління державним боргом України та застосування ефективного механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України, що дозволить підвищити якість, ефективність і результативність менеджменту зовнішніх запозичень державою та стане одним з ключових елементів посткризового відновлення національних економічної і соціальної систем.

Практичне значення мають такі розробки як: забезпечення бюджетної безпеки, яка використовуються для визначення економічної політики держави в цілому.

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ, БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА, ДЕРЖАВНІ ДОХОДИ, ДЕРЖАВНІ ВИДАТКИ, ДЕРЖАВНИЙ БОРГ, БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА.

SUMMARY

Qualifying work: 114 pp., 17 fig., 23 tab., 5 annex, 78 references.

The object of the study is the implementation of the state budgetary policy, ensuring the budgetary security of the country, the state budget and the national debt.

The subject of the study is a set of theoretical, methodological and applied aspects of ensuring budgetary security of Ukraine.

The purpose of the qualification work is to substantiate theoretical and methodological provisions and to develop recommendations for improving budgetary policies that ensure budgetary security.

Objectives: identify the factors that affect the level of budgetary security; consider the nature and role of state budget security; recognize the budgetary security management system; analyze revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine; analyze current trends in Ukraine's debt policy; to carry out the analysis of the state budget, debt and budgetary security; develop measures to improve budgetary security.

Methods of research: logical generalization – for generalization of scientific experience in the investigated problems and teaching of the sequence of provisions of the master's work; deductive – to study the theoretical aspects of crisis management; financial-economic and statistical analysis, comparison, summary – when assessing the State budget, public debt; situational analysis – when developing recommendations for improving the effectiveness of Ukraine's budgetary security mechanisms; critical analysis and generalization of theoretical studies – for the theoretical generalization of the results obtained and the formulation of conclusions.

The study yielded the following scientific results, which are characterized by scientific innovation: improvement of the budgetary security system through the formation of organizational support for the management of the national debt of Ukraine and the use of an effective mechanism for managing and servicing the external public debt of Ukraine, which will improve the quality, efficiency and effectiveness of the external debt management by the state and will become one of

the key elements of the post-crisis recovery of national economic and social systems.

The value of the results of the master's qualification work lies in the fact that the developed recommendations allow us to identify the problematic aspects of economic development, as well as to determine what measures should be taken to overcome them.

Practical implications are such developments as: budgetary security policy instruments used in defining further budgetary security policies, as well as the economic policy of the state as a whole.

BUDGET, BUDGET DEFICIT, BUDGET SECURITY, GOVERNMENT REVENUES, GOVERNMENT SPENDING, PUBLIC DEBT, BUDGET POLICY, DEBT POLICY.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	18
1.1 Сутність бюджетної безпеки та її роль у фінансовій безпеці держави	18
1.2 Управління бюджетною безпекою держави.....	29
1.3 Методика оцінювання бюджетної безпеки держави	37
Висновки до розділу 1	46
2 ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	48
2.1 Аналіз доходів та видатків державного бюджету України.....	48
2.2 Аналіз динаміки та структури державного боргу.....	66
2.3 Аналіз показників бюджетної безпеки держави	76
Висновки до розділу 2	81
3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	83
3.1 Світовий досвід управління бюджетною безпекою держави	83
3.2 Формування ефективного механізму управління державним боргом України	97
Висновки до розділу 3	107
ВИСНОВКИ.....	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	114
ДОДАТКИ.....	122

ВСТУП

Останнім часом зросла увага до проблем бюджетної безпеки в Україні, яка обумовлена динамікою соціальних та економічних процесів в державі та у світі в цілому, а також зміною концептуальних підходів до поняття безпеки. Бюджетні показники є головними в оцінці загального стану національної безпеки країни, а зростання обсягів доходів та збільшення ефективності видатків свідчать про загальний розвиток.

Вивчення окремих аспектів забезпечення бюджетної безпеки держави висвітлене в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників О. Барановського, Н. Богомолової, О. Богма, О. Василик, О. Горалько, О. Кириленко, С. Л. Лисяк, В. Макогон, Онищенко, М. Петричко, О. Савицька, С. Фролова, Г. Шевченко, С. Юрій, Л. Яременко та ін.

Проте на науковому і практичному рівнях не повною мірою досліджено сутнісну природу та складові бюджетної безпеки, сукупність показників, що характеризують її рівень. Не сформована система заходів щодо забезпечення бюджетної безпеки України в сучасних умовах.

Вивчення бюджетної безпеки науковцями та експертами в контексті соціально-економічного розвитку держави націлене на проблеми збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, ефективності використання бюджетних коштів, пріоритетність національної безпеки України.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є розвиток теоретико-методичних й організаційних положень, дослідження сутності бюджетної безпеки та розробка практичних рекомендацій щодо напрямів підвищення ефективності механізмів бюджетної безпеки України.

Виходячи з цієї мети, були розроблені такі основні задачі дослідження:

- розглянуто сутність та роль бюджетної безпеки держави;
- вивчено систему управління бюджетною безпекою;

- розглянуто методичні рекомендації щодо розрахунку рівня бюджетної безпеки;
- проаналізовано доходи та видатки державного бюджету України;
- проведено аналіз бюджетної безпеки за допомогою індикаторів та проаналізована її динаміка;
- проаналізовано сучасні тенденції боргової політики України;
- запропоновано шляхи підвищення ефективності бюджетної безпеки.

Об'єктом дослідження є реалізація державною бюджетної політики та забезпечення нею бюджетної безпеки країни.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів забезпечення бюджетної безпеки України.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних фахівців в галузі бюджетної системи, бюджетної політики, економічної та бюджетної безпеки держави, боргової політики. У роботі використані методи: логічного узагальнення – для узагальнення наукового досвіду з досліджуваної проблематики й викладання послідовності положень магістерської роботи; дедуктивний – для дослідження теоретичних аспектів антикризового управління; фінансово-економічного та статистичного аналізу, порівняння, зведення – при оцінюванні державного бюджету, державного боргу; ситуаційного аналізу – при розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності механізмів бюджетної безпеки України; критичного аналізу та узагальнення теоретичних досліджень – для теоретичного узагальнення одержаних результатів та формулювання висновків.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти, фахова література, матеріали наукових конференцій та періодичних видань, статистичні дані Державного бюджету України, Державної казначейської служби, Державної служби статистики, дані Міністерства фінансів, результати власних досліджень та проведеного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів визначається такими основними положеннями: удосконалено систему бюджетної безпеки за рахунок формування організаційного забезпечення управління державним боргом України та застосування ефективного механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України, що дозволить підвищити якість, ефективність і результативність менеджменту зовнішніх запозичень державою та стане одним з ключових елементів посткризового відновлення національних економічної і соціальної систем.

Значення результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає у тому, що розроблені рекомендації дозволяють встановити проблемні сторони економічного розвитку, а також визначити, які заходи необхідно впровадити для їх подолання. Практичне значення мають такі розробки як: інструменти політики забезпечення бюджетної безпеки, які використовуються під час визначення подальшої політики бюджетної безпеки, а також економічної політики держави в цілому.

Апробація результатів дослідження. Аналіз стану бюджетної безпеки України: Збірник наукових праць молодих учених, аспірантів і студентів «НОВА ЕКОНОМІКА» (Запоріжжя, 2019 р.).

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано 2 друковані праці, у тому числі: 1 стаття і 1 тези за матеріалами наукових конференцій.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Сутність бюджетної безпеки та її роль у фінансовій безпеці держави

Ринкова економіка за усього розмаїття її моделей характеризується оптимальним поєднанням ринкових механізмів з державним регулюванням соціально-економічних процесів у суспільстві.

Значну роль як у самій системі ринкових відносин, так і у механізмі їхнього регулювання з боку держави відіграє бюджет. Він є важливим інструментом реалізації державної політики. Тому важливо усвідомити природу державного бюджету, особливості його формування та функціонування, способи використання в інтересах ефективного розвитку суспільного виробництва [12].

Бюджетний кодекс України дає наступне визначення «державному бюджету» – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду [13].

Одним із головних факторів незалежності суверенної держави в сучасних умовах господарювання є стан її національної безпеки. Значне місце посідає бюджетна безпека, яка є складовою фінансової безпеки. Вона є основою для функціонування всіх інших елементів державної суверенності, що входять у цю систему: військової, соціальної, інформаційної, екологічної, політичної безпеки, а також їх складових. В часи економічних та політичних криз проблеми бюджетної безпеки держави набувають особливого значення.

На рис. 1.1 представлено структуру національної безпеки України і місце бюджетної безпеки в цій системі.

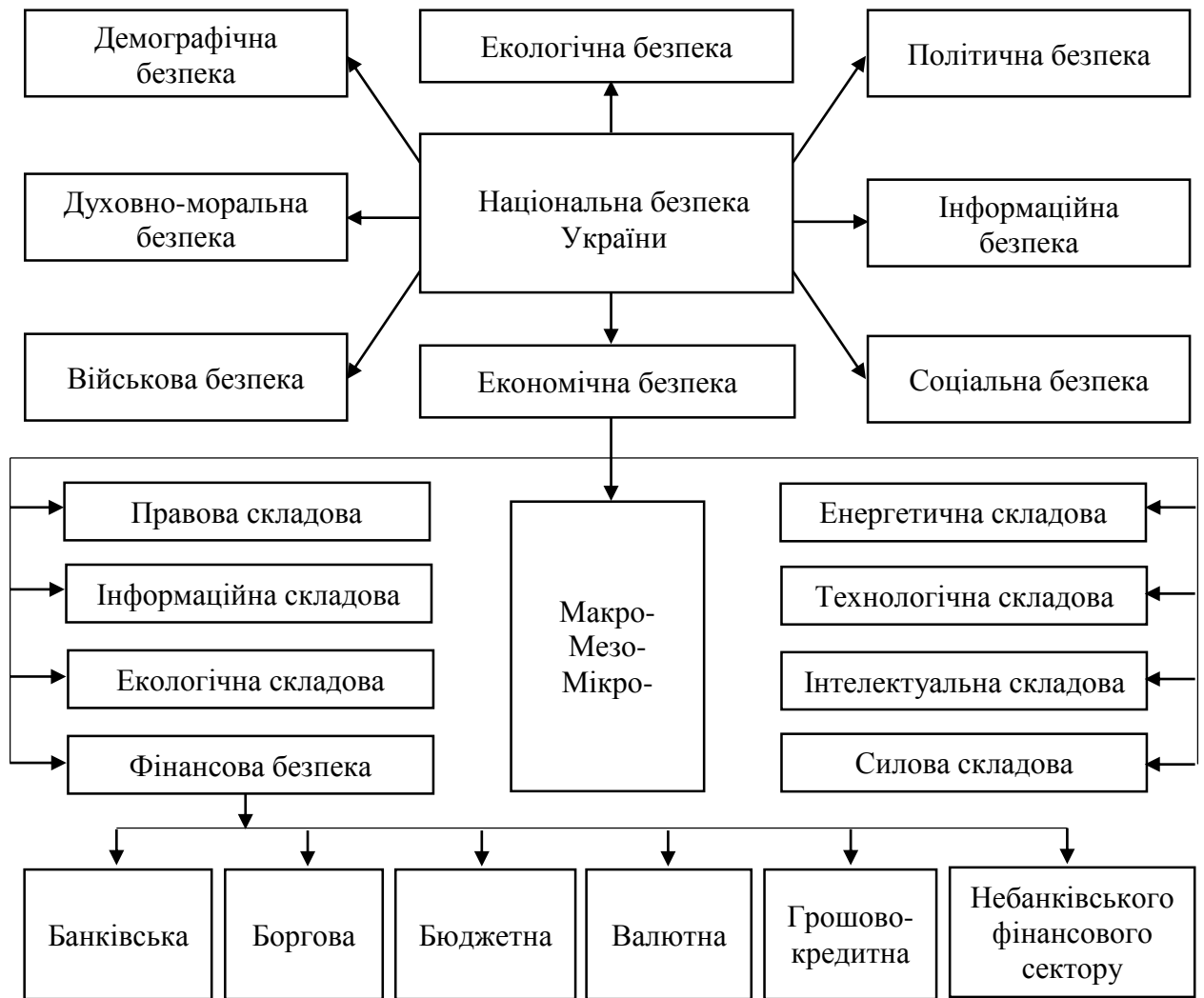


Рис. 1.1 – Структура національної безпеки України

Наведена структура поділена на декілька блоків, які взаємозалежні та мають забезпечити необхідний рівень захисту держави. Як видно економічна безпека підпорядковує собі фінансову, яка в свою чергу відповідає за бюджетну, податкову, інвестиційну, грошово-кредитну, валютну, боргову та інші сфери.

Згідно до наказу Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 №1277, бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає

можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції [45].

Розглянемо визначення «бюджетної безпеки», які надають сучасні вітчизняні вчені, табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Сутність поняття «бюджетна безпека»

Автор	Визначення
Барановський О. І. [5]	Стан забезпечення платоспроможності (рівень бюджетного потенціалу) держави щодо виконання нею своїх функцій, з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів і доцільності, законності й ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях
Богомолова Н. І. [7]	Здатність бюджетної системи країни до забезпечення фінансової самостійності за рахунок раціонального використання бюджетних коштів
Горалько О. В. [21]	Стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів
Петричко М. М. [37]	Здатність держави ефективно виконувати покладені на неї функції та забезпечувати фінансову стійкість державних фінансів за рахунок збалансування доходів та видатків зведеного бюджету з урахуванням соціально-економічного розвитку економіки
Фролов С. М. [59]	Особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів та ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної й екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз

Аналізуючи вище наведені визначення поняття «бюджетна безпека», можна сказати, що основна увага приділяється платоспроможності держави, за допомогою якої, вона зможе виконувати покладені на неї функції та завдання.

Зміст бюджетної безпеки проявляється у співвідношенні бюджетних ресурсів, параметрів їх формування та розподілу і сумарними потребами одержувачів таких ресурсів. За формою бюджетна безпека виявляється в системі оцінок, що характеризують її рівень.

Об'єктом бюджетної безпеки є фінансові ресурси бюджетної системи

(грошові кошти), кількісні та якісні характеристики їх розподілу між ланками бюджетної системи, суспільно-політичні, правові та фінансові аспекти бюджетного процесу, що є індикаторами та критеріями оцінки і забезпечення бюджетної безпеки.

Предметом бюджетної безпеки є діяльність держави, спрямована на гарантування певного рівня бюджетної безпеки шляхом впливу на її об'єкт.

Суб'єктами безпеки в бюджетній сфері є: органи законодавчої та виконавчої державної влади, органи місцевого самоврядування [54].

Розглядаючи теоретичні аспекти бюджетної безпеки, до основних її критеріїв можна віднести [53]:

- забезпечення стійкості основних параметрів платіжно-розрахункової системи;
- реальність цілей бюджетної політики та її відповідність національним інтересам;
- розширення можливостей держави здійснювати зовнішню і внутрішню політику на основі забезпечення достатніми фінансовими ресурсами;
- найбільш оптимальне залучення та використання позикових коштів для фінансування бюджетних видатків;
- попередження порушення бюджетного законодавства для сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави.

Виділяють наступні ключові проблеми бюджетної безпеки, такі як:

- потреба у чіткому розмежуванні функцій державного та місцевих бюджетів;
- удосконалення системи міжбюджетних відносин;
- попереджувати нецільове використання бюджетних коштів;
- впорядкування системи взаємозаліків, а також встановлення процедури обґрунтування пріоритетів бюджетних витрат та інше [7].

Повноцінне забезпечення бюджетної безпеки неможливе без достеменного з'ясування чинників, що впливають на її рівень. Так, відповідно

до факторів, що впливають на формування бюджетної безпеки держави слід віднести:

1. Організаційно-правові чинники:

- нормативно-правова база, професіоналізм при розробці бюджету, ступінь деталізації та прозорості бюджету при формуванні;
- досконалість системи бухгалтерського обліку виконання бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ;
- актуальність прийняття рішень стосовно бюджетно-податкового регулювання;
- характер касового виконання бюджету.

2. Фінансово-економічні:

- обсяг бюджету та його збалансованість;
- масштаби бюджетного фінансування;
- існування бюджетних резервів;
- кількість податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету;
- надання відстрочень за платежами до державного та місцевого бюджетів [8].

Забезпечення ефективної бюджетної безпеки повинно спиратися на принципи бюджетної системи, а відповідно до ст. 7 Бюджетного Кодексу України [13], бюджетна система ґрунтується на таких принципах:

1. Принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

2. Принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період;

3. Принцип самостійності – державний бюджет України та місцеві

бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.;

4. Принцип повноти – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження бюджетів та витрати бюджетів;

5. Принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6. Принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки;

7. Принцип субсидіарності – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача;

8. Принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями;

9. Принцип справедливості і неупередженості – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

10. Принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

В умовах загострення політичної та економічної ситуації в Україні, однією з основних проблем для економіки країни є зростання загроз бюджетній безпеці держави.

Загрози бюджетній безпеці – це комплекс негативних явищ та чинників, які заважають або можуть завадити реалізації бюджетних інтересів держави, а також направлені на руйнацію бюджетної системи чи бюджетного процесу країни.

Аналіз загроз бюджетній безпеці не можливий без їх класифікації та систематизації. Під класифікацією загроз розуміємо розмежування загроз на конкретні групи залежно від визначеного чинника та виокремлення реальних і потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз.

Зокрема, під реальними загрозами розуміють короткострокові загрози, що існують тепер, а під потенційними – ті, які можуть проявитися в найближчому майбутньому. Внутрішні загрози розглядають як наслідок деструктивних суперечностей, що виникають усередині фінансової системи країни, а зовнішні – як наслідок деструктивних суперечностей, які виникли за межами фінансової системи країни й призводять до зміни та руйнування самої економічної системи.

Виділяють наступні загрози бюджетної сфери:

- щорічне збільшення бюджетного дефіциту;
- високий рівень державного боргу, значні витрати на його обслуговування та погашення;
- нестача бюджетних коштів на пряме фінансування пріоритетних галузей економіки;
- проблеми бюджетної системи, низький рівень бюджетної дисципліни;
- незбалансована структура державних видатків на підтримку збиткових галузей народного господарства.

Однак, непоміченими лишаються реальні загрози бюджетній безпеці, до яких можна віднести:

- тінізацію бюджетної сфери;
- неефективність використання бюджетних коштів;
- відсутність ефективної системи внутрішнього контролю за використанням бюджетних коштів;

- значні помилки в розрахунках на стадії планування бюджетного процесу;
- зростання диспропорцій фінансування видатків з державного бюджету [40].

Негативний вплив спричинений існуванням бюджетної розбалансованості й негативною економічною динамікою. Ці фактори універсальними і не підлягають повному подоланню.

Головною загрозою бюджетної безпеки України є постійне збільшення дефіциту бюджету та державного боргу. Незбалансованість бюджетної політики призвела також, до неефективного використання бюджетних коштів та незбалансованості бюджетів всіх рівнів.

Бюджетна безпека як складова фінансово-економічної безпеки залежить від результатів реалізації ефективної державної економічної політики як основи досягнення національних інтересів.

Ефективне використання бюджету та ефективне управління грошовими потоками держави, має забезпечувати регулювання економічних і соціальних процесів в інтересах суспільства, створювати стабільні умови для економічного розвитку держави. Бюджетна політика є складовою фінансово-економічної політики країни і передбачає забезпечення економічного зростання та підвищення стандартів життя для підтримки постійного розвитку держави [16].

Бюджетна політика – це сукупність державних заходів, спрямованих на зміцнення дохідної частини Державного бюджету, посилення соціальної спрямованості видатків бюджету, створення умов макроекономічної стабілізації [18].

Стратегічною метою бюджетної політики є створення державою необхідних економічних, правових та організаційних засад щодо підвищення ролі бюджету як інструменту формування і оптимального розподілу фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи для ефективного її розвитку, спрямованого на економічне зростання та

підвищення життєвого рівня населення [61].

Виділяють такі чинники, що визначають особливе місце бюджетної безпеки у складі фінансової та економічної безпеки:

1. При вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль бюджету, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства.

Не може бути військової безпеки при слабкому і неефективному бюджеті, так само, як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.

2. В Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме бюджет, оскільки мали місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше, схоже на капіталізм західного зразка.

Подібна «перебудова» вже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а отже і загроз безпеці всієї держави.

3. Наслідки загроз бюджетній безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічної точки зору, тобто кількісно підрахувати економічні збитки і на цій основі визначити систему пріоритетів [58].

Виділяють наступні фактори, що визначають характерне місце бюджетної безпеки у складі фінансової та економічної безпеки держави:

- під час вирішення проблем в усіх сферах діяльності, звертається увага на роль бюджету, адже виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства. Не можлива військова безпека при слабкому і неефективному бюджеті, так само, як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти;

- в Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме бюджет, оскільки мали місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше, схоже на капіталізм західного зразка. Подібна

перебудова вже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а отже і загроз безпеці всієї держави;

- наслідки загроз бюджетній безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічної точки зору, тобто кількісно підрахувати економічні збитки і на цій основі визначити систему пріоритетів [16].

На жаль, важливі рішення, які закладали основи стратегічного економічного розвитку української держави після набуття нею незалежності, приймалися часто спонтанно, під тиском обставин, без належного наукового обґрунтування і врахування національних інтересів. Тому перші роки існування Української держави позначилися руйнуванням значного економічного потенціалу, що дістався їй у спадок. Характерний приклад – безсистемна, тотальна конверсія колись потужного військово-промислового комплексу, темпів якої не знала жодна країна світу.

Було завдано колосальних збитків економіці України, зруйновано високий науково-технічний потенціал оборонної галузі, а висококваліфіковані спеціалісти оборонних підприємств залишилися без роботи, багато з них виїхали за кордон у пошуках кращої долі.

Таким чином, економічний потенціал України, який є матеріальною основою бюджетної безпеки, нині значно ослаблений.

Дослідження теоретичних засад бюджетної безпеки довело правомірність її, розгляду як домінантної складової фінансової та економічної безпеки держави, невід'ємним і виключним атрибутом, якої є бюджет. Концентруючи в собі ключові вектори життя суспільства, бюджет трансформує грошові відносини між державою, громадянами та бізнесом у суспільні блага, значні масштаби, яких визначають актуальність бюджетної проблематики загалом та гарантування бюджетної безпеки, зокрема [43].

Підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує системних дій, які мають містити в собі механізми у сфері бюджетної та монетарної політики, фондового ринку, а також у сфері регулювання корпоративного сектору економіки тощо.

Можна запропонувати наступні заходи стосовно зміцнення фінансової безпеки України, а саме стосовно реформування бюджетної системи:

- проведення бюджетних реформ на базі наукового обґрунтування та координації дій (розробки узгоджених концепцій), стратегії та тактики бюджетування), підвищення якості прогнозів макроекономічних показників, що використовуються в бюджетному плануванні;
- комплексний підхід до реформування бюджетного процесу на державному, місцевому рівнях та рівні міжбюджетних відносин;
- підвищення результативності бюджетних витрат за рахунок застосування програмно-цілевих засад діяльності, орієнтація бюджетної системи на досягнення конкретних результатів (за відповідними програмами розвитку);
- зменшення зовнішнього боргу України, шляхом прямого зменшення чистих зовнішніх залучень уряду та погашення довгострокових залучень реального сектору економіки;
- удосконалення системи бюджетної статистики та діагностики у системному аналізі з індикаторами грошово-кредитної, боргової та валютної безпеки;
- розробка поетапної стратегії скорочення бюджетного дефіциту за рахунок нарощення власного доходного потенціалу, підвищення рівня управління державним боргом шляхом реалізації сучасної стратегії залучення позичкового капіталу, інвентаризації та класифікації всіх боргів, трансформації структури боргу, недопущення практики прийняття виключних рішень, не підпорядкованих єдиній борговій політиці, ліквідація прихованого дефіциту [32].

Реалізація запропонованого комплекс заходів, що охоплює більшість складових фінансової безпеки, актуальних для України, дозволить значно підвищити її рівень за умови забезпечення підтримки на законодавчому, виконавчому, владному рівнях.

Складна макроекономічна ситуація в Україні, наявність реальних та потенційних загроз призводить до часткової реалізації національних інтересів у бюджетній сфері. Бюджетна система України знаходиться в стані кризи, враховуючи те, що бюджетна безпека є базовою складовою усієї системи безпеки держави, нездатність подолати кризові явища негативно впливає на функціонування системи забезпечення національної безпеки держави [21].

1.2 Управління бюджетною безпекою держави

Бюджетна безпека є однією з основних складових фінансової безпеки, оскільки бюджет є одним із найважливіших інститутів економічного суверенітету держави. Тому управління бюджетною безпекою є особливо необхідною умовою забезпечення позитивних зрушень у структурі національної економіки, підвищенні соціального захисту населення, розвитку усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Під час формування бюджетної безпеки держава повинна додержуватися таких основних умов:

- урахування вимог усіх об'єктивних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства;
- вивчення і врахування попереднього досвіду фінансового і бюджетного розвитку;
- вивчення і врахування досвіду інших країн;
- врахування конкретного етапу розвитку суспільства, особливостей внутрішнього та міжнародного становища;
- дотримання комплексного підходу до розробки і реалізації заходів бюджетної політики, політики у галузі фінансів, ціноутворення, кредиту, заробітної плати тощо [60].

На формування бюджетної безпеки держави впливають зовнішні і внутрішні чинники, до них можна віднести:

1. Внутрішні:

- економічні (пов'язані із макроекономічними процесами, що відбуваються у сфері суспільного виробництва);

- соціальні (пов'язані з особливостями відтворення робочої сили і населення країни в цілому: кошти на освіту, охорону здоров'я, соціально-культурні заходи, соціальний захист населення, обсяг та рівень заробітної плати тощо);

- політичні (пов'язані з забезпеченням обороноздатності держави, підтримкою внутрішнього правопорядку, зміцненням всіх гілок влади).

2. Зовнішні:

- залежність від економічних взаємовідносин з іншими державами щодо поставок палива, сировини, матеріалів, обміну технологіями, експортних можливостей самої держави, її інтеграції зі світовими системами тощо.

- максимально точне визначення обсягу ВВП із врахуванням інших макроекономічних показників: рівня інфляції, обсягу виробництва, споживання та нагромадження;

- впровадження науково обґрунтованих розрахунків дохідної бази бюджету [55].

Бюджетна безпека держави полягає у захищеності від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз бюджетній системі, що досягається за рахунок здатності органів державної влади формувати в достатньому обсязі бюджетні ресурси для виконання своїх функцій, забезпечувати стійкість основних параметрів платіжно-розрахункової системи, найбільш оптимально залучати та використовувати позикові кошти для фінансування бюджетних видатків, попереджати порушення бюджетного законодавства з метою сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави [56].

Поняття бюджетної рівноваги дуже ретельно вивчається протягом багатьох століть. Спочатку дисбаланс доходів та видатків бюджету країни, а як наслідок, і бюджетний дефіцит, сприймався науковцями та політиками досить критично.

Вважалося, що найкращим бюджетом є збалансований бюджет. Однак з часом та розвитком світової економіки науковці дійшли висновку, що дефіцитний бюджет в умовах «нормального» дефіциту є адекватним явищем. Він стимулює економіку країни до розвитку та пошуку нових альтернативних шляхів «фінансової еволюції». Вважається, що нормальним є розмір дефіциту бюджету до 3% відносно ВВП [35].

До факторів, що найбільше впливають на рівень фінансової безпеки держави, можна віднести:

- значне відхилення фактичних доходів від запланованих;
- високе значення відношення обсягу Державного бюджету до ВВП;
- значне зростання обсягу перерахованих трансфертів з державного до місцевих бюджетів;
- продовження політики боргового фінансування бюджетних видатків.

У небезпечній зоні залишається дефіцит Державного бюджету [52].

До елементів структури системи бюджетної безпеки держави можна віднести: внутрішні та зовнішні загрози бюджетній безпеці; органи державної влади, що забезпечують бюджетну безпеку; фінансово-економічні та організаційно-правові фактори, що визначають стан бюджетної безпеки; концепцію бюджетної безпеки; національні інтереси в бюджетній сфері [71].

Управління бюджетною безпекою розглядається як частина системи управління державними фінансами, сукупність методів, інструментів та інституціонально-правових важелів впливу на формування та витрачання бюджетних коштів у процесі планування та виконання бюджету, систематичного контролю виконання прийнятих рішень, врахування внутрішніх і зовнішніх ризиків у фінансовій системі.

Основними цілями при здійсненні ефективного управління бюджетною безпекою мають бути:

- забезпечення повного та постійного виконання фінансових зобов'язань держави;

- усунення дестимулюючих та сприяння розвитку стимулюючих факторів бюджетної безпеки;

- відносне зниження видатків на функціонування держави та скорочення (поступове усунення) дефіцитності бюджету;

- зменшення боргового навантаження на національну економіку.

Для визначення необхідності у здійсненні управління державним бюджетом та бюджетною безпекою, встановимо найважливіші критерії бюджетної безпеки, до яких відносять:

- забезпечення стійкості основних параметрів платіжно-розрахункової системи;

- реальність цілей бюджетної політики та її відповідність національним інтересам;

- розширення можливостей держави здійснювати зовнішню і внутрішню політику на основі забезпечення достатніми фінансовими ресурсами;

- найбільш оптимально залучати та використовувати позикові кошти для фінансування бюджетних видатків;

- попереджати порушення бюджетного законодавства з метою сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави.

З метою підвищення ефективності управління бюджетною безпекою визначені її основні інструменти та принципи функціонування.

Інструменти управління бюджетною безпекою є засобами впливу на об'єкт управління (бюджетний процес) для реалізації його основної мети – максимізації ефективності управління бюджетними коштами для забезпечення соціальних гарантій та підтримки фінансової стійкості бюджетної системи держави.

Серед основних інструментів виділено: бюджетування, орієнтоване на результат, бюджетне планування, обґрунтування бюджетних асигнувань, цільові програми, моніторинг бюджетного процесу тощо.

До принципів управління бюджетною безпекою, можна віднести наступні (рис. 1.2).



Рис. 1.2 – Принципи управління бюджетною безпекою

Кожен принцип управління бюджетною безпекою, можна пояснити наступним чином:

- комплексність – визначається як комплексна система управління бюджетною безпекою, що здійснює вироблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких прямо впливає на загальну результативність цих рішень;
- безперервність – це постійне безперервне управління бюджетною безпекою;
- адаптивність – врахування факторів впливу на бюджетну безпеку та своєчасне внесення змін у системі;

- поліваріантність – тобто наявність альтернативних варіантів прийняття управлінських рішень;

- стратегічна орієнтованість – визначається як реалізація методів та інструментів управління бюджетною безпекою з дотриманням стратегічних напрямів бюджетної політики держави;

- економічна ефективність – це досягнення ефективного управління бюджетними ресурсами [63].

Залежно від періоду і характеру завдань управління бюджетною безпекою необхідно розглядати через бюджетну стратегію та бюджетну тактику.

Бюджетна стратегія – це цілісна система дій держави, спрямована на реалізацію мети, завдань і пріоритетів довготривалого курсу бюджетної політики, розрахованого на тривалу перспективу, що передбачає вирішення глобальних завдань, визначених економічною стратегією. Бюджетна стратегія повинна бути складовою економічної стратегії і корелювати з політичною, соціальною, гуманітарною, військовою та іншими стратегіями держави .

Бюджетна стратегія націлена на реалізацію перспективних завдань, бюджетна тактика – на поточні. Під бюджетною тактикою ми розуміємо форму реалізації бюджетної стратегії, комплекс адаптивних заходів впливу держави на стан функціонування конкретних бюджетних взаємовідносин з метою надання їм параметрів, визначених завданнями бюджетної стратегії. Головною функціональною характеристикою та критеріальною ознакою тактики є саме адаптивність [59].

Бюджетна політика, якщо вона спрямована на проведення всебічної модернізації вітчизняної економіки, здатна створити умови для підвищення її ефективності та поліпшення інвестиційного клімату.

Необхідною умовою для цього – є прийняття видаткових зобов'язань на основі ретельного оцінювання їх ефективності та за наявності ресурсів для їх гарантованого виконання в межах прийнятих бюджетних обмежень, забезпечення збалансованості бюджету, перехід до середньотермінового

бюджетного планування, здійснення оцінювання пріоритетності стратегічних завдань, відповідних реальним можливостям. Адже тільки завдяки комплексному підходу до визначення пріоритетних напрямів бюджетної політики можливо здійснити перерозподіл ресурсів на користь ефективних напрямів державної політики.

Зокрема середньотермінове бюджетне планування дозволяє сформулювати пріоритетні завдання, оцінити необхідні ресурси для їх реалізації та визначити можливі джерела отримання цих ресурсів. У свою чергу, це дасть можливість відійти від інерційного підходу (розподілу асигнувань на основі індексування тенденцій попередніх років).

Також важливо, що більшість заходів щодо скорочення видаткової частини бюджету і збереження при цьому якості державних послуг припускають реформування певного сектора економіки. Такі структурні реформи мають тривалий термін реалізації, саме середньотермінове бюджетне планування дозволяє своєчасно виявити їхню необхідність і зважено підійти до реалізації [28].

В останні роки бюджетна політика в Україні частково спрямована на забезпечення бюджетної безпеки за допомогою впровадження наступних заходів:

- законодавча регламентація процесу акумуляції й руху фінансових потоків, забезпечення їх прозорості для суспільства;
- спроби забезпечення високих темпів зростання національної економіки як основного чинника зниження фінансових ризиків під час розроблення показників Державного бюджету;
- дотримання принципу надійності прогнозу основних макроекономічних показників: обсяг і темп зростання ВВП, темпи інфляції, валютний курс;
- мінімізація фінансових втрат держави від приватизації державної власності;

- проведення заходів, спрямованих на забезпечення послідовності розвитку бюджетного процесу, достатності фінансових ресурсів для виконання бюджетних зобов'язань на кожному рівні, на основі законодавчо затверджених мінімальних державних соціальних стандартів і обґрунтованих нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості;

- впровадження індикаторів результативності витрат державних коштів, що орієнтовані на досягнення позитивного кінцевого результату та стимулювання органів влади різних рівнів та бюджетних організацій до економного використання бюджетних коштів [31].

Основними суттєвими чинниками, які можуть негативно впливати на бюджетну безпеку України, називають:

- невиконання запланованих показників доходів і видатків бюджету;
- різке збільшення державного та гарантованого боргу України;
- зменшення позитивного фінансового результату суб'єктів господарювання від звичайної діяльності до оподаткування;
- зменшення загального обсягу зовнішньої торгівлі;
- збільшення від'ємного показника зовнішньоторговельного сальдо.

Виходячи із зазначеного, слід констатувати наявність вагомих прорахунків у сфері бюджетного забезпечення економічної безпеки України. Невиконання запланованих показників доходів і видатків бюджету спричинене, насамперед, неякісним плануванням, що характеризується закладенням у бюджет нереалістичних параметрів, а також недотриманням установлених законодавством термінів проходження стадій бюджетного процесу. Вони формують загрози довготермінового характеру і визначають сучасний стан бюджетної безпеки держави [30].

Одночасно з тим, на державному рівні доречним було би визначити стратегію фінансової безпеки, яка має включати систему певних заходів, методів і механізмів, які:

- визначають критерії та параметри стану фінансової системи держави, які відповідають вимогам фінансової безпеки та забезпечують захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в цілому;
- виробляють механізм забезпечення фінансової безпеки і захисту фінансових інтересів особи, суспільства, держави шляхом застосування всіма органами публічної влади правових, економічних, адміністративних засобів впливу;
- виявляють внутрішні і зовнішні загрози фінансової безпеки, проводиться їх аналіз та здійснюються заходи з метою попередження чи виключення їх шкідливого впливу в майбутньому [39].

Дана стратегія найбільш необхідна під час економічної та політичної криз, які тривають в Україні вже не один рік. Для того стану, у якому Україна знаходиться ще з часів світової кризи 2008 р., залишаються очевидними зовнішні та внутрішні загрози та чинники. Одночасно потерпає як фінансова система в цілому, так і бюджетна система зокрема.

Також зазначимо, що бюджетна безпека опосередковано стосується й інших напрямів економічного життя країни, адже через державний бюджет ведеться перерозподіл коштів, що використовуються, наприклад, під час інноваційної модернізації економіки. Частіше за все, ці напрямки, підпадають під скорочення видатків Державного бюджету у випадку недоотримання доходів.

1.3 Методика оцінювання бюджетної безпеки держави

В часи економічної та політичної кризи, проблеми управління державними фінансами, а саме, бюджетною безпекою, особливо загострюються. Тому вбачається необхідність у своєчасній діагностиці стану бюджетної безпеки, виявленні реальних і потенційних загроз та пошуку шляхів подолання проблем у бюджетній системі України.

В Україні спостерігається дефіцит державного бюджету, глибинними причинами стали спад виробництва, зниження ефективності функціонування галузей економіки і підприємств, невиважена соціально-економічна політика, що зумовили зниження обсягів валового внутрішнього продукту і національного доходу. Це, природно, викликало скорочення величини фінансових ресурсів у державі, що й відбилося на показниках бюджету у вигляді довгострокового дефіциту [12].

Ці тенденції зумовили відплив вітчизняного капіталу за кордон, зменшення обсягу інвестицій в економіку України через необхідність обслуговування державного боргу [29].

Під час дослідження бюджетної безпеки, слід відмітити, що дана категорія нерозривно пов'язана з:

- бюджетною політикою в частині забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів.
- можливістю бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання нею бюджетних коштів в процесі виконання функцій соціального захисту; державного управління та міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури та охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки і оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики [22].

Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці в Україні і застосовуються Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності.

Розрахунки здійснюються Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства двічі на рік на підставі офіційних даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, Міндоходів,

Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій.

Ці рекомендації розроблені з метою визначення рівня економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави і визначають перелік основних індикаторів стану економічної безпеки України, їхні порогові значення, а також алгоритм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки [45].

Оскільки, бюджетна безпека держави є складовою фінансової та характеризується багатьма показниками то виникає необхідність визначення переліку індикаторів інтегрального показника бюджетної безпеки у порівнянні з її пороговим значенням. Перелік індикаторів інтегрального індексу узагальнений у методичних рекомендаціях щодо оцінювання рівня економічної безпеки: виробнича, демографічна, зовнішньоекономічна, макроекономічна, інвестиційно-іноваційна, соціальна, фінансова [42].

Найбільшу питому вагу у складі фінансової безпеки держави займає саме бюджетна безпека, що визначається як стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції.

Визначення інтегральної оцінки бюджетної безпеки здійснюється за принципами репрезентативності (включені найбільш суттєві показники, що впливають на рівень економічної безпеки держави), достовірності (адекватно відображають стан складової безпеки) та інформаційної доступності (під час розрахунку використовуються офіційні статистичні дані та публічні експертні оцінки) [42].

Порядок визначення інтегральної оцінки бюджетної безпеки має декілька етапів, які включають в себе:

1. Формування переліку індикаторів – здійснюються на основі відбору показників, які найбільш повно характеризують показник, з урахуванням попереднього накопиченого досвіду оцінювання, напрацювань українських та

міжнародних вчених у сфері економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених профільними міжнародними організаціями (Міжнародним валютним фондом, ООН, Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), нормативними документами ЄС тощо), цільових орієнтирів, установлених у національних програмах розвитку. Формування множини (переліку) індикаторів здійснюється за принципами репрезентативності (включені найбільш суттєві показники, що впливають на рівень економічної безпеки держави), достовірності (адекватно відображають стан складової безпеки) та інформаційної доступності (під час розрахунку використовуються офіційні статистичні дані та публічні експертні оцінки).

2. Визначення характеристичних значень індикаторів, які визначають рівень економічної безпеки. Вони поділені на три типи:

- індикатор типу С – стимулятор, тобто наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою;
- індикатор типу В – це дестимулятор, тобто коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотній зв'язок;
- змішаний тип А, який до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор складової/субіндексу стану економічної безпеки.

$$y_0 = X_0, y_{\text{крит}} = X_{\text{крит}}, y_{\text{небезп}} = X_{\text{небез}}, y_{\text{нездв}} = X_{\text{незд}}, y_{\text{здв}} = X_{\text{здв}}, y_{\text{опт}} = X_{\text{опт}}, \quad (1.1)$$

де X – величина (статистичні дані) індикатора;

y – характеристичне значення індикатора.

Відповідно до зазначеного:

- X_0 – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0;

- $X_{\text{крит}}$ – величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,2, або 20% оптимального значення;

- $X_{\text{небезп}}$ – величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,4, або 40% оптимального значення;

- $X_{\text{нездв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,6, або 60% оптимального значення;

- $X_{\text{здв}}$ – величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 0,8, або 80% оптимального значення;

- $X_{\text{опт}}$ – величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень економічної безпеки та за якої рівень економічної безпеки дорівнює 1, тобто дорівнює оптимальному значенню.

3. Нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0%, 1 – 100%.

4. Визначення вагових коефіцієнтів, які визначено шляхом експертного оцінювання. Розрахунок вагових коефіцієнтів для кожного субіндексу здійснювався за такою формулою:

$$d_i = \frac{a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (1.2)$$

де i – індикатор, який визначає стан агрегованого показника/субіндексу економічної безпеки, де $i = (1, 2, 3 \dots n)$;

a_i – експертна оцінка, що характеризує важливість i -го індикатора для узагальнених об'єктів/субіндексів економічної безпеки;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки.

5. Розрахунок інтегрального показника бюджетної безпеки визначається ієрархічно. Розрахунок інтегрального індикатора за кожною сферою безпеки здійснюється за такою формулою:

$$I_m = \sum_{i=1}^n d_i y_i, \quad (1.3)$$

де I_m – агрегований показник/субіндекс m -ї сфери економічної безпеки, де $m = (1, 2, 3 \dots 9)$;

d_i – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової економічної безпеки;

y_i – нормалізована оцінка i -го індикатора.

Використовуючи наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 №1277, складемо таблицю 1.2 з індикаторами бюджетної безпеки [45].

Таблиця 1.2 – Перелік індикаторів бюджетної безпеки України

№	Найменування індикатора	Розрахунок	Одиниці
1	Відношення дефіциту/профіциту ДБ до ВВП, %	Дефіцит (профіцит) ДБ / ВВП x 100	Відсотки
2	Сальдо бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, %/ВВП	(Сальдо сектору загальнодержавного управління – сальдо ЗБ) / ВВП x 100	Відсотки до ВВП
3	Рівень перерозподілу ВВП через ЗБ, %	Доходи зведеного бюджету/ ВВП x 100	Відсотки
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів, %	(Обслуговування державного боргу + погашення державного боргу) / доходи ДБ x 100	Відсотки

Основними складовими індикаторів виступають дефіцит або профіцит Державного бюджету та ВВП, та розраховується у відсотках. Визначення інтегральної оцінки рівня бюджетної безпеки здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс безпеки.

Значення індикаторів для нормування бюджетної безпеки наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3 – Значення індикаторів для нормування бюджетної безпеки

№	Найменування індикатора	Характеристичні значення індикатора									
		X ^L _{кр}	X ^L _{небез}	X ^L _{незд}	X ^L _{зд}	X ^L _{оп}	X ^R _{оп}	X ^R _{зд}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП	-6	-5	-4	-3	-2	3	5	6	8	10
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління	-3	-2	-1	-1	0	0	1	2	3	5
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет	18	19	20	23	25	28	30	33	35	37
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету						6	7	10	13	16

L (ліва частина) необхідна для індикаторів, які є стимуляторами, нормування відбувається за критеріями лівої частини, а R (права частина) – для індикаторів, які є дестимуляторами, нормування відбувається за критеріями правої частини.

Приведення індикаторів, які є різними за типами, до інформаційної односпрямованості та розмірності тлумачень характеристичних значень відбувається шляхом нормування.

В табл. 1.4 наведені вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів та інтегрального показника бюджетної безпеки та субіндекс бюджетної безпеки держави.

Таблиця 1.4 – Вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів та інтегрального показника бюджетної безпеки

№	Найменування індикатора, одиниця виміру	Значення вагового коефіцієнта
1	Відношення дефіциту/профіциту Державного бюджету до ВВП	0,2671
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків ВВП	0,2482
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет	0,2203
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів Державного бюджету	0,2644

Вище наведені нормативні значення вагового коефіцієнта, які будуть необхідними для оцінки бюджетної безпеки після проведених розрахунків.

Проте не можна чітко проаналізувати бюджетну безпеку, адже серед індикаторів не враховано обсяги прихованого відтоку капіталу з України, корупційний податок з усіх видів економічної діяльності, фінансові зловживання з тендерних закупівель тощо.

Відносна бюджетна безпека охоплює три стани бюджетного процесу:

- стан кризи – він передбачає здатність мінімізувати втрати (як наявні, так і можливі), можливість подолати кризові явища, ефективно використання наявного механізму для виживання системи та виходу із кризи;
- стан стабілізації – стан, за якого реалізація бюджетних інтересів здійснюється в умовах перманентного зменшення реальних загроз, прогнозування і попередження потенціальних загроз, досягнення мінімально

достатньої ефективності функціонування бюджетної системи, формування та розвиток стабілізаторів;

- стан розвитку – він зумовлюється повноцінною реалізацією інтересів бюджетної сфери в умовах мінімального впливу реальних і своєчасного попередження можливих загроз, а також досягненням максимальної ефективності функціонування усіх елементів бюджетної системи, здатних протистояти наявним загрозам [27].

Для зміцнення безпеки та унеможливлення загроз необхідно створити ефективний механізм забезпечення бюджетної безпеки, під яким розуміють сукупність дій та заходів, спрямованих на своєчасне попередження, виявлення та ліквідацію загроз бюджетній безпеці країни. Основними складниками такого механізму мають бути:

1. Невпинний і безперервний моніторинг фінансової системи держави.
2. Визначення та розрахунок соціально-економічних показників, що характеризують бюджетну систему країни.
3. Своєчасне виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці.

Для забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, перш за все, потрібний моніторинг, який дозволить своєчасно виявляти загрози фінансовим інтересам держави. Як видно, першочерговим етапом є аналіз бюджетної безпеки за показниками, які дають змогу оцінити рівень виконання дохідної частини та збалансованість доходів і видатків бюджету, співвідношення темпів росту ВВП, диференціацію регіонів за рівнем бюджетних видатків тощо. Результати проведеного моніторингу є підставою для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, запобігання, а також ліквідації загроз у бюджетній сфері [9].

Висновки до розділу 1

Теоретичне узагальнення наукових досліджень з економічної і фінансової безпеки дозволило виділити ряд особливостей, що сформували суть і методику сучасного вивчення питань безпеки як характеристики економічних систем. Встановлено, що бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової й економічної безпеки держави. Її роль відзначається об'єктивною необхідністю існування бюджету, його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій та реалізацію її економічної стратегії, перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту, регулювати економічні та соціальні процеси в державі із збереженням її економічного суверенітету і стабільності.

Отже, бюджетна безпека прагне забезпечити платоспроможність держави, добробут суспільства та створення ефективної економіки. Для зміцнення бюджетної безпеки України бюджетна політика повинна спрямовуватись на соціально-економічний та фінансовий розвиток країни. Бюджетна безпека є характерним індикатором розвитку держави, тобто критерієм, який визначає ефективність її бюджетної політики в цілому.

Дотримання принципів у комплексі з аналізом вищезазначених джерел допомагатиме ефективному попередженню загроз бюджетній безпеці в умовах фінансової глобалізації. Визначення загроз бюджетній безпеці та класифікація їх є базою для вироблення механізмів її забезпечення.

Наявність у бюджетній системі факторів загроз призводить до стану бюджетної небезпеки або відносної бюджетної безпеки, що характеризує такий стан бюджетної системи, за якого відбувається часткова реалізація національних інтересів у бюджетній сфері.

Тому, бюджетна безпека відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки держави та є її пріоритетним напрямком, адже представляє собою можливість бюджетної системи в забезпеченні платоспроможності країни під час збалансування доходів та видатків, а також

має забезпечити ефективність використання бюджетних коштів, реалізації соціальної та економічної політики, забезпечити національну оборону та безпеку.

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України розроблені Методичні рекомендації, які базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки. З їх допомогою, можна виявити можливі загрози безпеці в Україні.

Економічна безпека держави включає в себе: виробничу, демографічну, енергетичну, продовольчу, зовнішньоекономічну, інвестиційну, інноваційну, макроекономічну, соціальну та фінансову безпеки. По кожній розроблені інтегральні індекси, які впливають в цілому на економічну безпеку країни. Проте значну роль відіграє саме фінансова безпека, яка включає в себе банківську, небанківського фінансового сектору, боргову, бюджетну, валютну та грошово-кредитну. Бюджетну безпеку можна назвати ключовою, адже саме завдяки платоспроможності держави можна говорити про фінансування всіх інших секторів економіки.

Отже, в розділі 1 ми визначили суть бюджетної безпеки, а також підходи різних вчених до визначення цього поняття. Розглянули об'єкт та суб'єктів бюджетної безпеки, визначено принципи, завдання та чинники, що впливають на безпеку бюджету. Також, встановили механізм та інструменти управління бюджетною безпекою держави, можливі загрози бюджетній безпеці, та підходи до визначення її рівня.

2 ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз доходів та видатків державного бюджету України

Державний бюджет – надзвичайно складне соціально-економічне явище, що є основною ланкою фінансової системи будь-якої держави. В ньому зосереджується близько 70% усіх фінансових ресурсів і включає в себе різні фінансові інституції, за допомогою яких держава здійснює свою фінансову діяльність і перерозподіл значної частини валового внутрішнього продукту.

В умовах ринкових трансформацій проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої гостроти. З часів відновлення Україною незалежності, вітчизняна бюджетна система не демонструвала вигідної ефективності в реалізації своїх функцій, головною з яких є ефективний і справедливий перерозподіл фінансових ресурсів економіці.

Так, відповідно до Бюджетного кодексу України [13], державний бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Державний бюджет класифікується за такими складовими: класифікація доходів бюджету, класифікація видатків та кредитування бюджету, класифікація фінансування бюджету, класифікація боргу.

В даному розділі для оцінки державного бюджету необхідним буде провести аналіз дохідної та видаткової частини. Для аналізу тенденцій використання бюджетних коштів необхідно проаналізувати основні макроекономічні показники України за останні роки, що наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка державного бюджету України 2012-2018 рр.,
млрд грн.

Рік	ВВП, номінальний	Доходи		Видатки		Дефіцит / Профіцит	Сальдо до ВВП, %
			% до ВВП		% до ВВП		
2012	1 408,9	346,1	24,6	395,7	28,1	-49,6	3,5
2013	1 454,9	339,2	23,3	403,4	27,7	-64,2	4,4
2014	1 566,7	357,1	22,8	430,2	27,5	-73,1	4,7
2015	1 979,5	534,7	27,0	576,9	29,1	-42,2	2,1
2016	2 383,2	616,3	25,9	684,7	28,7	-68,5	2,9
2017	2 982,9	793,3	26,6	839,2	28,1	-46,0	1,5
2018	3 558,7	928,1	26,1	985,8	27,7	-57,7	1,6

Аналіз динаміки державного бюджету показав, що найбільший дефіцит спостерігався в 2014 та 2016 рр., тоді перевищення видатків над доходами склали 73,1 млрд грн. та 68,5 млрд грн. відповідно. Причиною став кризовий період для країни, а саме: спад виробництва, зростання державного боргу, зростання бюджетних витрат; значна частка тіньового сектору в економіці; неспроможністю влади тримати під контролем фінансову ситуацію в державі; недосконале законодавство і податкова система, військові дії в зоні АТО. При цьому середньорічний дефіцит державного бюджету найбільшим був у 2014 р. був на рівні 4,7% від ВВП, саме через загострення політичної, економічної ситуації, а також у зв'язку з підвищеною загрозою національній безпеці.

Визначений Бюджетною декларацією показник дефіциту державного бюджету на кожен рік середньострокового періоду не може перевищувати 3% прогнозного номінального ВВП України на відповідний рік [2]. Тобто починаючи з 2015 р. державний бюджет почав стабілізуватись та має дефіцит на допустимому рівні.

Для широти картини, а також, щоб виявити слабкі сторони державного бюджету, вбачається необхідність у розвернутому аналізі державних доходів та видатків за статтями бюджету.

Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України [12].

Порівняльний аналіз доходів державного бюджету за плановими та фактичними надходженнями в 2017-2018 рр. зображено на рис. 2.1, розрахований за даними Звіту голови Державної казначейської служби України [49].

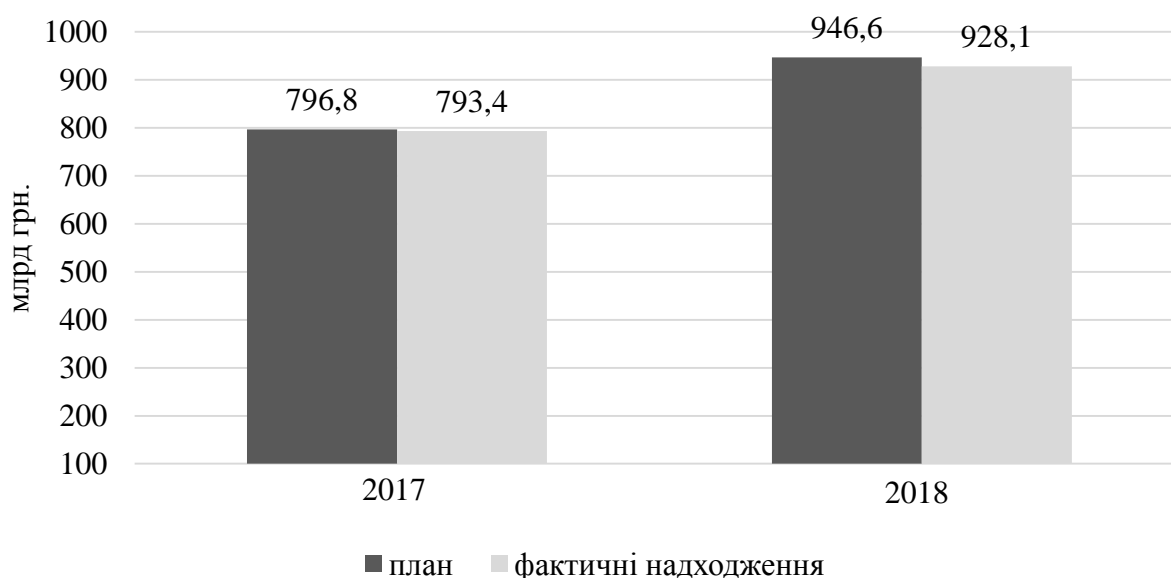


Рис. 2.1 – Доходи державного бюджету, 2017-2018 рр., млрд грн.

У 2018 р. до державного бюджету (загального та спеціального фондів разом) надійшло 928,1 млрд грн доходів, що становить 98,1 % річних планових показників. У порівнянні з 2017 р. надійшло доходів на 134,7 млрд грн більше або на 17 %.

Зокрема до загального фонду державного бюджету надійшло 833,6 млрд грн., що становить 98,9 % річних планових показників. У порівнянні з 2017 р. надійшло доходів на 135,2 млрд грн. більше або на 19,4 %; до спеціального фонду державного бюджету (з урахуванням власних надходжень бюджетних установ) надійшло 94,5 млрд грн., що становить 91,1 % річних планових показників. У порівнянні з 2017 р. надійшло доходів на 0,5 млрд грн. менше або на 0,5 % [49].

Відповідно до Бюджетного кодексу України [13], доходи бюджету можна класифікуються за наступними розділами:

1. Податкові надходження – це встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

2. Неподаткові надходження включають в себе:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;
- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- інші неподаткові надходження.

3. Доходи від операцій з капіталом.

4. Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Проаналізуємо доходи державного бюджету за період 2015-2018 рр., визначивши динаміку окремих статей, а також відхилення звітного періоду до попереднього (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Дохідна частина державного бюджету за 2015-2018 рр., млн грн.

Державний бюджет	Рік				Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
	2015	2016	2017	2018		
Стаття					2018/2017	2018/2017
Податкові надходження	409417,54	503879,43	627153,69	753815,65	126661,96	20,2%
Неподаткові надходження	120006,49	103643,68	128579,09	112721,53	-15857,56	-12,3%
Доходи від операцій з капіталом	171,40	191,46	286,90	736,47	449,57	156,7%
Офіційні трансферти	4944,37	8280,94	7575,07	8771,13	1196,06	15,8%
Цільові фонди	155,02	287,70	29847,11	187,50	-29659,60	-99,4%
Всього	534694,81	616283,22	793441,85	928114,94	134673,09	17,0%

У табл. 2.2 висвітлюється певна тенденція, а саме: стан виконання складових доходної частини державного бюджету за 2015-2018 рр. Податкові

надходження в 2018 р. займають лівову частку в доходах державного бюджету – 753,8 млрд грн., або 81,2%, з приростом в 20% в порівнянні до попереднього р., неподаткові надходження формують 12,2% дохідної частини, це 112,7 млрд грн., при цьому в 2018 р. прослідковується зменшення н 12,3%. У підсумку зазначені елементи становлять 93,4% доходів бюджету. До державного бюджету в цілому надійшло 928 114,9 млн грн, що становило 101,1% затверджених із змінами показників (917 998,9 млн грн) [11].

Розглянемо питому вагу складових у доходах державного бюджету України за 2018 р. (рис. 2.2) [23].

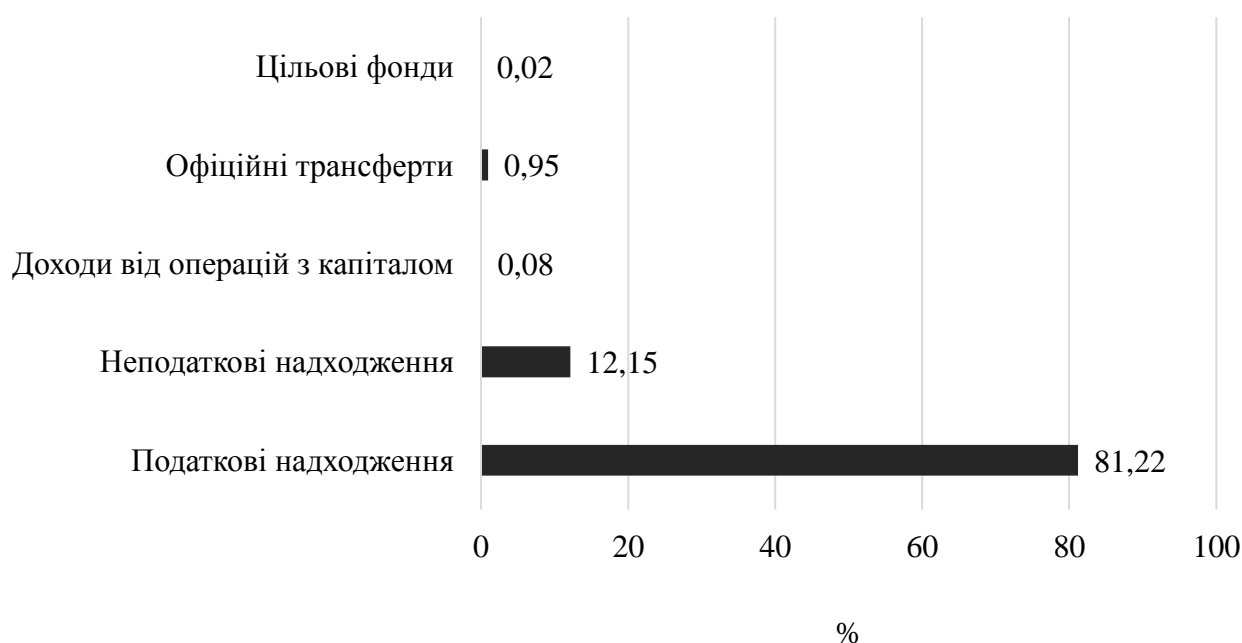


Рис. 2.2 – Структура доходів державного бюджету у 2018 р., %

Отже, питома вага складових у доходах державного бюджету має наступний вигляд:

- податкові надходження займають значний об’єм – і знаходяться на рівні 81%, неподаткові надходження в середньому знаходяться на рівні 12%;
- доходи від операцій з капіталом мають незначну вагу, в 2018 р. становили лише 0,08% від загального об’єму доходів;
- офіційні трансферти за два роки не змінили питомої частки і склали

0,95% від загальної кількості;

- цільові фонди в 2018 р. були на рівні 0,02%.

Ситуацію, що склалась можна пояснити бюджетною класифікацією, після прийняття Податкового кодексу 2010 р., окремі групи неподаткових надходжень були перенесені у податкові надходження (рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси тощо). Також щорічне зростання податкових надходжень може свідчити про неспроможність держави до наповнення бюджету за рахунок неподаткових та інших джерел, що також призводить до зменшення дохідної бази державного бюджету.

Структура основних податків у загальній сумі доходів державного бюджету України у 2018 р. зображена на рис. 2.3.

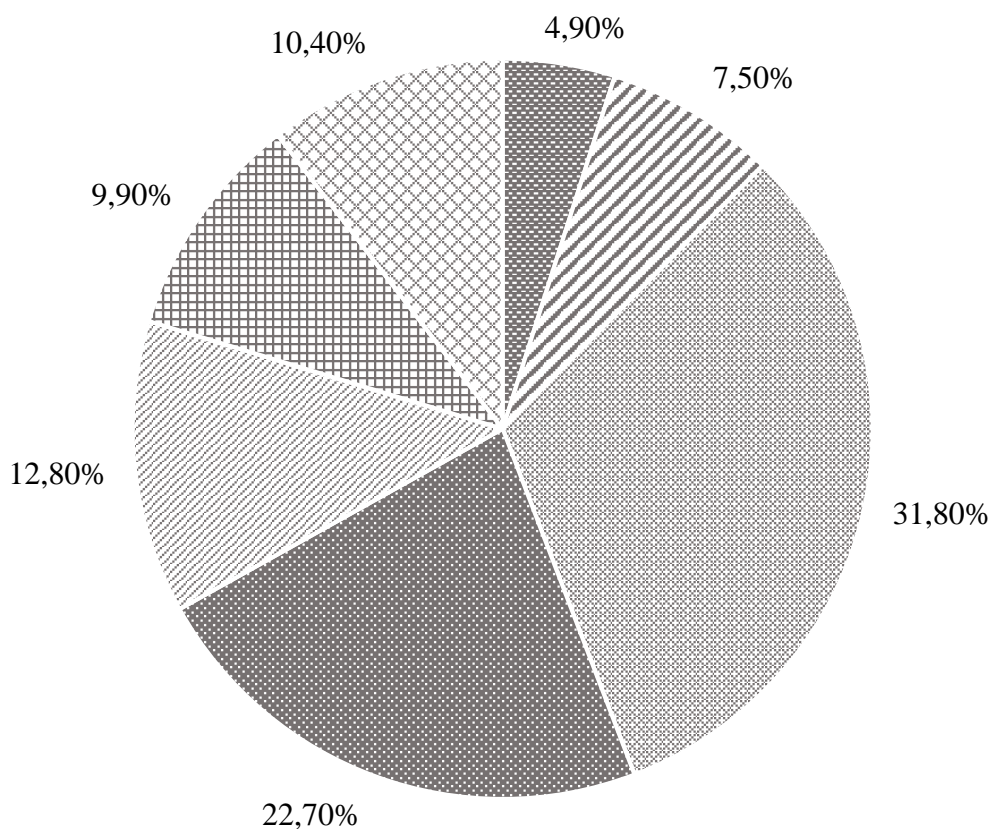


Рис. 2.3 – Питома вага основних податків у загальній сумі доходів державного бюджету за 2018 р., %

Отже, на рис. 2.3 зображено податкові надходження державного бюджету, які мають наступний склад: ПДВ з ввезених на територію України товарів 31,8%, ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) (збір) 22,7%, акцизний податок з вироблених в Україні та ввезених на митну територію України товарів 12,8%, податок на прибуток підприємств 10,4%, податок та збір на доходи фізичних осіб 9,9%, рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів 4,9%, інші доходи 7,5%. Як видно, найбільша частка належить ПДВ та акцизному податку.

У 2018 р. продовжував погіршуватися стан платіжної дисципліни платників податків. За даними ДФС на 01.01.2019 р. податковий борг перед зведеним бюджетом становив 101 467,7 млн грн, що на 10 050,4 млн грн, або на 11%, більше ніж на початок звітного періоду. При цьому перед державним бюджетом такий борг збільшився на 7 858,8 млн грн, або на 10,1%, і становив 85 650,4 млн грн. Найбільші суми податкової заборгованості щодо державного бюджету становили по ПДВ (39 652,9 млн грн), податку на прибуток підприємств (18 917,6 млн грн) та рентній платі за користування надрами (16 384,2 млн грн) [11]. На рис. 2.4 зобразимо найбільших боржників перед державним бюджетом з податкових зобов'язань у 2018 р.

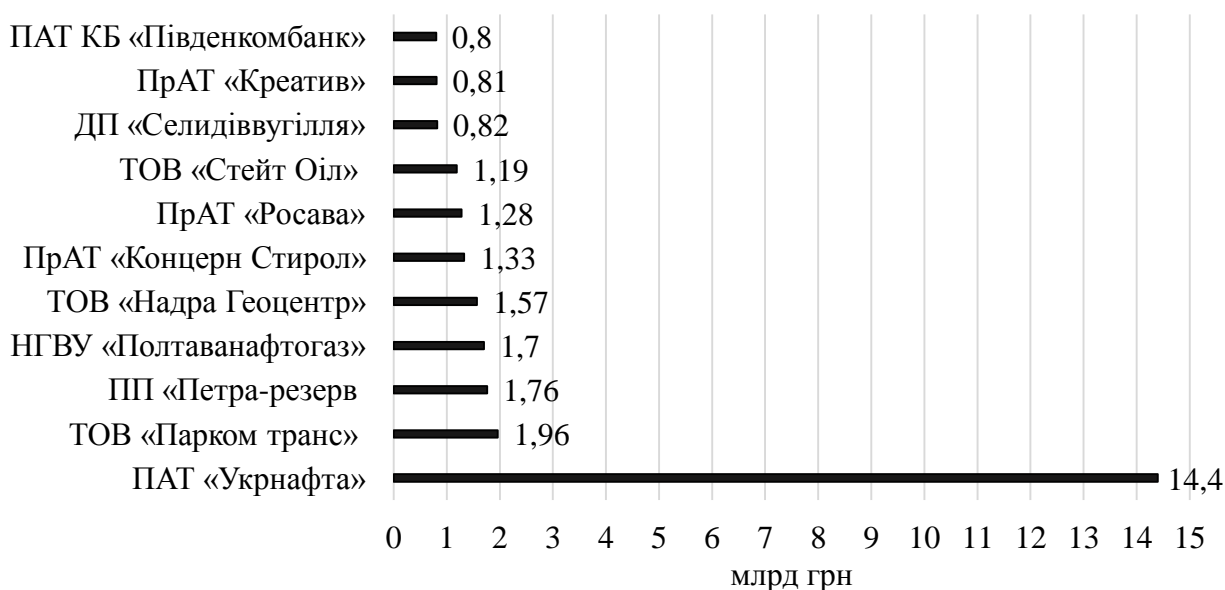


Рис. 2.4 – Найбільші боржники з податкових зобов'язань у 2018 р., млрд грн.

Так видно, що найбільший податковий боржник в Україні – ПАТ «Укрнафта», що накопичило 16% від загального боргу всіх підприємств – 14,4 млрд грн. На рис. 2.4 зобразимо доходи місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів з державного бюджету за 2017-2018 рр. Інші підприємства мають значно менший відсоток від загальної суми боргу. Друге місце посіло ТОВ «Парком Транс», яке має виплатити 1,96 млрд грн податків (2,3%). Далі йде ПП «Петра-Резерв» із боргом у 1,8 млрд грн (2%).

Доходи місцевих бюджетів умовно поділяють на власні та передані. Значення власних доходів місцевих бюджетів в останні три роки коливається в межах від 45-47% загальних доходів місцевих бюджетів. Порівняємо фактичні надходження з планом у 2017-2018 рр. на рис. 2.5.

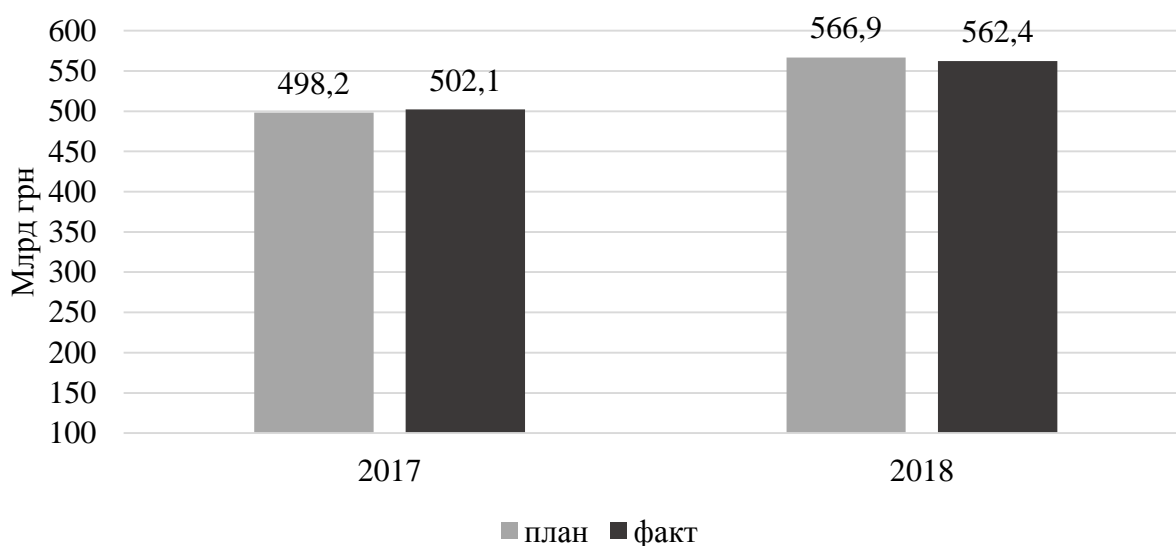


Рис. 2.5 – Доходи місцевих бюджетів 2017-2018 рр., млрд грн.

До місцевих бюджетів у 2018 р. з урахуванням сум міжбюджетних трансфертів із державного бюджету надійшло 562,4 млрд грн, що становить 99,2 % річних планових показників. У порівнянні з 2017 р. надходження зросли на 60,3 млрд грн або на 12 %. У 2018 р. до доходів місцевих бюджетів надійшло 263,5 млрд грн – власні доходи, а 298,9 млрд грн – передані з держбюджету. Із загальної суми всіх надходжень, отриманих місцевими бюджетами, обсяг податків і зборів, становить 263,5 млрд грн, що на 34,0 млрд грн або на 14,8 %

більше проти 2017 р. [49].

Відповідно до Бюджетного кодексу, видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом [13].

Система бюджетних видатків представляє собою взаємопов'язану сукупність окремих елементів, що характеризують економічні відносини, які виникають в результаті розподілу грошових коштів держави та забезпечують реалізацію її завдань і функцій. В цьому сенсі постає важливе завдання – формування такої обґрунтованої системи видатків, елементи якої були б збалансовані між собою, а їх сукупність забезпечувала б максимально ефективне досягнення мети бюджетної системи [14].

Видатки та кредитування Державного бюджету можна класифікувати за наступними ознаками:

1. Бюджетні програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету).
2. Ознака головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету).
3. Функції, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету). Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету має такі рівні деталізації:

- розділи, в яких систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування;
- підрозділи та групи, в яких конкретизуються видатки та кредитування бюджету на виконання функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.

Видатки бюджету класифікуються за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету). За економічною класифікацією видатків бюджету видатки

бюджету поділяються на поточні та капітальні [13].

Видатки державного бюджету України в 2017-2018 рр. мали наступний вигляд (рис. 2.6).

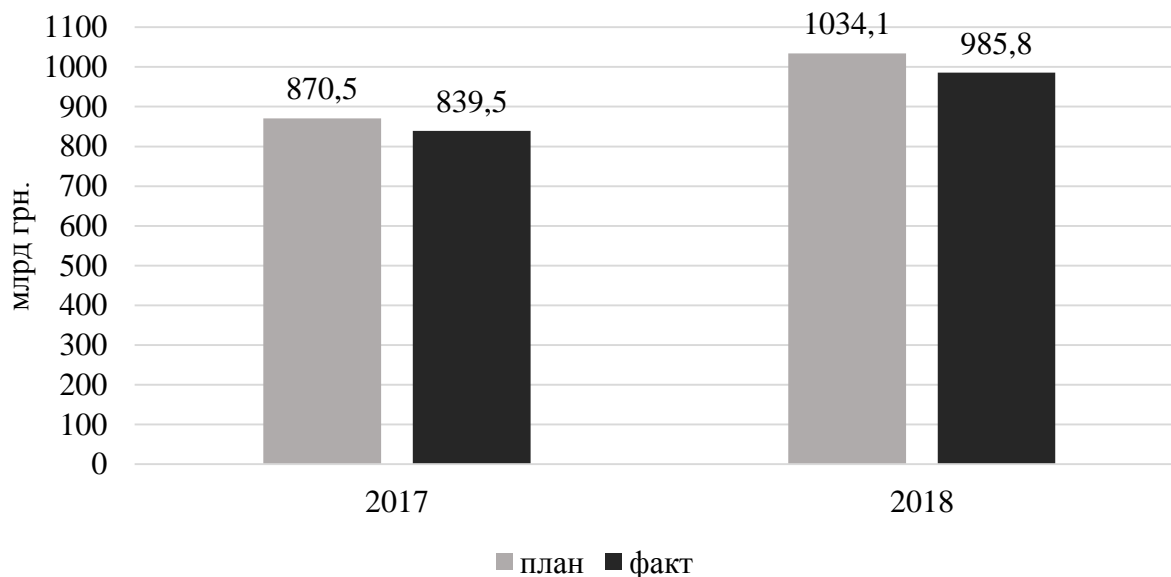


Рис. 2.6 – Видатки державного бюджету України за 2017-2018 рр., млрд грн.

Касових видатків державного бюджету у 2018 р. проведено у сумі 985,8 млрд грн., що становить 95,3 % річних планових призначень. У порівнянні із 2017 р. проведено видатків більше на 146,4 млрд грн. або на 17,4 %, зокрема: касові видатки загального фонду проведено у сумі 884,2 млрд грн., або 97,6% річних планових призначень. У порівнянні із 2017 р. проведено видатків більше на 126,6 млрд грн., або на 16,7 % ; касові видатки спеціального фонду проведено у сумі 101,7 млрд грн., або 79,3 % річних планових призначень. У порівнянні із 2017 р. проведено видатків більше на 19,7 млрд грн., або на 24,1 %. Проаналізуємо видатки державного бюджету України за функціональною класифікацією. Відповідно до даних державної казначейської служби України [23] проаналізовано структуру видаткової частини державного бюджету за період 2015-2018 рр, отримані результати занесено до табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Видатки за функціональною класифікацією видатків за 2015-2018 рр., млн грн.

Державний бюджет	Рік				Відхилення	
	2015	2016	2017	2018	Абсолютне	Відносне
Стаття	2015	2016	2017	2018	2018/2017	2018/2017
Загальнодержавні функції	103116,72	118049,27	142492,71	162958,09	20465,37	14,36%
Оборона	52005,20	59350,77	74346,23	97024,06	22677,83	30,5%
Громадський порядок, безпека та судова влада	54643,42	71670,44	87850,49	116875,93	29025,44	33,04%
Економічна діяльність	37135,41	31422,32	47000,12	63600,87	16600,75	35,3%
Охорона навколишнього природного середовища	4052,97	4771,62	4739,95	5241,2	501,25	10,58%
Житлово-комунальне господарство	21,49	12,51	16,95	296,93	279,98	1652%
Охорона здоров'я	11450,42	12464,61	16729,38	22618,05	5888,66	35,2%
Духовний та фізичний розвиток	6619,15	4958,95	7898,07	10107,07	2209,01	27,97%
Освіта	30185,70	34826,48	41297,31	44324,34	3027,02	7,33%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	103700,93	151961,47	144478,88	163865,59	19386,71	13,42%
Операційні видатки та кредитування	402931,41	489488,45	566850,09	686912,12	120062,03	21,18%
Міжбюджетні трансферти	173980,00	195395,27	272602,95	298939,71	26336,76	9,66%
Разом	576911,41	684883,73	839453,03	985851,82	146398,79	17,44%

З вищенаведених даних можна побачити, що видатки по всім статтям мали тенденцію до збільшення, так видатки державного бюджету в 2018 р. зросли на 146,4 млрд грн., або на 17,4%. Найбільше збільшення видатків відбулось за такими статтями: житлово-комунальне господарство, приріст 1652% в порівнянні до 2017 р., економічна діяльність – 35,3% (16,6 млрд грн.),

охорона здоров'я – 35,2%, або 5,8 млрд грн. та громадський порядок, безпека та судова влада – 33,04%, або 29,025 млрд грн.

На основі табл. 2.3 дослідимо питому вагу складових у видатках державного бюджету України за 2018 р. (рис. 2.7).

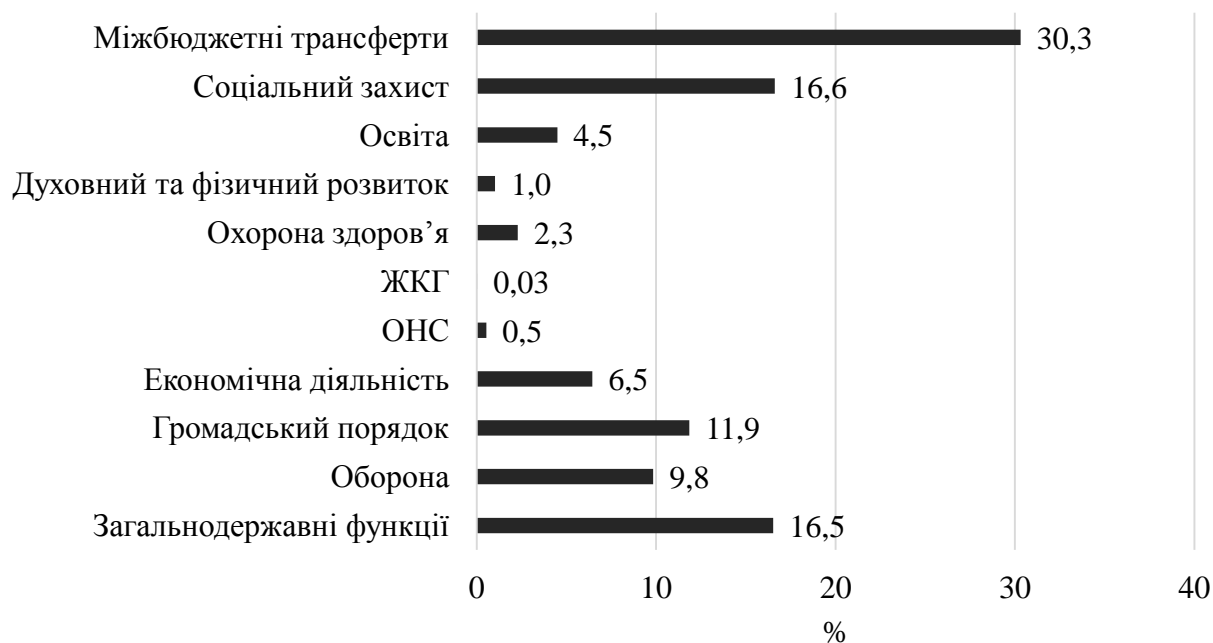


Рис. 2.7 – Структура видатків державного бюджету у 2018 р., %

Отже, проаналізувавши рис. 2.5, видно, що лівова частка видатків припадає на міжбюджетні трансферти і складає 30,3% видатків державного бюджету – це майже 299 млрд грн. Міжбюджетні трансферти у 2018 р. отримали 1289 місцевих бюджетів, що на 291 бюджет більше, ніж у порівнянні з 2017 р.. У тому числі забезпечено перерахування трансфертів 665 бюджетам об'єднаних територіальних громад [49].

Також, значні обсяги виділяються на соціальний захист – 16,6%, або 163,8 млрд грн. з державного бюджету, загально державні функції – у розмірі 162,9 млрд грн. та громадський порядок – 11,9% від загальних видатків, тобто 116,9 млрд грн. Значне збільшення обсягу фінансування на соціальний захист та соціальне забезпечення зумовлено політикою уряду, що спрямована на підвищення соціальних стандартів життя громадян, а відповідно збільшення обсягу їх доходів та захисту доходів від знецінення. За рахунок підвищення

соціальних стандартів, а відповідно платоспроможності громадян, очікується, що це стимулюватиме внутрішній попит, що має бути чинником економічного росту [14].

Фінансування освіти в Україні залишається на низькому рівні – 4,5%, що стримує її розвиток. Найменша питома вага належить житлово-комунальному господарству та охороні навколишнього природного середовища – 0,03% та 0,5% відповідно, з загальною сумою 5,5 млрд грн.

В умовах тривалого військового конфлікту на сході країни, захист та безпека кордонів залишається одним з найбільших пріоритетів, відповідно уряд значно збільшив видатки на оборону в 2016 р. Збільшення видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу зумовлено зростанням необхідності забезпечення безпеки громадян і здійсненням реформування правоохоронних органів та органів судової влади [60].

Державний бюджет України в 2018 р. сформував 547 бюджетних програм, 82 головних розпорядників бюджетних коштів, що на 3 програми більше, ніж у 2017 р.

Слід зазначити, що 10 бюджетних програм на загальну суму 633 млн грн. не були виконані зовсім, проте для 8 таких бюджетних програм асигнування не були відкриті. Натомість видатки за окремими бюджетними програмами не були здійснені, незважаючи на відкриті в повному обсязі асигнування:

- МОЗ «Заходи із реабілітації хворих на дитячий церебральний параліч» (КПКВ 2301510) – 14,1 млн грн.;
- Мін'юст «Будівництво (придбання) житла для осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України» (КПКВ 3601180) – 10 млн грн.

73 бюджетні програми на загальну суму 317 млрд грн. були виконані в повному обсязі. Розпорядниками бюджетних коштів за цими програмами виступили більше 30 органів влади. При цьому МВС на 100% виконало 12 бюджетних програм, МОН та Мінсоцполітики – по 6 бюджетних програм [19].

Проаналізуємо видатки державного бюджету України за економічною

бюджетною класифікацією за 2016-2018 рр., використовуючи дані Статистичного збірника Бюджет України 2018 р. [11] (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Структура видатків бюджету за економічною класифікацією за 2016-2018 рр., млрд грн.

Найменування	Рік			Відхилення	
	2016	2017	2018	Абсолютне	Відносне
				2018/2017	2018/2017
Поточні видатки	658,25	798,60	916,05	117,45	14,7
Оплата праці і нарахування на зарплату	105,35	134,78	171,26	36,48	27,1
Використання товарів і послуг	95,83	122,11	157,55	35,44	29,0
Обслуговування боргових зобов'язань	97,37	111,48	116,30	4,82	4,3
Поточні трансферти	199,61	274,74	297,70	22,96	8,4
Соціальне забезпечення	153,28	148,98	166,62	17,64	11,8
Інші поточні видатки	6,81	6,50	6,62	0,12	1,8
Капітальні видатки	26,64	40,86	69,81	28,95	70,9
Придбання основного капіталу	15,04	18,53	32,67	14,14	76,3
Капітальні трансферти	11,59	51,27	37,13	-14,14	-27,6
Всього	684,88	839,45	985,85	146,40	17,4

Як видно з аналізованої таблиці по всіх статтях, крім капітальних трансфертів, відбулось збільшення видатків. Найбільше збільшення прослідковується у витратах на придбання основного капіталу – 76,3%, що складає 14,14 млрд грн., також збільшились видатки невикористання товарів на 29%, або на 35,44 млрд грн. та на оплату праці відбилось збільшення на 27%, або 36,48 млрд грн. При цьому відбулось скорочення видатків на капітальні трансферти на 27,6%, або зменшення на 14,14 млрд грн.

На рис. 2.8 зобразимо проаналізовану структуру видаткової частини державного бюджету за 2018 р.

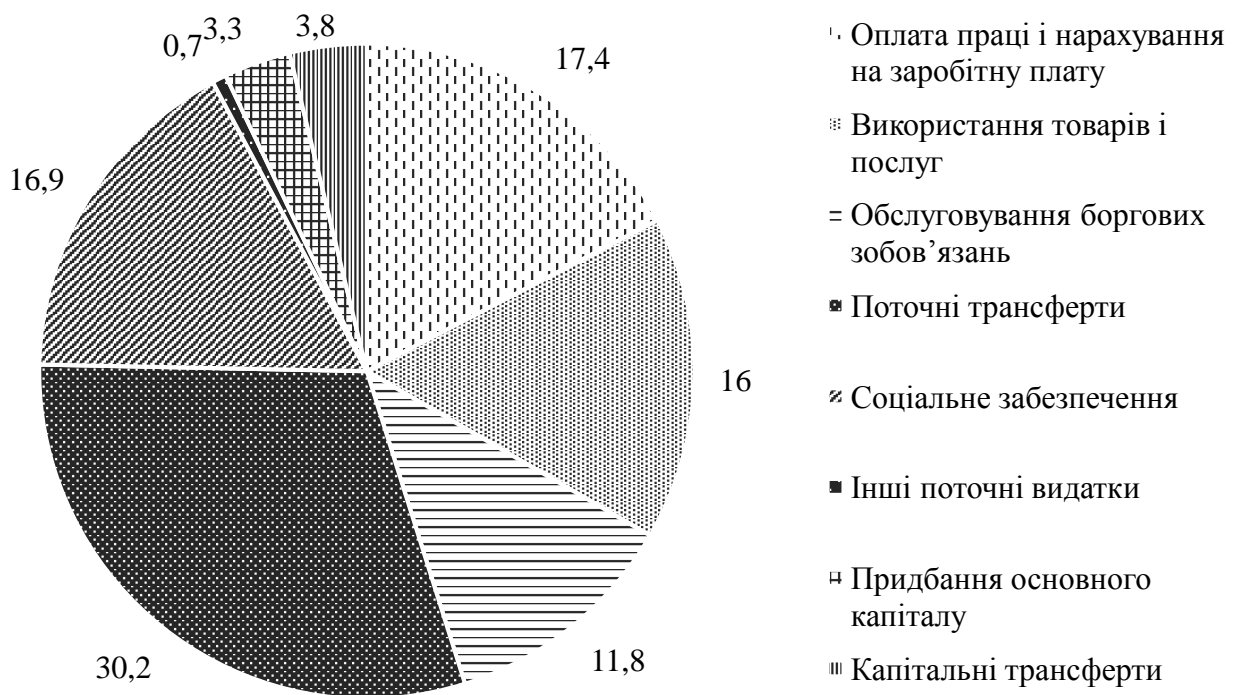


Рис. 2.8 – Питома вага видатків за економічною класифікацією 2018 р., %

В 2018 р. найбільша частка припадає на поточні видатки – 92,9%, а саме: поточні трансферти – 30,2%, або 297,7 млрд грн., 17,4% витратили на оплату праці і нарахування на заробітної плати, що складає 171,3 млрд грн., на соціальне забезпечення було витрачено 16,9% державного бюджету, це 166,6 млрд грн., та використання товарів та послуг – 16%, це 157,5 млрд грн. Найменша частка належить іншим поточним видаткам – 0,7% та капітальним видаткам – 7,1%, що включають придбання основного капіталу у розмірі 32,6 млрд грн., або 3,3% та капітальні трансферти – 3,8%, тобто 37,1 млрд грн.

Отже, видаткова частина бюджетних видатків досліджуваного періоду має ряд проблем: негнучкість державних витрат; короткостроковість бюджетного планування, недооцінка подальших витрат після здійснення державних інвестицій, низький рівень бюджетної дисципліни, недофінансування багатьох сфер тощо.

Фінансування державного бюджету України за типом боргового зобов'язання проаналізовано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Фінансування державного бюджету України з 2016-

2018 рр., млн грн.

Найменування	Рік			Відхилення	
				Абсолютне	Відносне
	2016	2017	2018	2018/2017	2018/2017
Фінансування за борговими операціями	177262,90	120436,80	52105,10	-68331,70	-56,7
Запозичення:	307664,90	478699,10	286572,90	-192126,20	-40,1
внутрішні запозичення	246410,30	375268,10	174226,30	-201041,80	-53,6
зовнішні запозичення	61254,60	103431,10	112346,60	8915,50	8,6
Погашення:	-111410,00	-363501,30	-234467,80	129033,50	-35,5
внутрішні зобов'язання	-102373,30	-297028,70	-166880,40	130148,30	-43,8
зовнішні зобов'язання	-9036,70	-66472,60	-67587,40	-1114,80	1,7
коригування (зовнішні зобов'язання)	-18991,90	5238,90	-	-	-
Фінансування за рахунок надходжень від приватизації	188,90	3376,80	268,8	-3108,00	-92,0
Фінансування за активними операціями	-107189,70	-75931,40	6877,30	82808,70	109,1
Загальне фінансування	70262,10	47882,20	59251,20	11369,00	23,7

В 2018 р. було найбільше фінансування за борговими операціями і складало 52 млрд грн., проте відбулося скорочення у порівнянні з 2017 р., на 68 млрд грн., або на 56,7%. Найбільша частка запозичень припадала на внутрішні, хоч вони зменшилися відповідно до попереднього періоду на 192 млрд грн, або на 40,1%. Фінансування за активними операціями навпаки зросло на 11,4 млрд грн., або на 23,7%. Найбільше скорочення відбулось за фінансуванням за рахунок надходжень від приватизації, у розмірі 3 млрд грн., або 92%.

Проект бюджету – проект плану формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що здійснюються органами державної влади (органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування) протягом бюджетного періоду, який є невід'ємною частиною проекту закону про Державний бюджет України (проекту рішення про місцевий бюджет) [2].

Проаналізуємо державний бюджет України, а саме структуру доходів та видатків за дев'ять місяців 2019 р. та визначимо на скільки відсотків

виконаний проект державного бюджету, а також за якими статтями є значні недоробки, та занесемо дані до табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Виконання державного бюджету України за дев'ять місяців 2019 р., млн грн.

Стаття	План	Виконання	Різниця	Виконано, %
ДОХОДИ				
Податкові надходження	866767,9	578375,6	-288392,3	66,7%
Неподаткові надходження	116151,6	116793,0	641,5	100,6%
Доходи від операцій з капіталом	1308,5	152,7	-1155,9	11,7%
Офіційні трансферти	10163,2	7329,0	-2834,3	72,1%
Цільові фонди	167,4	1723,4	1556,0	1029,6%
Інші надходження	48880,9	35668,9	-13212,1	73,0%
Усього доходів	1043439,6	740042,6	-303397,0	70,9%
ВИДАТКИ				
Загальнодержавні функції	197075,56	125263,59	-71811,97	63,6%
Оборона	106875,32	70809,82	-36065,49	66,3%
Громадський порядок, безпека та судова влада	140961,94	95964,79	-44997,14	68,1%
Економічна діяльність	85600,76	40463,06	-45137,70	47,3%
Охорона навколишнього природного середовища	7451,90	2944,73	-4507,17	39,5%
Житлово-комунальне господарство	161,88	63,96	-97,92	39,5%
Охорона здоров'я	39618,90	24913,89	-14705,01	62,9%
Духовний та фізичний розвиток	10703,83	5988,12	-4715,71	55,9%
Освіта	56931,84	35955,53	-20976,31	63,2%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	220174,83	156468,31	-63706,53	71,1%
Операційні видатки та кредитування – усього	865556,77	558835,81	-306720,96	64,6%
Міжбюджетні трансферти	274595,76	200186,70	-74409,06	72,9%
Усього видатків	1140152,53	759022,50	-381130,02	66,6%

Отже, проаналізувавши табл. 2.6 можна прийти до висновку, що за 9 місяців доходи державного бюджету виконані на 70,9%, це 740,04 млрд грн. з 1 043,44 млрд грн. запланованих, та виконання видаткової частини на 66,6%, тобто на 759,02 млрд грн. з запланованих 1 140,15 млрд грн.. При цьому в Проекті Державного бюджету на 2019 р. закладений дефіцит у розмірі 89,98

млрд грн., станом на 30.09.2019 р. дефіцит складає 18,9 млрд грн., що значно краще від планового показника.

Перевиконання плану відбулось за статтею – цільові фонди, отримано 1 556 млн грн., що на 1029,6% перевищує план, також перевищення плану за неподатковими надходженнями у розмірі 116,8 млрд грн. (100,6%). Проблеми існують з доходами від операцій з капіталом, де виконано лише 11,7%, з дефіцитом у 1,16 млрд грн. Серед видатків найбільше виконання за статтями міжбюджетні трансферти та громадський порядок та оборона, де виконання дорівнює 72,9%, 68,1% та 66,3% відповідно.

Державний бюджет України має ряд проблем використання бюджетних коштів. Багато проблем із використанням бюджетних коштів є наслідком прямих правопорушень, які повторюються із року в рік. Використанню бюджетних коштів найбільш притаманні наступні проблеми:

- порушення бюджетного законодавства при використанні бюджетних коштів;
- порушення порядку проведення тендерів по закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти;
- неефективне планування доходів та видатків державного бюджету;
- правопорушення, пов'язані з розміщенням та виконанням державних замовлень тощо [44].

Однією з основних причин неефективного використання бюджетних коштів є некомпетентні рішення головних розпорядників та керівників. Непрофесійні дії посадовців та некомпетентне планування і прогнозування призводить до неефективного використання коштів. Також до причин незбалансованості державного бюджету, можна віднести залежність від політичної та економічної ситуації як в країні, так і на світовому рівні.

За пропозицією Міністерства фінансів, Кабінет Міністрів запровадив заходи щодо ефективного та раціонального використання державних коштів, передбачених для утримання органів державної влади та інших державних органів, утворених органами державної влади підприємств, установ та

організацій, які використовують кошти державного бюджету [45].

2.2 Аналіз динаміки та структури державного боргу

Державний борг – це фінансово-економічний складова, яка відображає наслідки економічної політики держави, які впливають на фінансову позицію уряду, а також вплив незалежних від уряду соціально-економічних процесів.

Він є важелем регулювання економіки держави, адже дає спроможність виконати обрану економічну стратегію, залучити кошти для вирішення важливих економічних питань і реалізувати інвестиційні проекти.

Державний борг – загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [13].

Починаючи з 2013 р. в Україні почалось загострення економічної та політичної ситуації, як наслідок зростання обсягу державного боргу. До основних причин можна віднести:

- політичну та соціально-економічну кризи, анексія АР Крим та військовий конфлікт на сході країни;
- руйнування інфраструктури та великої частини промислових об'єктів на тимчасово окупованій території країни;
- необхідність державної підтримки державних підприємств та банків, малого та середнього бізнесу в країні;
- фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене збільшенням видатків на обслуговування державного боргу тощо [11].

Станом на 01.01.2019 р. державний та гарантований державою борг України становить 2 168,3 млрд грн. або 78,3 млрд дол. США. Державний борг України становить 1 860,2 млрд грн. (85,8% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 67,2 млрд дол. США. Гарантований державою борг України становить 308,1 млрд грн (14,2% від загальної суми

державного та гарантованого державою боргу) або 11,1 млрд дол. США [49].

Необхідно розглянути динаміку обсягу державного боргу за 2015-2018 рр. та визначити його відсоткове відношення до внутрішнього валового продукту. Використаємо для цього статистичні дані Державної казначейської служби України [23], Державної служби статистики [24], Аналітично-статистичні матеріали про стан платіжного балансу та зовнішнього боргу [3], табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Динаміка державного боргу України 2015-2018 рр., млрд грн.

Рік		2015	2016	2017	2018
ВВП номінальний, млрд грн.		1 979,46	2 383,18	2 982,92	3 558,7
Державний борг, млрд грн.	Зовнішній борг	825,86	980,19	1 080,31	1 099,41
	Внутрішній борг	508	670,65	753,4	761,09
	Гарантований державою зовнішній борг	216,45	259,84	294,69	297,81
	Гарантований державою внутрішній борг	21,46	19,08	13,28	10,32
	Усього	1 571,77	1 929,76	2 141,67	2 168,63
Державний борг до ВВП, %		79,4	81,0	71,8	60,9

Розмір державного та гарантованого державою боргу розраховується у грошовій формі, як непогашена номінальна вартість боргових зобов'язань у валюті позики та визначається у гривнях та дол. США за курсом Національного банку України на останній день звітного періоду та включає операції за цей день [2].

Отже, починаючи з 2015 р. державний борг України у національній валюті почав зростати. Якщо в 2015 р. він склав 1 571,77 млрд грн., то вже станом на 2018 р. – 2 168,63 млрд грн., а його приріст склав 38%. Так, обсяг державного і гарантованого боргу збільшився з 38,4% ВВП у 2013 р. до 81,0 % в 2016 р. В той же час за результатами дослідження ОЕСР граничний рівень державного боргу для країн, що розвиваються, поріг складає лише 30-50%

ВВП, оскільки вони піддаються зворотному потоку капіталу, а для розвинутих країн — 70-90% ВВП [63].

Статтею 5 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» визначено граничний обсяг державного та гарантованого державою боргу України станом на 31 грудня 2018 року у розмірі 2 749,4 млрд грн, у тому числі: державний борг у сумі 2 001,8 млрд грн, що фактично склав 1 860,2 млрд грн та на 141,6 млрд грн менше або на 7,1%; гарантований державою борг у сумі 747,6 млрд грн, що фактично склав 308,1 млрд грн та на 439,5 млрд грн менше або на 58,8% [49].

Отже, розмір державного та гарантованого державою боргу України станом на 01.01.2019 (2 168,3 млрд грн) не перевищив обсяг граничного розміру, визначеного законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» (2 749,4 млрд грн).

В Україні бюджет історично з року в рік зводиться з дефіцитом, для компенсації розриву між доходами і витратами використовуються в основному запозичення, внутрішні і зовнішні. Це основна причина зростання державного боргу в номінальному виразі протягом вже багатьох років. Крім того, в останні роки уряд змушений був випускати великі обсяги боргових інструментів для реабілітації банківської системи і залучав фінансування від МВФ, частина якого обліковувалася як гарантований державний борг.

Аналізуючи динаміку можна сказати, що загальний обсяг державного боргу України зберігає тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду, що видно з таблиці 2.7. Ця тенденція є несприятливою для зміцнення та зростання економіки країни в цілому.

Одночасно з аналізом державного боргу, досліджується динаміка відношення сукупного державного боргу до ВВП країни (рис. 2.9), тому що він є центральним узагальнюючим показником боргової безпеки країни.

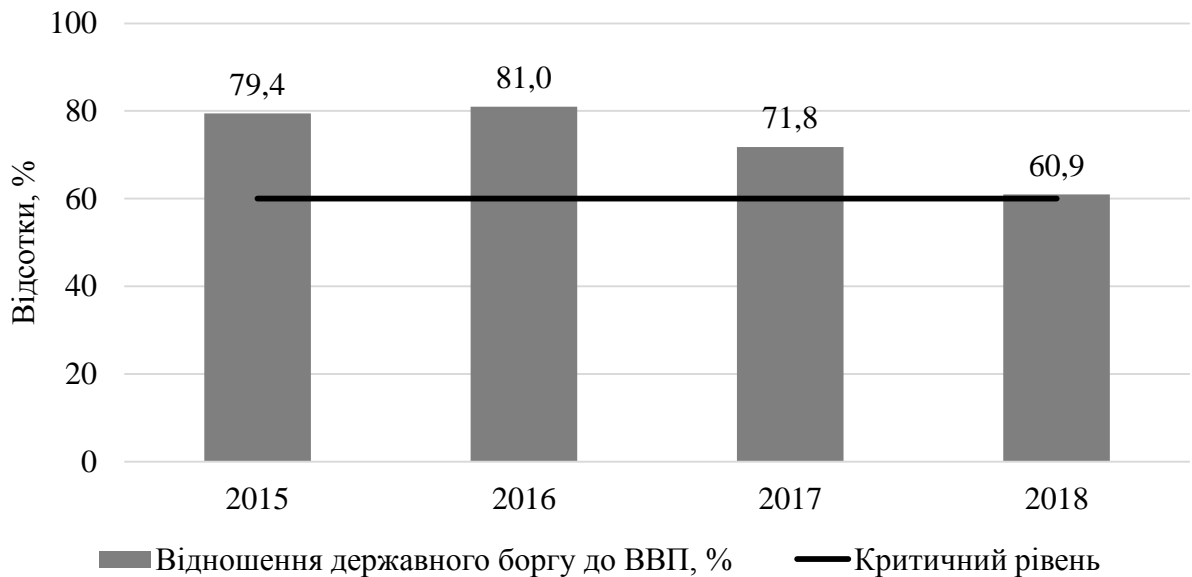


Рис. 2.9 – Динаміка відношення обсягу сукупного державного боргу до номінального ВВП України за 2015-2018 рр., %

Отже, показник з 2015 р. зріс на 1,6% у 2016 р., і за аналізований період це найгірший результат, перевищення критичного рівня на 21%. В цей час викликом для економіки країни була тенденція до надмірного зростання рівня боргового навантаження. Проте починаючи з 2017 р. показник почав зменшуватись, і вже у 2018 р. він досягнув 60,9%, що майже відповідає критичному значенню, тому можна вважати, що боргове навантаження на економіку України має тенденцію до зменшення.

Також важливим є аналіз показників структури державного боргу, що дає можливість визначити залежність від зовнішніх кредиторів, та які негативні наслідки можуть з цього випливати.

Державний борг підрозділяється на зовнішній і внутрішній. Зовнішній державний борг виникає у зв'язку із залученням державою зовнішніх позик. Державний внутрішній борг – це економічна категорія, що відображає підсистему економічних відносин між державою та кредиторами з числа юридичних та фізичних осіб. З чисто формального погляду під державним внутрішнім боргом розуміють всю суму випущених, але не погашених державних позик з нарахованими за ними відсотками. У таблиці 2.8 наведена

динаміка та обсяги структури сукупного боргу України.

Таблиця 2.8 – Структура державного боргу України у 2015-2018 рр., %

Рік	Сукупний борг, млрд грн.	Приріст, %	Зовнішній, млрд грн.	Питома вага, %	Приріст, %	Внутрішній, млрд грн.	Питома вага, %	Приріст, %
2015	1 572,2	-	1 042,7	66,32	-	529,5	33,68	-
2016	1 929,8	22,74	1 240,03	64,26	18,92	689,7	35,74	30,27
2017	2 141,7	10,98	1 375	64,20	10,88	766,7	35,80	11,16
2018	2 168,6	1,26	1 397,2	64,43	1,62	771,4	35,57	0,62

Найбільший зовнішній борг спостерігався в 2018 р., хоча його приріст склав найменший результат – 1,62% в порівнянні до попереднього року. Питома вага зовнішнього боргу в сукупному найбільшою була в 2015 р. і склала 66,32%, в наступні роки спостерігається зменшення. Приріст сукупного боргу також зменшився і склав в 2018 р. 1,26%, хоча в 2016 р. він мав приріст у 22,7%.

Також, на рис. 2.10 зображено, що зовнішній борг України значно перевищує внутрішній і протягом аналізованого періоду значних змін не відбулось.

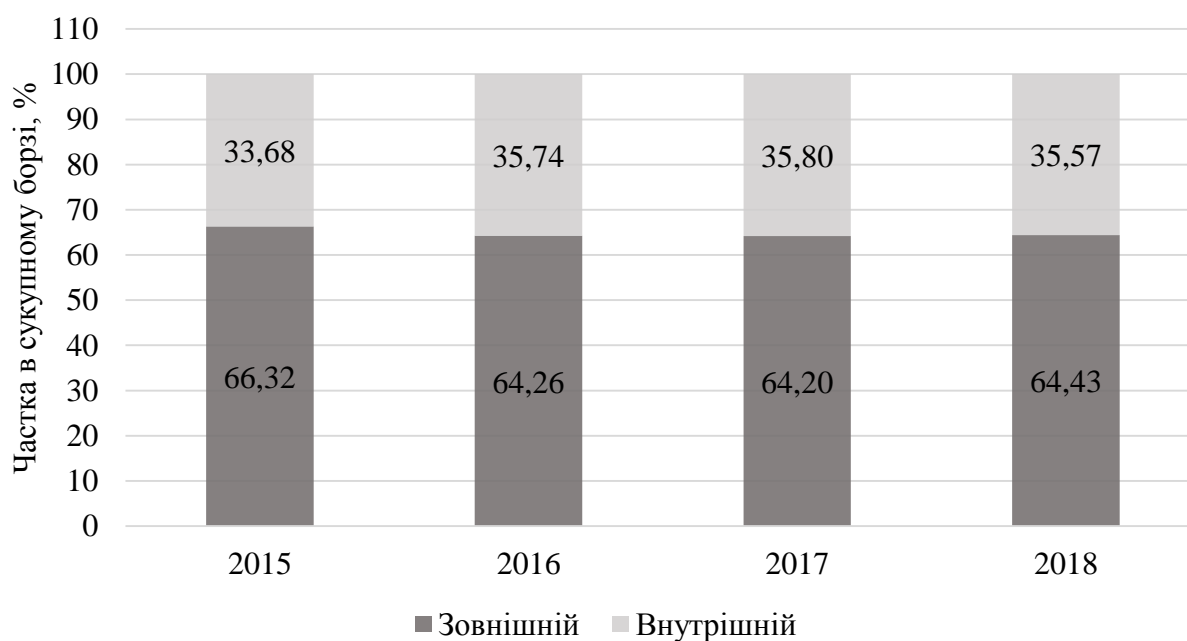


Рис. 2.10 – Динаміка структури державного боргу України за 2015-2018 рр., %

Визначивши структуру державного боргу, можна сказати, що за 2015-2018 рр. в середньому припадає 65% на зовнішній борг. Це має негативні наслідки, адже повертаючи зовнішній борг з держави відпливає капітал, при цьому внутрішній борг і виплата відсотків за ним не зменшують фінансового потенціалу держави.

Для більш детального аналізу, необхідно розглянути структуру зовнішнього та внутрішнього боргу України. Тому, використовуючи дані Міністерства фінансів України [37], визначимо Державний борг за зовнішніми та внутрішніми кредиторами.

На рис. 2.11 зобразимо структуру зовнішніх кредиторів України, за частками, які їм належать за 2017-2018 рр, а також I квартал 2019 р.

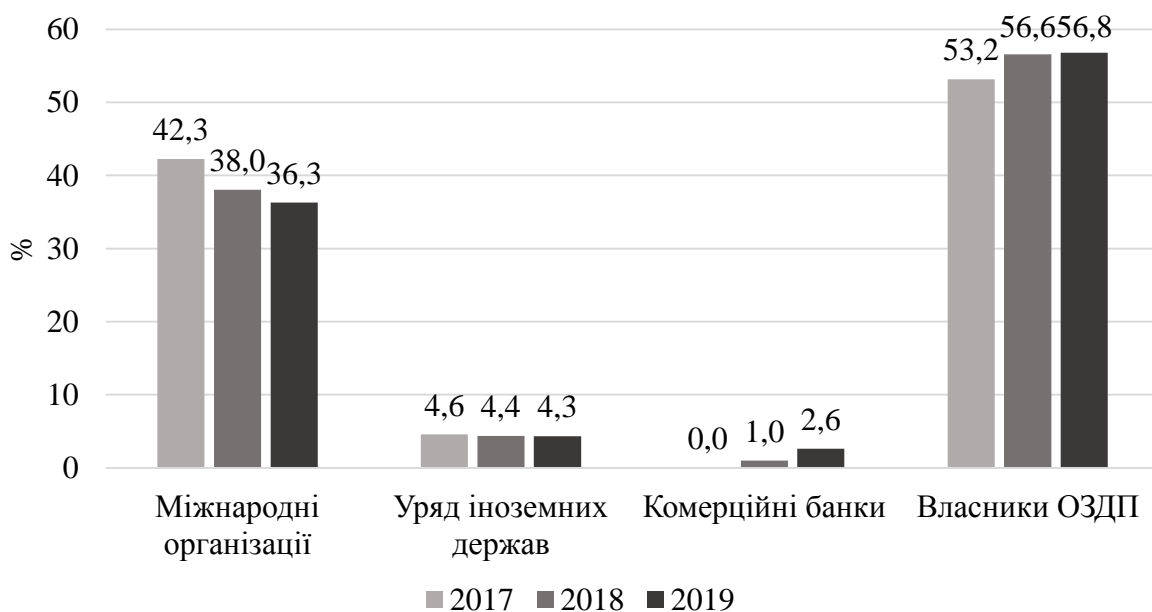


Рис. 2.11 – Структура зовнішнього боргу України за 2017-2019 рр., %

Отже, серед зовнішніх кредиторів найбільшу частину складають власники облігацій зовнішньої державної позики (ОЗДП), так протягом 2017-2019 рр. їм належало більше половини кредитів. Станом на 1 квартал 2019 р. питома вага ОЗДП складала 56,8% – це 621,7 млрд грн., також левову частку займають кредити міжнародних організацій, хоч питома вага зменшилась у порівнянні з 2017 р., в 2019 р. цей показник займає 36,3% від загального обсягу

боргу. Уряди іноземних держав та комерційні банки мають незначні об'єми, їм належать 4,3% та 2,6% від загального обсягу.

Найбільшими зовнішніми кредиторами України є: Міжнародний валютний фонд, Європейський інвестиційний банк та Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Японське агентство міжнародного співробітництва та Кредитна установа для відбудови [35].

Окрім того, до зовнішнього боргу належать запозичення від розміщення ОЗДП. ОЗДП – державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання країни відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій [4].

У 2019 р. Мінфін планує залучити 122 млрд грн. зовнішнього боргу, 103 млрд грн. яких – ОЗДП із середньозваженою ставкою 9%. Іншими джерелами зовнішніх запозичень виступає макрофінансова допомога ЄС (очікувана ставка 2%) та позика Міжнародного банку реконструкції та розвитку (очікувана ставка LIBOR + змінний процент), яка має бути спрямована на Проект модернізації системи соціальної підтримки населення [1].

Структура внутрішнього боргу к України за 2017-2018 р., а також I квартал 2019 р., має наступний вигляд (рис. 2.12).

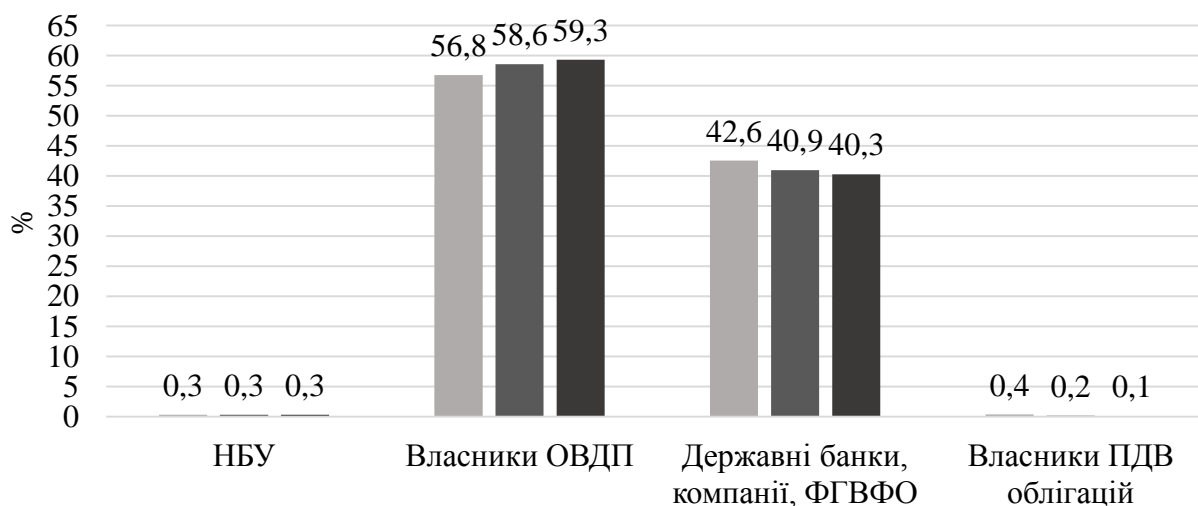


Рис. 2.12 – Структура внутрішнього боргу України за 2017-2019 рр., %

Аналізуючи рис. 2.12 можна сказати, що значну частину внутрішніх запозичень становлять облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) – 453 млрд грн., це 59,3% загального обсягу. Також значна частка належить державним банкам, компаніям та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) – 40,3%, або 307,7 млрд Найменша частка – це Національний банк України та власники ПДВ облігацій.

Облігації внутрішніх державних позик України – державні цінні папери, що розміщуються виключно на внутрішньому фондовому ринку та підтверджують зобов'язання держави щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій [4].

Проаналізовано валютну структуру зовнішнього боргу України станом на 30.06.2019 р. України, використавши дані Національного банку України [26] та Аналітичні матеріали щодо державного боргу України [2]. Отримані дані занесено до табл. 2.9.

Таблиця 2.9 – Валютна структура зовнішнього боргу України, 2019 р., %

Сектор економіки	Долар США	Євро	СПЗ	Гривня	Рубль	Інші
Сектор загального державного управління	67,2	15	10,5	0	5,2	2,1
Центральний банк	1,3	0	98,7	0	0	0
Інші депозитні корпорації	68,1	17,1	0	0	14,5	0,3
Інші сектори	81,7	14,7	0	3	0,4	0,1
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	71,2	25,2	0	3,4	0	0,3
Валовий зовнішній борг	69,6	14,9	10,3	2,7	1,6	0,9

Отже, як видно з табл. 2.9, структура державного боргу за валютою не є пропорційною, основною валютою в зовнішньому борзі виступає долар США, і складає 69,6% валового зовнішнього боргу, або відповідають еквіваленту у 80, 43 млрд дол. США. 14,9% належить євро, та становить 17,2 млрд. дол. США, та 10,3% – спеціальним правам запозиченням (СПЗ), або 11,9 млрд. дол.

США. Сьогодні СПЗ мають обмежену сферу використання і застосовуються як резервний актив і розрахункова грошова одиниця МВФ та деяких інших міжнародних організацій [4]. Найменша частка належить російському рублю, вона складає 1,6% від загального обсягу, та іншим валютам, які разом мають 0,9% загального обсягу. Така структура є прогнозованою, адже в гривні надаються внутрішні кредити, а долари це найпоширеніша валюта.

Також слід проаналізувати динаміку витрат бюджету на погашення та обслуговування державного боргу України, для початку визначимо структуру операцій з управління державним боргом, та дамо визначення погашення та обслуговуванню державного боргу.

До операцій з управління державним боргом належать: державне запозичення; погашення державного боргу; обслуговування державного боргу; операції з активного управління державним боргом [13].

Аналіз динаміки та структури витрат бюджету на погашення та обслуговування державного боргу України у 2015-2018 рр. наведений у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Динаміка погашення та обслуговування державного боргу України за 2015-2018 рр., млрд грн.

Найменування	Рік				Абсолютне відхилення 2018/2017	Відносне відхилення 2018/2017
	2015	2016	2017	2018		
Стаття						
Платежі з погашення та обслуговування державного боргу України, у т.ч.:						
Погашення	501,1	207,2	474,0	349,9	-124,1	-26,2
У % до загальної суми платежів	83,1	53,8	76,7	67,0	-9,7	-12,6
Обслуговування	84,5	95,8	110,5	115,4	5	4,5
У % до загальної суми платежів	16,9	46,2	23,3	33,0	9,7	41,6

Відмітимо, що у 2018 р. сума погашення боргу склала 234,5 млрд грн., що на 129 млрд грн. або 35,5% менше, ніж у 2017 р. При цьому, платежі з

обслуговування боргу у 2018 р. становили 115,4 млрд грн. та з 2017 р. збільшилися на 5 млрд грн. або 4,5%. Зазначимо, що протягом 2015-2018 рр. більшість платежів приходиться на погашення боргу. Загальна сума платежів з погашення та обслуговування боргу з 2017 р. зменшилась на 124,1 млрд грн., або а 26,2%, і в 2018 р. становлять 349,9 млрд грн.

Погашення державного боргу та сплата відсотків за борговими зобов'язаннями у 2018 р. здійснювалися вчасно згідно з графіком Міністерства фінансів України. Розписом фінансування державного бюджету України на 2018 р. передбачено погашення державного боргу у сумі 236,7 млрд грн, фактично витрати склали 234,5 млрд грн, що становить 99,0% від розпису. У тому числі, погашення: внутрішнього державного боргу при плані 167,5 млрд грн фактично складає 166,9 млрд грн або 99,6% від розпису; зовнішнього державного боргу при плані 69,2 млрд грн фактично становить 67,6 млрд грн або 97,7% від розпису. У порівнянні з 2017 р. (363,5 млрд грн) витрати з погашення державного боргу зменшилися на 129,0 млрд грн або на 35,5% [49].

Державні запозичення передбачено розписом фінансування загального і спеціального фонду державного бюджету України на 2018 р. у сумі 308,4 млрд грн (загальний фонд – 288,9 млрд грн, спеціальний фонд – 19,5 млрд грн). Структура державних запозичень схематично зображена на рис. 2.13.

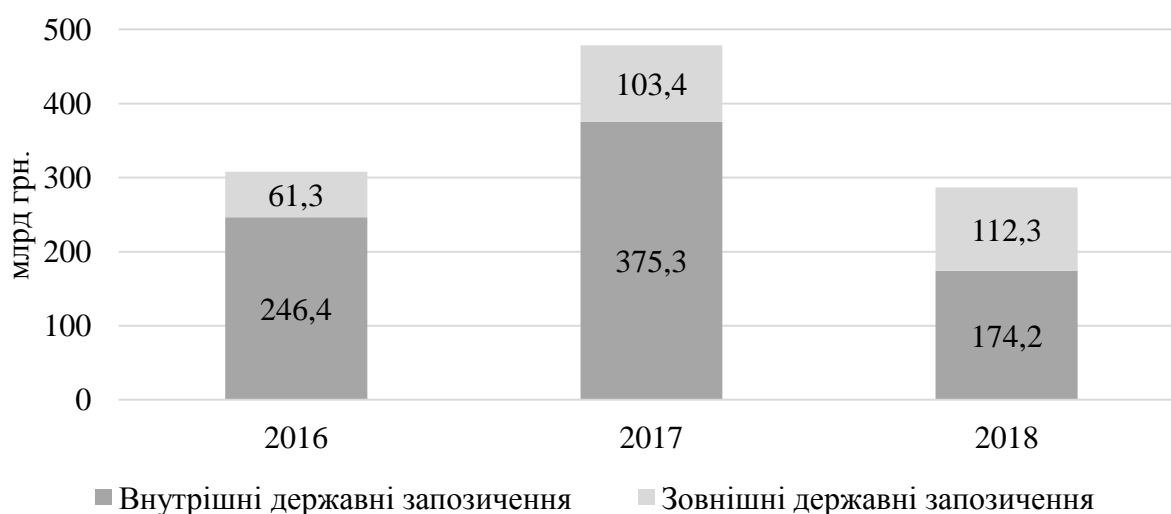


Рис. 2.13 – Державні запозичення за 2016-2018 рр., млрд грн.

У порівнянні з 2017 р. (478,7 млрд грн) державні запозичення зменшилися на 192,2 млрд грн або на 40,2 %. Фактично державні запозичення склали 286,5 млрд грн (загальний фонд – 277,5 млрд грн, спеціальний фонд – 9,0 млрд грн), у тому числі:

- внутрішні державні запозичення – 174,2 млрд грн (загальний фонд – 174,2 млрд грн), зменшення на 53,6%;
- зовнішні державні запозичення – 112,3 млрд грн (загальний фонд – 103,3 млрд грн, спеціальний фонд – 9,0 млрд грн), збільшення на 8,6% до попереднього року.

Отже, проаналізувавши динаміку та структуру державного боргу, можна визначити причини його виникнення:

- постійний дефіцит державного бюджету, що спостерігається в останні роки;
- перевищення темпів зростання державних видатків над темпами зростання державних доходів;
- залучення коштів нерезидентів з метою підтримки стабільності національної валюти.

Варто зазначити, що державний борг та його обсяги прямо та опосередковано впливають на процеси у всіх сферах життя держави. Сьогодні зовнішні займи держави спрямовані переважно на покриття саме державного дефіциту, а також погашення попередньої заборгованості, і це, в свою чергу, призводить до погіршення матеріального благополуччя населення [9].

2.3 Аналіз показників бюджетної безпеки держави

Для характеристики рівня бюджетної безпеки наукові пропонують різні індикатори. Методика розрахунку рівня бюджетної безпеки України розроблена Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, і потребує аналізу статистичних показників розвитку

бюджетної системи країни, які найбільш повно характеризують явища та тенденції економічного і соціально розвитку, а також їх граничні значення.

Для виконання покладених функцій, бюджетна безпека потребує постійного моніторингу, за допомогою якого можливо виявити загрози фінансовим інтересам держави.

Використовуючи статистичну інформацію, що оприлюднена на офіційних сайтах Державної казначейської служби України [23] та Державної служби статистики України [24], а також методику розрахунку з пункту 1.3 розділу 1, проведемо оцінку стану бюджетної безпеки України за період 2015-2018 рр. Порівняння з нормативним значенням відбувається з використанням табл. 1.3.

Перший індикатор бюджетної безпеки є досить важливим для оцінки макроекономічних ризиків, в тому числі і бюджетних. За його допомогою можливо проаналізувати вплив фіскальної політики держави на стан фінансової системи, платіжного балансу та на обсяги внутрішнього попиту (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 – Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, 2015-2018 рр.

Рік	Дефіцит державного бюджету, млн грн.	ВВП, млн грн.	Показник, %	Стан індикатора
2015	-45 167,52	1 988 544	-2,27	оптимальний
2016	-70 262,06	2 385 367	-2,95	оптимальний
2017	-47 882,09	2 983 882	-1,60	оптимальний
2018	-59 251,15	3 558 706	-1,66	оптимальний

Дані протягом досліджуваного періоду мають негативне значення, тобто спостерігається дефіцит державного бюджету. Оптимальним значенням показника визначається на рівні -2%. Так в 2018 р. цей показник мав значення -1,66%, а в попередньому 2017 р. -1,6%. За аналізований період значення показника залишаються в оптимальному стані, що може казати про покращення збалансованості державних фінансів.

Другий індикатор розраховують за методикою МВФ, показник є загальноприйнятим ключовим індикатором діяльності для країн, що претендують на отримання кредиту [51].

Обчислення дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління наведено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12 – Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, 2015-2018 рр.

Рік	Дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн.	Дефіцит зведеного бюджету, млн грн.	ВВП, млн грн.	Показник, %	Стан індикатора
2015	-33 168,8	-30 898,2	1 988 544	-3,2	критичний
2016	-51 668,8	-54 682,6	2 385 367	-4,5	критичний
2017	-41 289,8	-42 093,8	2 983 882	-2,8	критичний
2018	-75 118,8	-67 788,5	3 558 706	-4,0	критичний

Оптимальне значення даного індикатору дорівнює нулю, а перевищення позначки у -3% свідчить про критичний стан показника. Так в 2016 та 2018 рр. є найвищими показники -4,5% та -4% відповідно. За аналізований період значення цього індикатору знаходиться в небезпечному стані протягом всього періоду, що значно впливає на залучення коштів від МВФ.

Наступний індикатор відображає обсяг фінансових ресурсів держави, які перерозподіляються через систему державних фінансів. Він свідчить про рівень централізації фінансової системи держави, а також є одним з головних факторів впливу на темпи економічного розвитку, табл. 2.13.

Таблиця 2.13 – Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, 2015-2018 рр.

Рік	Доходи зведеного бюджету, млн грн.	ВВП, млн грн.	Показник, %	Стан індикатора
2015	652 031,0	1 988 544	32,79	незадовільний
2016	782 748,5	2 385 367	32,8	незадовільний
2017	1 016 788,3	2 983 882	34,1	незадовільний
2018	1 184 278,1	3 558 706	33,3	незадовільний

Оптимальним значенням вважається значення на рівні 25-28%. При цьому цей індикатор є показником змішаного типу, тобто у критичний стан оцінюється як надмірне перевищення вказаного порогу (понад 37%), так і недостатнє значення (нижче 18%). Так в 2018 р. він був на рівні 33,3%, а в 2017 р. – 34,1%, тобто можлива тенденція до зменшення. В Україні цей показник знаходиться на незадовільному рівні, тому необхідно збільшувати базу ВВП, не втрачаючи при цьому, соціальної орієнтації економіки.

Останній індикатор бюджетної безпеки – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, який розраховується за методикою МВФ. Розраховано в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14 – Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, 2015-2018 рр.

Рік	Обслуговування державного боргу, млн грн.	Погашення державного боргу, млн грн.	Доходи державного бюджету, млн грн.	Показник, %	Стан індикатора
2015	84 505,35	416 585,57	534 694,8	93,7	критичний
2016	95 794,19	111 410,0	616 283,2	33,6	критичний
2017	110 456,1	363501,26	793 441,9	59,7	критичний
2018	115 431,2	234 467,8	928 114,9	37,7	критичний

Даний індикатор є показником-дестимулятором; оптимальним значенням є рівень у 6%, перевищення 16-відсоткового порогу свідчить про критичний стан державного боргу. За аналізований період показник має критичне значення, простежується чітка тенденція до зростання обслуговування державного боргу, також Україна почала погашати свої борги, що також вплинуло на показник.

Використовуючи формулу 1.3 та отримані дані з табл. 2.11-2.14 проведемо розрахунок індикатора бюджетної безпеки України за 2015-2018 рр.

$$I_{m2015} = ((-2,27 * 0,2671) + (-3,2 * 0,2482) + (32,79 * 0,2203) + (58,9 * 0,2644)) / 100 = 0,21$$

$$I_{m2016} = ((-2,95 * 0,2671) + (-4,5 * 0,2482) + (32,8 * 0,2203) + (98,7 * 0,2644)) / 100 = 0,31$$

$$I_{m2017} = ((-1,6 * 0,2671) + (-2,8 * 0,2482) + (34,1 * 0,2203) + (59,7 * 0,2644)) / 100 = 0,22$$

$$I_{m2018} = ((-1,66 * 0,2671) + (-4 * 0,2482) + (33,3 * 0,2203) + (63 * 0,2644)) / 100 = 0,23$$

Отримані результати відповідно до формули 1.1 та нормування індикаторів, за якого 0 відповідає 0%, 1 – 100%. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1.

Аналізуючи стан бюджетної безпеки за 2015-2018 рр., можна побачити, що рівень бюджетної безпеки знаходиться в інтервалі від 0,21 до 0,31, що свідчить про її незадовільний стан. На кінець 2018 р. із чотирьох індикаторів бюджетної безпеки лише один знаходиться в оптимальному стані – відношення дефіциту державного бюджету до ВВП.

Зобразимо отримані результати на рис. 2.14, та наглядно покажемо динаміку бюджетної безпеки за 2015-2018 рр.

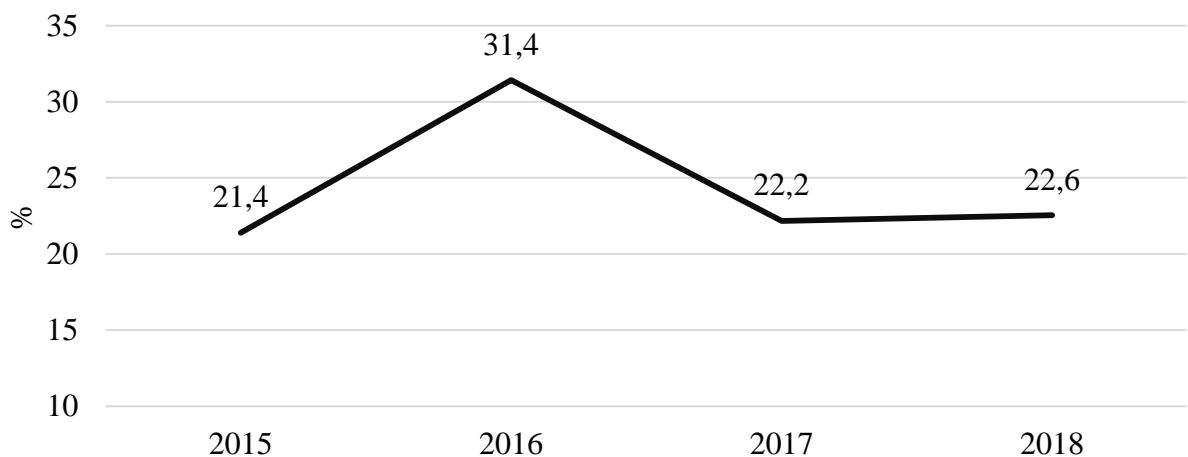


Рис. 2.14 – Динаміка рівня бюджетної безпеки України за 2015-2018 рр., %

Отже, як видно з рис. 2.14, бюджетна безпека знаходиться на рівні 20%, що є критичним рівнем, суттєвих зрушень за чотири роки не відбувалось. Це говорить про неефективну економічну політику держави, а також пов'язано з тим, що серед індикаторів бюджетної безпеки не враховано обсяги прихованого відтоку капіталу з України, фінансові зловживання з тендерних закупівель тощо.

За допомогою проведених розрахунків вдалось оцінити сучасний стан бюджетної безпеки. Проте оцінка проводиться лише у розрізі державного бюджету, аналізуючи його дефіцит чи профіцит, а також доходи та витрати на обслуговування боргу. При цьому не приділяється увага іншим чинникам, що можуть вплинути на фінансову безпеку країни, наприклад загальний обсяг державного боргу, а також не аналізуються складові доходів та видатків.

Висновки до розділу 2

Отже, бюджетна безпека – це платоспроможність держави, що забезпечується збалансуванням доходів і видатків державного бюджету, ефективним використанням фінансових ресурсів бюджетної системи та управлінням державним боргом.

Провівши аналіз у розділі 2, можна прийти висновку, що державний бюджет є незбалансованим, за період 2015 р. по 2018 р., спостерігається дефіцит державного бюджету. Так доходи не покривають видаткову частину, а в проекті бюджету вже закладений плановий дефіцит. Дохідна частина бюджету має неоднозначну структуру, так більше 80% доходів припадають на податкові надходження, більше 10% – це неподаткові надходження, і на всі інші статті залишається не більше 10%.

Проведений аналіз видатків державного та місцевих бюджетів за 2015-2018 рр. показав, що видаткова частина державного бюджету є незбалансованою. Найменші видатки виділяються на охорону навколишнього середовища, житлово-комунальне господарств, духовний та фізичний

розвиток, охорону здоров'я та освіти. При цьому лідерами є міжбюджетні трансферти, громадський порядок, оборона та загальнодержавні функції. Більшість бюджетних програм у 2018 р. було виконано на 90,1-99,9%, при цьому 73 програми – на 100%, 10 програм не виконано взагалі.

Стосовно державного боргу, то з 2015 р. він має тенденцію до збільшення, а особливо зовнішнього боргу, який при погашенні значно вплине на відтік капіталу з країни. Серед валюти домінують долар та євро. А серед зовнішніх кредиторів міжнародні організації та власники ОЗДП. Зросли видатки на обслуговування боргу в 2018 р. на 5%, а погашення боргу скоротилось на 35%. Загалом борг в 2018 р. становить 2 168,63 млрд грн., зрісши на 1,25%, або на 26,96 млрд грн.

Також, за результатами проведеного дослідження можна сказати, що бюджетна безпека являється головною складовою фінансової та економічної безпеки країни.

Визначено, що критичними для бюджетної безпеки є значна частка обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу у доходах державного бюджету. Небезпечним для бюджету також є дефіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління. Інші індикатори мають більш-менш задовільний стан, це зумовлено впроваджуваними реформами. Щодо боргової політики, то саме вона може покращити рівень бюджетної безпеки, та дає можливість зменшити дефіцит державного бюджету.

Першочерговим завданням забезпечення бюджетної безпеки є удосконалення бюджетної політики України, задля прискорення розвитку економіки та фінансової самостійності держави, на шляху до європейської інтеграції.

3 НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Світовий досвід управління бюджетною безпекою держави

Бюджетна безпека держави визначається, як стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного бюджету. Тому перед розробкою заходів, щодо забезпечення бюджетної безпеки держави, необхідно розглянути світовий досвід управління державним бюджетом, а також державним боргом. На основі проаналізованих публікацій, можна буде розробити шляхи вдосконалення бюджетної та боргової політики України.

Значні зміни у системі управління бюджетом виникли в Європі на рубежі ХХ-ХХІ ст. Основна проблема реформ полягала в тому, що основоположником загальних концепцій для проведення даних реформ, як правило, були США, де їх виконання викликало різні проблеми, часто специфічні для європейських країн. Нові положення у сфері бюджетного планування в Європі почалися успішно впроваджуватися з 1998 р. у Великобританії і з 2001 р. у Франції. Також, у даному напрямку проходили реформи окремих країн Центральної та Східної Європи (Словаччини, Польщі). Досвід вищевказаних країн може бути вирішальним для подальшого розвитку у системі управління бюджетом в інших європейських країнах, у тому числі і в Україні [20].

В унітарних країнах бюджетна система є сукупністю бюджетів усіх територіально-адміністративних одиниць та має дві ланки: державний бюджет і бюджети місцевих органів самоврядування. Ключову роль відіграє державний бюджет, за допомогою якого центральна влада акумулює основну частину національного доходу, що перерозподіляється через фінансову систему. Розподіл доходів і витрат між окремими видами бюджету закріплено

законодавчо. Наприклад, бюджетна система Японії охоплює державний бюджет, бюджети 47 префектур і 3255 муніципалітетів. У Франції така система складається з центрального бюджету та бюджетів 95 департаментів і близько 37 тис. комун [74].

В унітарних державах (Нідерландах, Італії) частка бюджетних трансфертів зазвичай набагато більша, ніж у федеративних країнах (США, Німеччині). Зазначене доводить, що в перших вищий рівень перерозподілу фінансових ресурсів між регіонами, ніж у других, а також відображає міру фінансової централізації в бюджетній системі. З огляду на вихідні позиції класифікації міжбюджетних трансфертів за їх джерелами, механізмами розподілу й ступенем свободи використання, важливо з'ясувати найзагальніші особливості їх системи.

Перші спроби реформи системи управління бюджетом у Великобританії були зроблені в 60-70-х рр. XX ст. [45]. При цьому варто підкреслити, що традиційне бюджетне управління у Великобританії в кінці XX в. характеризувалося широким масштабом консолідації і централізації. Так, бюджет держави об'єднував весь сектор публічних фінансів, який складався з урядового і муніципального підсекторів та підсектору соціального забезпечення, а пріоритетні рішення у сфері публічних фінансів приймалися без можливості політичного опротестування на центральному рівні .

Повна офіційна назва унітарної країни Великої Британії — Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії. До складу цього Королівства входять: Англія, Шотландія, Уельс і Північна Ірландія.

Державний бюджет Великої Британії складається з двох частин: Консолідований фонд, в якому відбуваються передбачені видатки та доходи, та Національний фонд позик, за допомогою якого здійснюються капітальні витрати [41].

Слід підкреслити, що Великобританія діє у системі загального права (common law) та не знає типових обмежень і законодавчих бар'єрів, які мають місце в системі континентального права Європейського Співтовариства. Так,

у 1998 р. Великобританія першою серед європейських країн приступила до введення принципових змін у сфері управління бюджетом, ставши зразком і провідником розпочатих змін.

Метою предметних змін було осмислене і цілеспрямоване витрачання публічних коштів, яке повинно було сприяти дотриманню публічних пріоритетів, поліпшенню якості публічних послуг і усуненню зайвих витрат у бюджетній сфері.

Для досягнення даної мети передбачалися наступні заходи [45]:

- краща координація міжвідомчого співробітництва,
- зростання відповідальності суб'єктів, які управляють публічними фінансами,
- розширення їх повноважень щодо прийняття рішень про витрати,
- підвищення транспарентності та обсягу інформації щодо використання публічних коштів.

У 1998 р. у Великобританії введено багаторічне фінансове планування, метою якого була ефективна реалізація середньострокових цілей шляхом відповідного розподілу публічних коштів. Дана концепція була реалізована у Огляді витрат (Spending Reviews), який розроблявся на три роки, а з 2010 р. – на чотирирічний період. Це пов'язано з розробкою глибокого аналізу використання коштів окремими міністерствами і зі змінами обсягів коштів їм, які надаються.

Огляди витрат за 1998-2007 рр. мали загальний характер і називалися Сукупними оглядами витрат (Comprehensive Spendings Reviews). Їх розробка означала створення нової стратегії бюджетного планування і встановлення ієрархії пріоритетів на чергове десятиліття, а також новий розподіл бюджетних коштів.

З 2007 р. британці відмовилися від цієї системи, Огляди же стали охоплювати трирічний період, а з 2010 р. – чотирирічний план.

Разом із введенням багаторічного бюджетного планування у Великобританії утворився інститут Бюджету завдань. Бюджет завдань,

відповідно до класифікації Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) – це бюджет задач, який інформує про ефективність використання бюджетних коштів (performance-informed budget). Його суть полягає у плануванні та інформуванні про цілі та результати використання публічних коштів, що впливає на прийняття рішень у майбутньому.

Основною метою Бюджету завдань є публічне оголошення Урядом багаторічних пріоритетів витрачання публічних коштів, а також підвищення відповідальності Уряду за результатами політичних рішень перед виборцями і Парламентом. Британський Бюджет завдань формується безпосередньо на основі Оглядів витрат, але виконується у формі Договорів надання публічних послуг (Public Service Agreements – PSA). З 2010 р. Огляди витрат замінені Міністерськими бізнес-планами (Departmental Business Plans – DBP).

Британська система управління бюджетом, як правило, позитивно оцінюється фахівцями, які особливо підкреслюють точно намічені цілі і показники, відповідальність, свободу прийняття рішень про витрати, а також прозорість дій. Слід врахувати той факт, що британська система піддається постійному вдосконаленню, а поточні рішення, оцінюються та через деякий час спрощуються або змінюються. Те ж саме відноситься до кількості показників [45].

Перша спроба реформ у сфері управління бюджетом у Франції була зроблена в кінці 60-х рр. XX ст. під назвою «Раціоналізація бюджетних виборів» (Rationalization des choix budgétaires – RCB). На відміну від Великобританії, де реформа нового управління бюджетом була впроваджена системно, у Франції дана реформа була реалізована поетапно.

У 2001 р. був прийнятий Закон про фінансові закони (Loi organique relative aux lois de finances – LOLF), за яким передбачалася поступова розробка Бюджету завдань з 1 січня 2006 р. У 2007-2008 рр. у рамках Спільної ревізії публічної політики (Révision générale des politiques publiques – RGPP), було прийнято рішення про запровадження Багаторічного фінансового планування та розробку багаторічного бюджету. Підґрунтям реалізації даних рішень стало

доповнення Конституції Французької Республіки від 23 липня 2008 р. Так, бюджетна реформа у Франції стала елементом більш широкої реформи функціонування держави і суспільства.

Також, реформа була проведена при винятковій активності та узгодженості всіх державних органів і головних політичних сил. Підготовка та введення LOLF, нагляд за виконанням даного закону (також за введення бюджету задач) було покладено на Парламент. У свою чергу, покровителем RGPP був Президент Республіки, формально ж роботою керував прем'єр-міністр. Положення Загальної ревізії публічної політики послідовно реалізував Парламент, спершу вносячи зміни до Конституції, а потім, прийнявши відповідний Закон про багаторічне планування публічних фінансів і визначення трирічного бюджетного періоду .

Закон про фінансові закони від 2001 р. має характер квазі-конституції публічних фінансів, так як його мета – уточнити положення Конституції. По суті ж, даний закон вважається збіркою основних положень реформи французьких публічних фінансів і нових принципів публічного управління [45].

Ідентично, як і у Великобританії, загальний трирічний бюджет є «ковзаючим» планом, і це означає, що у 2017 р. був розроблений новий трирічний план на 2017-2019 рр.

Трирічний бюджет є частиною багаторічного планування та публічних фінансів у Франції. Так, у статті 34 Конституції Республіки Франція була присутні наступні положення: «Програмні закони визначають довготривалу перспективу щодо державних фінансів з урахуванням необхідності урівноважувати фінансування сфери державного управління» [57].

Отже, конституційна форма надає цьому заходу характер вищої значущості, підкреслюючи, що його мета – досягти рівноваги у сфері публічних фінансів.

З точки зору юридичної сили, закон про планування публічних фінансів правової сили не має, так як він носить політико-прогнозований характер.

Правову силу мають тільки щорічні фінансові закони. Тим не менш, конституціоналізація багаторічного управління бюджетом дає шанс на подальшу раціоналізацію управління публічними фінансами у Франції, однією з провідних ліній якого буде поширення багаторічних фінансових програм (планів) на весь сектор публічних фінансів, включаючи планування доходів.

Франція займає одне з перших місць серед розвинених країн за величиною державного сектору, що отримав розвиток у післявоєнні роки у результаті буржуазної націоналізації. На нього припадає близько 10 % ВВП, більше чверті всіх інвестицій, тут працюють близько 15 % зайнятого населення. Державні підприємства зосереджені в енергетиці (вугільній, нафтовій, газовій промисловості), майже у всіх видах транспорту, а також у найбільш динамічних і нових галузях (аеронавтика, електроніка, хімія) [62].

Польські реформи бюджетного управління можна умовно віднести до підготовки реформи щодо впровадження Бюджету завдань, а також затвердження багаторічного фінансового планування. У галузі бюджету завдань Польща використовує досвід Франції, так як протягом декількох років розробляються й удосконалюються проекти бюджету завдань, який поки є складовою частиною щорічного закону про бюджет, що приймається Парламентом. Розробка реформ бюджету завдань в Польщі почалася в 2006 р, з моменту створення в Канцелярії прем'єр-міністра Департаменту бюджету завдань, метою якого були розробка методики та впровадження бюджету завдань.

На початку 2008 р. предметні завдання бюджетного управління та організаційні структури були передані Міністерству фінансів. В даний час вони зосереджені в Департаменті реформи публічних фінансів. У 2009 р. в Міністерстві фінансів створило пост Всепольського Координатора бюджету завдань, до компетенції якого належать планування у відповідних секторах публічних фінансів, а також розробка Бюджету задач [45].

У Бюджеті задач містяться опис методологічної основи застосування бюджетних показників, розширена оцінка ризику невиконання даних показників, а також зазначається Бюджет задач європейських коштів.

В 2009 р. в Польщі було створено «Багаторічний фінансовий план держави (WPFP)», на основі Закону про публічні фінанси, він включає в себе функції, цілі та показники виконання бюджету держави, а саме цілі середньострокової стратегії розвитку держави та напрями суспільно-економічної політики Ради Міністрів.

Багаторічний фінансовий план держави містить в собі наступні складові:

- основні планові макроекономічні показники;
- напрями фіскальної політики країни;
- прогнози доходів і видатків держбюджету;
- дефіцит і кредитні потреби державного бюджету, джерела їх фінансування;
- консолідований прогноз балансу сектора публічних фінансів;
- суму державного боргу.

Процес управління бюджетом у США – є результатом об'єднання зусиль виконавчої та законодавчої гілок влади. Виконавча влада складає щорічний бюджет, а законодавча приймає закони про податки і витрати, які забезпечують виконання бюджету.

Управління Конгресу США з бюджету (СВО) було створено відповідно до Закону про контроль Конгресу за бюджетом та конфіскаціями 1974 р. Цей акт підтвердив конституційний контроль Конгресу над бюджетом, шляхом встановлення нових процедур контролю за запобіжними заходами та шляхом формального процесу, за допомогою якого Конгрес міг розробляти, координувати та виконувати свої власні бюджетні пріоритетні напрями незалежно від Президента.

Крім того, закон створив нові законодавчі інститути для впровадження нового бюджетного процесу Конгресу: бюджетні комітети Палати та Сенату для нагляду за виконанням бюджетного процесу, а також Бюро бюджету

Конгресу для надання бюджетними комітетами та Конгресом об'єктивної, неупередженої інформації про бюджет та економічні питання, економічний прогноз та аналіз фінансової політики США.

Прозорість є головним пріоритетом для Управління, і агентство продовжує активізувати свої зусилля, щоб бути прозорими. Управління прагне підтримувати справедливий доступ до інформації та аналізу, який вона надає, забезпечуючи широку доступність її роботи Конгресу та громадськості. Ці зусилля допомагають продовжувати свою давню відданість наданню чіткої, об'єктивної, глибокої та своєчасної інформації.

Намагання щодо прозорості Управління мають три основні цілі:

1. Сприяти глибокому розумінню аналізів Управління шляхом доступного, чіткого та детального спілкування;
2. Щоб допомогти людям оцінити, як можуть змінюватися оцінки, якщо політики чи обставини різняться; і
3. Підвищити достовірність аналізів та процесів агентства, показавши основні дані, професійні дослідження та відгуки експертів.

Управління вживає багато заходів для того, щоб його робота залишалася об'єктивною, неупередженою та безпартійною, і воно застосовує суворі правила, що запобігають конфлікту інтересів працівників і обмежують їх політичну діяльність [68].

До завдань Управління Конгресу США з бюджету відносять:

- фінансова оцінка виконання будь-яких законопроектів загальнодержавного значення стосовно бюджетних питань, висунутих комітетами, а також витрат на зміну існуючої політики в сфері витрат бюджету і оподаткування;
- представлення щорічного бюджетного звіту 1 квітня кожного року з метою вироблення альтернативних рівнів доходів, витрат, джерел доходу, а також програм і призначення витрат з погляду національних потреб, економічного росту і розвитку;

- спеціальні дослідження за запитом комісій Конгресу по бюджетним темам [45].

Проаналізувавши вище наведені країни, можна прийти до висновку, що головними складовими реформи управління бюджетом є: впровадження бюджету завдань та багаторічне фінансове планування.

Різняться підходи до впровадження цих реформ, наприклад у Сполученому Королівстві так у Франції реформуванням займалися всі ключові політсили, а також усі важливі публічні установи. А в Польщі у реалізації реформ безпосередньо був задіяний уряд, а реформуванням бюджету завдань займалися відповідні органи центральної адміністрації.

У США головні обов'язки з управління бюджетом покладено на Міністерство фінансів (Казначейство) і Адміністративно-бюджетне управління при Президентові США, а також на Митну службу. А у Великій Британії управлінням бюджетом займаються Казначейство, Митне та Акцизне управління. Міністерство економіки, фінансів і бюджету є головним управлінням щодо бюджетної політики у Франції.

Стосовно України, то в нашій державі управління бюджетом покладено на Міністерство фінансів. Також, проблемами у забезпеченні виконання бюджету займаються: Рахункова палата України, Державне казначейство України, Державна фінансова інспекція України, Державна фіскальна служба України та митні органи.

В європейських країнах поширеним інструментом управлінням бюджетом є встановлення лімітів бюджетних зобов'язань. Схожими інструментами користуються в азійській моделі, а саме – бюджетні та касові ліміти. В країнах з федеративною моделлю управління бюджетом, застосовують бюджетні асигнування. Тобто, у розвинутих країнах бюджетом управляють декілька органів державної влади [38].

Розглянемо управління державним бюджетом у США, Великобританії, Франції та Польщі, проаналізувавши виконання дохідної та видаткової частини державного бюджету, а також їх відношення до ВВП.

Використовуючи дані Центрального розвідувального управління [73] та Світового банку [74], щодо ВВП, складемо табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Державний бюджет країн за 2017 рік, млрд дол. США

Рік	ВВП	Доходи		Видатки		Дефіцит	Сальдо до ВВП, %
		Дол. США	% до ВВП	Дол. США	% до ВВП		
США	19 485	3 315	17,0	3 981	20,4	-666,0	-3,4
Великобританія	2 638	1 028	39,0	1 079	40,9	-51,0	-1,9
Франція	2 586	1 392	53,8	1 459	56,4	-67,0	-2,6
Польща	526,4	207,5	39,4	216,2	41,1	-8,7	-1,7
Україна	112,2	29,4	26,2	31,5	28,1	-2,1	-1,9

Отже, проаналізувавши державний бюджет США, Великобританії, Франції та Польщі, можна дійти висновку, що в жодній країні не спостерігається профіцит державного бюджету. Також, прослідковується тенденція, при збільшенні ВВП, збільшується дефіцит. Так в Польщі при ВВП в 526,4 млрд дол. США, дефіцит до ВВП складає -1,7%, а в США ВВП складає 19 трлн дол., при цьому дефіцит до ВВП становить -3,4%. В Європейському союзі вважають, що безпечним є дефіцит на рівні 3% ВВП. Тобто, крім США цю вимогу виконують всі вище згадані країни.

На сучасному етапі більшість країн світу мають бюджетний дефіцит, основним джерелом фінансування якого виступають державні запозичення. Особливо гостро складається боргова ситуація у країнах із розвиненою економікою. Так в 2018 р. загальний валовий борг складав 104,3% ВВП, в Великій Британії – 86,8%, у Франції – 98,4% ВВП [77].

Також варто звернути увагу на зарубіжний досвід управління державним боргом. Так, зокрема у Великобританії, застосовують «золоте правило», згідно з яким протягом економічного циклу уряд здійснює запозичення виключно на інвестиційні цілі, а не для фінансування поточних видатків, а також «правило стійкості інвестицій», відповідно до якого відношення чистої величини державного боргу до ВВП протягом економічного циклу має бути стабільним та обумовленим.

Наприклад, в Японії та Нідерландах користуються правилом державних фінансів, яке передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків, що на наш погляд, є актуальним і для України [35].

Найрозповсюдженішою в розвинутих країнах є агентська модель управління державним боргом. Вона використовується в Австрії, Бельгії, Фінляндії, Франції, Греції, Нідерландах, Ірландії, Латвії, Німеччині, Португалії, Словаччині, Швеції, Угорщині, Великій Британії — тобто в більшій половині країн членів Європейського Союзу.

Проте, в залежності від країни, сфера повноважень агентств може відрізнятись. Більшості агентств підпорядковуються Міністерству фінансів (або Казначейству), і від його імені та за його дорученням виконують операції з випуску, обслуговування та погашення державних цінних паперів. Структура таких агентств побудована за принципом корпоративної моделі управління, а їх персонал працює на професійній основі і не входить до складу державної служби. Також, значну роль грають аудиторські установи, які здійснюють контроль за борговими операціями, а саме проводять аудит звітності і діяльності органів управління державним боргом.

Друга модель – урядова, поширена в Чехії, Естонії, Іспанії, Литві, Люксембурзі, Польщі, Словенії, Італії. Та третя модель – це банківська. Вона більше інших критикується і використовується лише на Кіпрі, Мальті і в Данії.

Незалежно від інституційної моделі управління державним боргом, основні завдання залишаються незмінними: розроблення та впровадження боргової стратегії, управління ліквідністю та ефективного обслуговування боргу.

Для процесу формування та управління державним боргом в розвинутих країнах є характерними наступні риси:

- всі методи та інструменти управління державним боргом спрямовані на макроекономічну стабілізацію та структурні перетворення, формування економіки, адаптованої до функціонування в умовах фінансової глобалізації, здатної забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток;

- система управління державним боргом базується на принципах відкритості, прозорості, прогнозованості та відповідальності;
- високий рівень розвитку ринку державних цінних паперів, які реалізуються як вітчизняним, так і зарубіжним інвесторам, сприяючи диверсифікації ризиків;
- застосовуються як ринкові, так і неринкові методи полегшення боргового навантаження, серед яких широке розповсюдження отримали конверсії боргових зобов'язань в акції, інші цінні папери з дисконтом від номіналу або зі зниженим відсотком, конверсії у розвиток, екологію та інші;
- відбувається зростання надходжень валютно-фінансових ресурсів із високо-розвинутих країн до країн, що розвиваються та країн з трансформаційною економікою [33].

Хоча державний борг України є причиною постійних дискусій та занепокоєння політиків та державних діячів, рейтинги показують, що наша країна навіть не входить в топ-10 держав із найвищим рівнем запозичень.

Насправді співвідношення боргу до ВВП у всьому світі зросло за останні роки, коли уряди скористались історично низькими процентними ставками, щоб накопичити дешевий борг, перш ніж ставки почнуть зростати [66].

То які країни мають найбільший борг у світі? До країн із найбільшим державним боргом можна віднести:

1. Японію – державний борг країни складає 1,028 трлн єн, або 9,087 трлн дол. США.
2. Греція – державний борг 332,6 млрд євро, або 379 млрд дол. США.
3. Португалія має державний борг у розмірі 232 млрд євро, або 264 млрд дол. США.
4. Італія – державний борг складає 2,17 трлн євро – це 2,48 трлн дол. США.
5. Бутан має державний борг розміром 2,33 млрд дол. США.
6. Кіпр – державний борг становить 18,95 млрд євро, або 21,64 млрд дол. США.

7. Бельгія – державний борг складає 399,5 млрд євро – це 456,18 млрд дол. США.

8. Сполучені Штати Америки мають державний борг у розмірі 19,23 трлн дол. США.

9. Іспанія – державний борг становить 1,09 трлн євро, що дорівнює 1,24 дол. США

10. Сінгапур з державним боргом у 350 млрд сінгапурських дол., або 254 млрд дол. США.

Японія має найвищий державний борг у світі – 234,18% від ВВП. Після краху фондового ринку в Японії уряд врятував банки та страхові компанії та надав їм кредит з низькими відсотками. Банківські установи після певного періоду часу мали бути консолідовані та націоналізовані, а інші фінансові стимулюючі ініціативи були використані для відновлення економіки. На жаль, ці дії призвели до зростання рівня боргу Японії.

На сьогодні державний борг Китаю становить 54,44% від його ВВП, що суттєво збільшився з 2014 р., коли державний борг становив 41,54% ВВП. На сьогодні державний борг складає понад 38 трлн юаней – це понад 5 трлн дол. США.

Державний борг Канади становить 83,81% від ВВП, наразі це близько 1,2 трлн канадських дол., або 925 млрд дол. США.

Коефіцієнт заборгованості Німеччини становить 59,81% від її ВВП. Загальний борг складає приблизно 2,229 трлн євро, це 2,527 трлн дол. США, при цьому Німеччина є найбільшою економікою Європи [67].

До країн з найнижчим боргом можна віднести: Макао – 0% боргу до ВВП, Гон Конг – 0,1% від ВВП, Бруней має 2,5% державного боргу від ВВП, Афганістан зазначає свій борг у розмірі 6,8% ВВП, Естонія звітує про 8,5% державного боргу до ВВП, Демократична Республіка Конго – 14,5% ВВП, Соломонові острови – 14,6%, Ботсвана – 14,9% боргу до ВВП, РФ має борг у розмірі 18,7% від ВВП, ОАЄ – 19% від ВВП.

Чи має значення державний борг? Це вказівка на фінансову стабільність? Не завжди. Що стосується перших трьох країн, що не мають боргу, то його відсутність, найімовірніше, лише тому, що вони не бажають звітувати перед МВФ. Інший випадок, коли низький державний борг може бути поганим знаком, якщо економіка країни настільки слабо розвинена, що ніхто не захоче позичати їм [76].

Деякі країни, такі як США, завжди вважаються хорошим місцем для інвестицій, і державні облігації цих країн завжди користуються великим попитом. Наприклад, близько 28% усіх державних боргів США утримуються іноземними покупцями.

Рейтингові агенції оцінюють уряди за різними показниками. Країни з вищими рейтингами можуть пропонувати нижчі процентні ставки за своїми облігаціями, оскільки вони вважаються безпечними інвестиціями.

Під час дослідження економіки країни, державний борг – це один з показників, який відзначають рейтингові агенції. Вони також дивляться на співвідношення боргу до ВВП, державного боргу на душу населення, відсоткові ставки за державним боргом та середню ставку банківської позики.

На рейтинг країни також впливають темпи приросту населення, розподіл доходу в країні, рівні внутрішнього боргу, величина житлового фонду, баланс торгівлі країни, щорічне надходження інвестиції в країну та зростання ВВП.

Вищезазначені фактори показують, чи може економіка зростати. Зростаюча економіка може нести тягар податку, необхідний для комфортного погашення державного боргу. Ці знання у фінансовому співтоваристві дозволяють урядам знижувати пропоновані їм відсоткові ставки за боргом та зменшувати витрати на фінансування дефіциту.

3.2 Формування ефективного механізму управління державним боргом України

На основі світового досвіду щодо управління бюджетною безпекою, можна розробити шляхи, щодо вдосконалення боргової політики України. Сучасна економічна політика країн світу нерозривно пов'язана з державними запозиченнями, а отже, і формуванням, обслуговуванням та управлінням державним боргом. Водночас, враховуючи важливість управління всіма складовими державних запозичень, на особливу увагу заслуговують запозичення на зовнішніх ринках позикових капіталів. Від ефективності та результативності управління зовнішнім державним боргом залежить економічний та соціальний розвиток країни, її стійкість у період економічних криз (світових, міжнародних, національних), посткризова швидкість відновлення національної економічної системи, рівень втрат бізнесу та домашніх господарств країни від кризових проявів у економіці.

Відзначаємо важливість дослідження проблематики управління зовнішнім державним боргом в Україні в сучасних умовах зростання боргового навантаження на країну та проблем з його обслуговуванням. Підтримуємо точку зору, що управління державним боргом взагалі та зовнішніми державними запозиченнями зокрема сьогодні зміщується з площини середніх за розміром фінансових проблем до ключових соціально-політичних проблем і безпосередньо торкається національної та економічної безпеки України [15].

За таких умов ключового характеру набуває дослідження проблематики формування, обслуговування та управління зовнішнім державним боргом країни з акцентом на розробку та впровадження відповідних механізмів менеджменту міжнародних запозичень України.

У сучасних умовах розвитку світової та міжнародної економічних систем державний борг та зовнішній державний борг є звичайний економічним явищем у країнах світу. Як економічно розвинуті держави, так і

крани, що розвивають власні економічні системи, до яких відносимо і Україну, активно використовують запозичення на зовнішніх та внутрішніх ринках позичкового капіталу з метою фінансування різнонаправлених державних потреб і виконання відповідних функцій державними владними інститутами.

Можемо відмітити високі значення розміру державного боргу у економічно розвинутих країнах світу. Так, згідно з даними компанії McKinsey у 2016 р. такі країни: США, Японія, Іспанія, Франція, Данія, Канада, Китай мали сумарний борг держави, який перевищував 250% ВВП цих країн [72]. Водночас у 2017 р. державний борг США досягнув майже 20 трлн дол. США та склав 107,1 % ВВП країни і 31,8 % світового державного боргу [75]. Відзначаємо високі значення державного боргу станом на 2018 р. у таких країнах Євросоюзу, як Франція – 98,4 % ВВП, Італія – 132,2 % ВВП, Іспанія – 97,1 % ВВП, Португалія – 121,5 % ВВП [70]. Україна також активно збільшувала державні запозичення, особливо у період з 2014 року (табл. 3.1).

Таблиця 3.2. – Динаміка ВВП та загального, зовнішнього, внутрішнього державного боргу України за 2008–2018 р., млрд грн.

Показник	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП, млрд грн.	948	913	1082	1316	1408	1454	1566	1979	2383	2982	3558
Загальний державний борг (прямий та гарантований), млрд грн.	130	316	432	473	515	584	1100	1572	1929	2141	2168
Зовнішній державний борг, млрд грн.	86	211	276	299	309	300	611	1042	1240	1374	1397
Внутрішній державний борг, млрд грн.	44	105	155	173	206	284	488	529	689	766	771

Відзначаємо, що на фоні зростання валового внутрішнього продукту країни за 2008 – 2018 р. на 2 610 млрд грн. або на 375,36 %, загальний державний борг збільшився на 2 037 млрд грн. або на 1 659,36 %. Водночас, якщо за 2008–2013 р. загальний державний борг України збільшився на 453 млрд грн. або на 446,95 %, то за 2013–2016 р. (всього за три роки) він зріс на 1 345 млрд грн. або 330,37 %. Наведена ситуація свідчить про проблеми з

управління державними запозиченнями в період економічної кризи 2013–2015 р. та подальшого посткризового розвитку економіки країни.

Аналіз динаміки зовнішнього державного боргу України показав, що за 2008–2018 р. він збільшився на 1 311 млрд грн. або на 1 624,23 %, забезпечивши 64,34% загального зростання державного боргу країни за період дослідження. Водночас, як внутрішній державний борг України за 2008–2018 р. зріс на 726 млрд грн. або 1 727,02 %, забезпечивши 35,66 % загального зростання державного боргу країни за період дослідження. На особливу увагу заслуговує зростання внутрішнього та зовнішнього державного боргу у період з 2008 до 2013 р., та з 2013 до 2018 р., якщо у перший проміжок часу внутрішній державний борг зростав швидше ніж зовнішній (636,02 % проти 348,77 %), то у другий часовий проміжок проведення аналізу ситуація змінилась і тепер зовнішній державний борг зростав швидшими темпами ніж внутрішній (465,70 % проти 271,54 %). Наведена ситуація свідчить, що в умовах економічної кризи 2013–2015 р. Україна звернулась до зовнішніх запозичень, активно нарощуючи державний борг також за рахунок девальвації національної валюти. Відзначаємо, що політика державних запозичень призвела до зростання частки загального, зовнішнього та внутрішнього державного боргу у ВВП України у період 2013–2016 р., з поступовим зменшенням такого співвідношення починаючи з 2017 р. (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Динаміка частки загального, зовнішнього, внутрішнього державного боргу у ВВП України за 2008–2018 р., %

Показник	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальний державний борг, %	13,8	24,9	30,0	27,5	33,7	37,0	63,7	70,3	76,0	71,8	60,9
Зовнішній державний борг, %	9,1	23,2	25,6	22,7	21,9	20,6	39,0	52,7	52,0	46,1	39,2
Внутрішній державний борг, %	4,7	11,5	14,4	13,2	14,7	19,5	31,2	26,7	28,9	25,7	21,7

Аналіз динаміки частки загального державного боргу у ВВП України за період дослідження показав її зростання на 47,4 %. Водночас, якщо у 2008–2013 р. наведена динаміка мала різнонаправлені тенденції не перевищуючи граничного обсягу державного боргу, який вказаний у Бюджетному кодексі країни, тобто не більше 60% фактичного річного валового внутрішнього продукту держави [13], то у 2014 – 2016 р. спостерігалось різке збільшення частки загального державного боргу у ВВП України до 76 % у 2016 р., що значно перевищувало прийняті нормативи у Бюджетному кодексі країни.

Відзначаємо, що весь період дослідження частка зовнішнього державного боргу у ВВП України була значно більше частки внутрішнього державного боргу, що свідчить про акцент у державних запозиченнях на зовнішні ринки позикового капіталу та необхідність підвищення ефективності управління таким видом боргових зобов'язань країни.

Враховуючи євроінтеграційні зусилля України важливим є порівняти частку державного боргу у ВВП України та Європейського Союзу і окремих країн-членів ЄС (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Динаміка частки державного боргу у ВВП України, ЄС та окремих країн-членів ЄС за 2008 – 2018 р.

Показник	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Україна, %	13,8	24,9	30,0	27,5	33,7	37,0	63,7	70,3	76,0	71,8	60,9
ЄС – 28, %	60,7	72,8	78,4	81,1	83,8	85,7	86,7	84,9	83,5	81,7	80,0
ЄС – 19, %	68,6	78,4	83,9	86,1	89,5	91,4	92,0	90,3	89,2	87,1	85,1
Швеція, %	37,5	41	38,3	37,5	37,8	40,4	45,2	43,9	41,6	40,8	38,8
Німеччина, %	65,1	72,6	81	78,7	79,9	77,5	74,9	71,2	68,3	64,5	60,9
Чехія, %	28,3	33,6	37,4	39,8	44,5	44,9	42,2	40,0	36,8	34,7	32,7
Хорватія, %	39,0	48,3	57,3	63,9	69,5	80,4	84,0	83,7	80,5	77,8	74,6
Італія, %	102,4	112,5	115,4	116,5	123,4	129	131,8	132,1	132,6	131,4	132,2
Португалія, %	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129	130,6	129	130,4	124,8	121,5
Греція, %	109,4	126,7	146,2	172,1	159,6	177,4	179,7	177,4	179,0	176,2	181,1

Оцінюючи динаміку частки державного боргу у ВВП України, ЄС та окремих країн-членів ЄС за період дослідження можемо відмітити, що у 2008–2013 р. Україна за часткою державного боргу у валовому внутрішньому

продукті країни була на рівні країн-членів Євро- союзу, що мають одне з найменших боргових навантажень (Швеція, Чехія та ін.) та мала значно менше боргове навантаження ніж у середньому по ЄС-28 та ЄС-19. Натомість зростання державного боргу, у першу чергу за рахунок зовнішніх запозичень у 2014–2016 р. призвело до її наближення до країн – членів Європейського Союзу, які мають значно більше боргове навантаження (Хорватія, Німеччина та ін.) та досягнення середніх значень державних боргів по ЄС-28 та ЄС-19.

Відзначаємо, що Україна, починаючи з 2014 р. не відповідає нормам Маастрихтського договору, що регламентує розмір державного боргу країн-членів ЄС, тобто не більше 60% річного валового внутрішнього продукту держави [37].

Наведений аналіз свідчить про значні проблеми України щодо управління власним державним боргом, зокрема зовнішнім державним боргом, особливо в умовах економічної кризи та посткризового розвитку національної економіки 2013 – 2016 р. Країна потребує розробки та впровадження ефективного і результативного механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу, який буде направлений на усунення проблем та спиратися на закордонний досвід такого управління.

Враховуючи проведений аналіз та напрацювання вчених, можливо виділити ключові проблеми управління та обслуговування зовнішнього державного боргу в Україні. До таких проблем відносимо: різке зростання зовнішнього державного боргу, особливо у 2014–2016 р., як за абсолютними розмірами, так і по відношенню до ВВП країни; критичне переважання зовнішніх запозичень у структурі державного боргу країни, що несе у собі додаткові ризики та має негативний вплив на економічну безпеку країни; неефективне використання зовнішніх державних запозичень (підтримка стабільності грошово-кредитної системи, наповнення державного бюджету, купівля енергоносіїв (газ, нафта)); низька ефективність та результативність зовнішніх запозичень щодо вирішення соціально-економічних проблем держави і стимулювання розвитку національної економічної системи.

Наведене вимагає формування та використання в Україні механізму управління і обслуговування зовнішнього державного боргу країни (рис. 3.1).

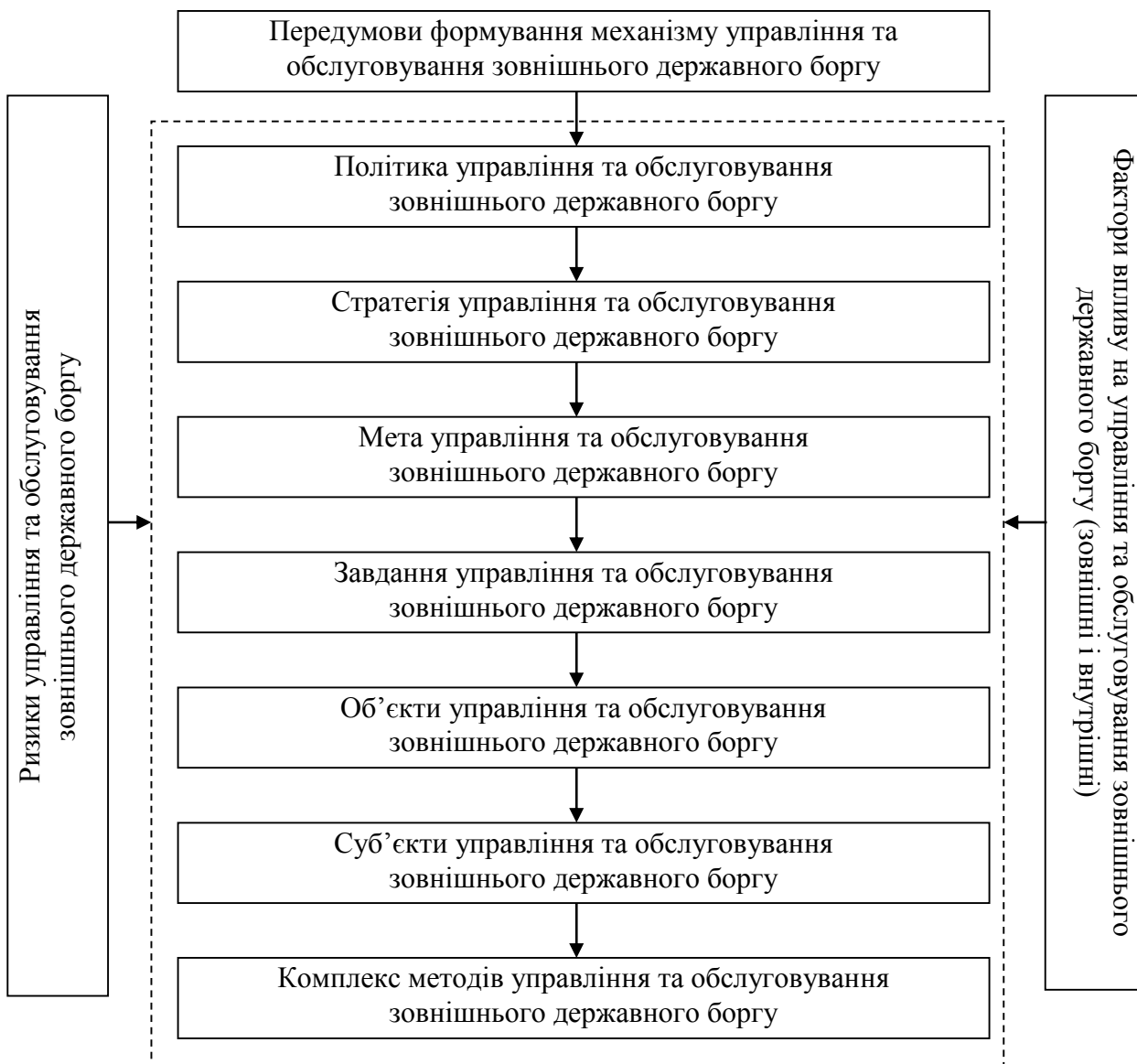


Рис. 3.1 – Механізм управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України

Формування механізму управління та обслуговування зовнішніми державними запозиченнями спирається на відповідні передумови, до яких слід віднести: переважання моделі формування державних фінансів на основі "дефіциту" фінансових ресурсів у країнах світу; значні потреби у грошових коштах для фінансування виконання державними інститутами власних

функцій в умовах посткризового розвитку соціально-економічної системи України; необхідність збільшення державних інвестицій у розвиток економіки та соціальної сфери в країні; особливості здійснення грошово-кредитної політики держави та формування міжнародних валютних резервів НБУ.

Механізм управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України повинен спиратись на відповідну національну політику. Доопрацювавши наукове дослідження [64] можемо виділити три напрями її формування в країні: акцент на зовнішні запозичення; акцент на внутрішні запозичення; комплексна політика з формуванням відповідного паритету зовнішніх та внутрішніх запозичень в залежності від кон'юнктури ринків позикових капіталів (національний, міжнародні) і стратегічних цілей розвитку країни.

Дослідження динаміки частки загального, зовнішнього, внутрішнього державного боргу у ВВП України за 2008–2018 р. (табл. 3.3) показало наявність у країні весь період дослідження політики з акцентом на зовнішні запозичення, у той час як ключовою повинна бути комплексна політика управління та обслуговування зовнішнього державного боргу.

Стосовно стратегій управління та обслуговування зовнішнього державного боргу, можемо виділити три їх види:

1. Фіскально орієнтована стратегія, де ключовим елементом є зменшення вартості обслуговування зовнішніх запозичень. У межах такої стратегії державні інститути досить мало уваги звертають на управління структурою зовнішніх запозичень за кредиторами та строками запозичень, а також мають проблеми з оцінкою ризиків таких запозичень, у першу чергу для національної економіки, соціальної сфери та безпеки. Можемо назвати таку стратегію стратегією економії державних витрат у разі залучення та обслуговування зовнішніх запозичень.

2. Нейтральна стратегія, де ключовим елементом є обслуговування за строками зовнішніх запозичень з акцентом на реструктуризацію заборгованості. В межах цієї стратегії державні інститути майже не звертають

уваги на вартість запозичень, структуру та строки отримання кредитів. Можемо назвати таку стратегію стратегією виживання.

3. Антициклічна стратегія, де ключовим елементом є забезпечення зменшення негативного впливу кризових проявів у світовій та національних економіках на функціонування держави, муніципальних органів влади, бізнес-одиниць та домашніх господарств країни, а також максимально швидке посткризове відновлення національної економічної та соціальної сфери. В межах цієї стратегії головним є досягнення стратегічних цілей розвитку держави при значній увазі управлінню зовнішніми запозиченнями за кредиторами, строками та вартістю. Можемо назвати таку стратегію стратегією антициклічного розвитку.

Ретроспективний аналіз управління та обслуговування зовнішнього державного боргу в Україні дозволяє стверджувати, що в країні використовують нейтральну стратегію менеджменту зовнішніх державних запозичень.

Натомість, враховуючи посткризове відновлення економіки України та необхідність підвищення ефективності і результативності державних запозичень на зовнішніх ринках, вважаємо доречним для країни використання антициклічної стратегії.

Стосовно мети управління та обслуговування зовнішнього державного боргу в Україні, то враховуючи проведений вище аналіз, можемо зазначити, що її можна сформулювати так: "Вирішення тактичних завдань грошово-кредитної політики держави та наповнення державного бюджету і міжнародних валютних резервів НБУ". Відзначаємо недоречність наведеної мети у сучасних умовах трансформації національної економічної системи, що потребує її формулювання заново на основі дослідження досвіду економічно розвинутих країн (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Мета управління та обслуговування зовнішнього державного боргу у економічно розвинутих країнах

Назва країни	Мета управління та обслуговування зовнішнього державного боргу
Франція	Мінімізація вартості державного боргу, у тому числі зовнішнього, для бізнес-одиниць та домашніх господарств в межах забезпечення відповідних параметрів національної безпеки
Німеччина	Зменшення витрат на обслуговування державного боргу (зовнішніх запозичень) при оптимізації умов залучення кредитних ресурсів
Великобританія	Оптимізація державних запозичень (зовнішнього державного боргу) з мінімізацією довгострокових платежів на основі управління ризиками таких запозичень
Данія, США	Мінімізація вартості зовнішніх державних запозичень у довгостроковому періоді
Швеція	Мінімізація вартості зовнішніх державних запозичень у довгостроковому періоді на основі управління ризиками
Японія	Залучення зовнішніх державних запозичень з врахуванням зменшення фіскального тягаря на платників податків та залучення кредитних коштів для формування грошово-кредитної політики держави
Нова Зеландія	Максимізація економічного доходу держави на основі зовнішніх державних запозичень

Враховуючи наведене у таблиці 3.5, вважаємо, що метою управління та обслуговування зовнішнього державного боргу в Україні у сучасних умовах її посткризового розвитку повинно бути: "Підвищення швидкості відновлення національних економічної та соціальних систем на основі зовнішніх державних запозичень при досягненні мінімізації їх вартості та оптимізації управління ризиками".

Для виконання наведеної мети необхідно змінити перелік завдань управління та обслуговування зовнішнього державного боргу, до яких слід віднести: формування необхідного розміру фінансових ресурсів для виконання функцій держави та реалізації довгострокових стратегічних проектів розвитку національної економіки і соціальної сфери; забезпечення оптимальної структури зовнішніх державних запозичень за строками, вартістю, ризиками, кредиторами; підвищення рівня національної економічної безпеки; забезпечення підвищення ефективності використання позикових коштів державними інститутами.

До об'єктів управління та обслуговування зовнішнього державного

боргу необхідно віднести кредитні ресурси, що залучені владними структурами на міжнародних ринках позикових капіталів або у міжнародних кредитних організацій. Щодо суб'єктів менеджменту зовнішніми державними запозиченнями, то тут можемо виділити три практичні підходи до їх виділення: урядові інститути; підрозділи Національного банку; відповідне агентство, що сформовано на державному рівні [59]. Відмічаємо, що в Україні головними суб'єктами управління зовнішнього державного боргу є Міністерство фінансів України та Кабінет Міністрів України.

Характеризуючи комплекс методів управління та обслуговування зовнішнього державного боргу в Україні відзначаємо, що на сьогодні він включає: рефінансування (обслуговування старих боргів за рахунок нових запозичень); консолідацію (зміна умов обслуговування кредиту з метою пролонгації строків його погашення); конверсію (зміна умов обслуговування державних позик та їх доходності для кредиторів); реструктуризацію (зміна умов отриманого кредиту щодо строків, вартості, умов погашення, списання частини боргу та ін.). Відзначаємо, що за роки незалежності країни також використовувались такі методи управління державними зовнішніми запозиченнями: новація (заміна одних державних зовнішніх боргових зобов'язань на інші) та дострокове погашення. Вважаємо доречним, з метою підвищення ефективності та результативності управління державними зовнішніми запозиченнями в Україні, акцентувати увагу на рефінансуванні і доповнити комплекс наведених методів такими: викуп державного боргу на вторинному ринку з дисконтом та обмін боргу на національні активи, переважно акції державних підприємств.

У межах управління зовнішнім державним боргом необхідно враховувати відповідні ризики, що досить чітко видно з закордонної практики управління такими кредитами, де більшість країн визначали власну мету менеджменту зовнішніми запозиченнями з врахуванням управління відповідними ризиками (табл. 3.5). Виділимо такі ризики управління зовнішнім запозиченнями країни: відсотковий, валютний, ліквідності,

кредитний, операційний, рефінансування [50].

Ключовий вплив на управління та обслуговування зовнішнього державного боргу країни мають відповідні зовнішні та внутрішні фактори. Для України можемо виділити такі зовнішні фактори: кон'юнктуру міжнародних ринків позикового капіталу; кредитний рейтинг країни; імідж країни; бажання закордонних кредиторів вкладати у ризикові боргові зобов'язання найменш економічно розвинутих країн. До внутрішніх факторів впливу відносимо: стан національної економіки; рівень міжнародних валютних резервів НБУ; дефіцит (профіцит) зовнішньоторговельного балансу; рівень сукупного та зовнішнього державного боргу.

Таким чином, можемо відмітити, що запропонований механізм управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України дозволить підвищити якість, ефективність і результативність менеджменту зовнішніх запозичень державою та стане одним з ключових елементів посткризового відновлення національних економічної і соціальної систем.

Висновки до розділу 3

Отже, в розділі 3 було досліджено світовий досвід управління бюджетною безпекою та шляхи вдосконалення бюджетної та боргової політики України. Визначено, що бюджетна безпека включає в себе бюджетну політику та боргову, саме в цьому розрізі досліджувалась зарубіжна практика.

Розглянуто різні бюджетні системи, їх історію та особливості, вивчалися такі країни як: Велика Британія, Франція, Сполучені Штати Америки та Польща. Визначено відмінні та схожі риси з Україною. Було проаналізовано основні макропоказники вище наведених країн, а саме: доходи та видатки державного бюджету, а також дефіцит, ВВП та відношення дефіциту до ВВП. На сучасному етапі більшість країн світу мають бюджетний дефіцит, основним джерелом фінансування якого виступають державні запозичення. Так, всі аналізовані країни мають дефіцит, проте він відповідає встановленим

нормативним значенням, у 3% від ВВП, виключення становлять США.

Також, було визначено, що особливо гостро складається боргова ситуація у країнах із розвинутою економікою. Встановлено топ країн з найбільшим боргом, до них відносять: Японію, Грецію та Португалію. Проте країни, які мають найменший рівень боргу не належать до високорозвинених країн.

У проведеному дослідженні, на основі ретроспективного аналізу державного боргу та зовнішніх державних запозичень України, а також локалізації проблематики управління залучення та обслуговування міжнародних кредитів країною у період двох послідовних економічних криз і посткризового розвитку, сформовано механізм управління та обслуговування зовнішнього державного боргу. В межах розробленого механізму, використовуючи закордонну практику менеджменту загальних та зовнішніх державних запозичень, розкриті та охарактеризовані відповідні його складові як от: стратегія, мета, завдання, об'єкти, суб'єкти, комплекс методів управління.

Також, в роботі наголошено особливу увагу на визначенні та характеристиці передумов, ризиків і факторів впливу (зовнішні, внутрішні), що є базисом розробленого механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу України. Водночас необхідно відзначити, що сформований механізм адаптовано саме до умов трансформаційного розвитку національних економічної та соціальних систем.

У подальших дослідження необхідно зробити акцент на деталізації характеристик запропонованих складових механізму управління та обслуговування зовнішнього державного боргу з врахуванням сучасних умов розвитку економіки України.

ВИСНОВКИ

В кваліфікаційній роботі в першому розділі було досліджено сутність та роль бюджетної безпеки у національній безпеці країни, також вивчено систему управління бюджетною безпекою та розглянуто методичні рекомендації щодо розрахунку рівня бюджетної безпеки держави. У другому розділі проаналізовано доходи та видатки державного бюджету України, було проведено аналіз бюджетної безпеки за допомогою індикаторів та проаналізована її динаміка, визначено державний борг країни перед зовнішніми та внутрішніми кредиторами, проаналізовано сучасні тенденції боргової політики України. В третьому розділі було розглянуто світовий досвід управління бюджетною системою та запропоновано шляхи підвищення ефективності бюджетної безпеки, шляхом удосконалення політики забезпечення бюджетної безпеки.

Дані проведеного дослідження показали, що не існує єдиного підходу, щодо визначення сутності поняття бюджетна безпека. Так спочатку було узагальнено наукові досліджень з економічної і фінансової безпеки, що дозволило виділити ряд особливостей, які сформували суть і методіку сучасного вивчення питань безпеки як характеристики економічних систем. Встановлено, що бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової й економічної безпеки держави. Її роль відзначається об'єктивною необхідністю існування бюджету, його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій та реалізацію її економічної стратегії, перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту, регулювати економічні та соціальні процеси в державі із збереженням її економічного суверенітету і стабільності.

Отже, бюджетна безпека прагне забезпечити платоспроможність держави, добробут суспільства та створення ефективної економіки. Для зміцнення бюджетної безпеки України бюджетна політика повинна

спрямовуватись на соціально-економічний та фінансовий розвиток країни. Бюджетна безпека є характерним індикатором розвитку держави, тобто критерієм, який визначає ефективність її бюджетної політики в цілому.

Дотримання принципів у комплексі з аналізом вищезазначених джерел допомагатиме ефективному попередженню загроз бюджетній безпеці в умовах фінансової глобалізації. Визначення загроз бюджетній безпеці та класифікація їх є базою для вироблення механізмів її забезпечення.

Наявність у бюджетній системі факторів загроз призводить до стану бюджетної небезпеки або відносної бюджетної безпеки, що характеризує такий стан бюджетної системи, за якого відбувається часткова реалізація національних інтересів у бюджетній сфері.

Тому, бюджетна безпека відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки держави та є її пріоритетним напрямком, адже представляє собою можливість бюджетної системи в забезпеченні платоспроможності країни під час збалансування доходів та видатків, а також має забезпечити ефективність використання бюджетних коштів, реалізації соціальної та економічної політики, забезпечити національну оборону та безпеку.

Отже, в розділі 1 ми визначили суть бюджетної безпеки, а також підходи різних вчених до визначення цього поняття. Розглянули об'єкт та суб'єктів бюджетної безпеки, визначено принципи, завдання та чинники, що впливають на безпеку бюджету. Також, встановили механізм та інструменти управління бюджетною безпекою держави, можливі загрози бюджетній безпеці, та підходи до визначення її рівня.

В кваліфікаційній роботі було проаналізовано макроекономічні показники державного бюджету України: номінальний ВВП в 2018 р. зріс на 19,3% в порівнянні до 2017 р., державні доходи зросли на 17%, а видатки на 17,4% відповідно до попереднього року.

Провівши аналіз у розділі 2, можна прийти висновку, що державний бюджет є незбалансованим, за період з 2015 р. по 2018 р., спостерігається

дефіцит державного бюджету. Так доходи не покривають видаткову частину, а в проекті бюджету вже закладений плановий дефіцит. Дохідна частина бюджету має неоднозначну структуру, так більше 80% доходів припадають на податкові надходження, більше 10% – це неподаткові надходження, і на всі інші статті залишається не більше 10%.

Проведений аналіз видатків державного та місцевих бюджетів за 2015-2018 рр. показав, що видаткова частина державного бюджету є не збалансованою. Найменші видатки виділяються на охорону навколишнього середовища, житлово-комунальне господарств, духовний та фізичний розвиток, охорону здоров'я та освіти. При цьому лідерами є міжбюджетні трансферти, громадський порядок, оборона та загальнодержавні функції. Більшість бюджетних програм у 2018 р. було виконано на 90,1-99,9%, при цьому 73 програми – на 100%, 10 програм не виконано взагалі.

Стосовно державного боргу, то з 2015 р. він має тенденцію до збільшення, а особливо зовнішнього боргу, який при погашенні значно вплине на відтік капіталу з країни. Серед валюти домінують долар та гривня. А серед зовнішніх кредиторів міжнародні організації та власники ОЗДП.

Також, за результатами проведеного дослідження можна сказати, що бюджетна безпека являється головною складовою фінансової та економічної безпеки країни.

Визначено, що критичними для бюджетної безпеки є значна частка обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу у доходах державного бюджету. Небезпечним для бюджету також є дефіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління. Інші індикатори мають більш-менш задовільний стан, це зумовлено впроваджуваними реформами. Щодо боргової політики, то саме вона може покращити рівень бюджетної безпеки, та дає можливість зменшити дефіцит державного бюджету.

Першочерговим завданням забезпечення бюджетної безпеки є удосконалення бюджетної політики України, задля прискорення розвитку

економіки та фінансової самостійності держави, на шляху до європейської інтеграції.

Отже, саме в розділі 3, на основі проведеного аналізу та дослідження світового досвіду управління бюджетною безпекою було запропоновано вдосконалення бюджетної та боргової політики України.

Розглянуто різні бюджетні системи, їх історію та особливості, вивчалися такі країни як: Велика Британія, Франція, Сполучені Штати Америки та Польща. Визначено відмінні та схожі риси з Україною. Було проаналізовано основні макропоказники вище наведених країн, а саме: доходи та видатки державного бюджету, а також дефіцит, ВВП та відношення дефіциту до ВВП. На сучасному етапі більшість країн світу мають бюджетний дефіцит, основним джерелом фінансування якого виступають державні запозичення. Так, всі аналізовані країни мають дефіцит, проте він відповідає встановленим нормативним значенням, у 3% від ВВП, виключення становлять США.

Також, було визначено, що особливо гостро складається боргова ситуація у країнах із розвинутою економікою. Встановлено топ країн з найбільшим боргом, до них відносять: Японію, Грецію та Португалію. Проте країни, які мають найменший рівень боргу не належать до високорозвинених країн.

У проведеному дослідженні, на основі ретроспективного аналізу державного боргу та зовнішніх державних запозичень України, а також локалізації проблематики управління залучення та обслуговування міжнародних кредитів країною у період двох послідовних економічних криз і посткризового розвитку, сформовано механізм управління та обслуговування зовнішнього державного боргу. В межах розробленого механізму, використовуючи закордонну практику менеджменту загальних та зовнішніх державних запозичень, розкриті та охарактеризовані відповідні його складові як от: стратегія, мета, завдання, об'єкти, суб'єкти, комплекс методів управління.

Основна мета бюджетної політики полягає у забезпеченні стійкого

довготривалого економічного зростання та високого рівня і якості життя населення шляхом соціальної та структурно-інноваційної переорієнтації економіки, створення сприятливого інвестиційного середовища. Зменшення боргового навантаження та сталий інноваційний розвиток є метою економічної політики урядів усіх країн.

Розроблено рекомендації щодо управління бюджетним боргом України, було проаналізовано різні джерела, та на основі існуючих інструментів провадження політики щодо забезпечення бюджетної безпеки, було запропоновано удосконалені.

Отже, на основі проведених досліджень в кваліфікаційній роботі можна стверджувати, що основними проблемами для бюджетної безпеки України є: недостатність власних надходжень, значний рівень зовнішніх запозичень, надмірна кількість необґрунтованих видатків, а також нецільове використання бюджетних коштів державними органами. Вирішити ці проблеми можливо шляхом подальшого реформування бюджетної системи та економіки в цілому, а також удосконалення податкового законодавства, бюджетної та боргової політики держави, посилення контролю та моніторингу за використанням бюджетних коштів та виконанням бюджетних показників. Саме вирішення цих проблем дозволить створити ефективну економіку, що забезпечить національну безпеку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз структури та розміру державного боргу в проекті державного бюджету України на 2019 рік. *FEAO*. 2018. 8 с. URL : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/2018-10-09_budget2019_debt_md.pdf. (дата звернення: 13.10.2019).

2. Аналітичні матеріали щодо державного боргу України за 2010-2017 рр. Міністерство фінансів України. URL : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>. (дата звернення: 05.11.2019).

3. Аналітично-статистичні матеріали про стан платіжного балансу та зовнішнього боргу України за 2010-2017 рр. Національний банк України. URL : http://www.bank.gov.ua/Publication/Of_vydan.htm. (дата звернення: 05.11.2019).

4. Арбузов С. Г., Колобов Ю. В., Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ : Центр наукових досліджень НБУ: Знання. 2011. 504 с.

5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). Київ : НТЕУ. 2004. 759 с.

6. Богма О. С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів. *Економіка і суспільство*. 2016. № 4. С. 282–285. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/4_ukr/46.pdf. (дата звернення: 16.10.2019).

7. Богомолова Н. І. Ефективність бюджетної політики в системі фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_11_3. (дата звернення: 30.09.2019).

8. Богомолова Н. І. Проблеми формування системи видатків державного бюджету. *Ефективна економіка*. 2012. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_4. (дата звернення: 11.11.2019).

9. Бондарчук Т. Г., Бондарчук О. С., Мельничук Н. Ю. Державний борг України та видатки бюджету на його обслуговування. *Статистика України*. 2018. № 1. С. 30–39.
10. Боргова політика України: стан, проблеми та перспективи. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <http://www.niss.gov.ua/Table/Tbl171104/index.htm>. (дата звернення: 18.10.2019).
11. Бюджет України 2018. *Статистичний збірник*. 2019. URL : [https://www.mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf). (дата звернення: 13.11.2019).
12. Бюджетна система: підручник. Юрій С. І. та ін.; за ред. Юрія С. І., Дем'янишина В. Г., Кириленко О. П. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 624 с.
13. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (дата звернення 10.10.2019).
14. Бюджетний щоденник на 2016 рік. *FEAO*. 2015. 56 с. URL : https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/FEAO_Schodennyk_A5_web.pdf. (дата звернення: 10.11.2019).
15. Валуйський І. А. Удосконалення концептуальних засад політики забезпечення бюджетної безпеки України у кризових умовах. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 323–328. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_3_52. (дата звернення: 25.10.2019).
16. Вареник В. М. Оцінка бюджетної безпеки України. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). С. 33–43. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2015_1_6. (дата звернення: 16.10.2019).
17. Варналій З. С., Бугай Т. В., Онищенко С. В. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення: монографія. Полтава : ПолтНТУ. 2014. 271с.
18. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ : НІОС. 2000. 416 с.
19. Виконання видаткової частини державного бюджету України за 12 місяців 2018 року. *FEAO*. 2019. 11 с. URL : https://feao.org.ua/wpcontent/uploads/2019/04/vydatky_12_2018.pdf. (дата звернення: 20.10.2019).

20. Винниченко Н. В. Трансформація бюджетного менеджменту в умовах реформування сектору публічних фінансів в Україні: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Суми. 2018. 471 с.

21. Горалько О. В., Горайська О. В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. № 23(1). С. 230–237. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.1_38. (дата звернення: 02.10.2019).

22. Деменок О. В. Бюджетна безпека України як одна з складових фінансової безпеки держави. *Publishing house Education and Science*. URL : http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm. (дата звернення: 14.11.2019).

23. Державна казначейська служба України URL : <https://www.treasury.gov.ua/ua>. (дата звернення: 11.10.2019).

24. Державна служба статистики України URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 18.10.2019).

25. Децентралізація дає можливості. URL : <https://decentralization.gov.ua/about>. (дата звернення: 02.11.2019).

26. Зовнішній борг України. Національний банк України. 2019. URL : <https://old.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=36693538>. (дата звернення: 10.10.2019).

27. Коваль Ю. В. Виявлення основних причин зменшення надходжень до державного бюджету України в період 2010-2011 рр. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. №6. С. 322–325.

28. Комарова І. Вплив світової фінансової кризи на бюджетну безпеку України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. № 4 (12). С. 115.

29. Кучеренко С. Ю., Леваева Л. Ю. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України. *Економічний вісник університету*. 2016. № 31(1). С. 252-262. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31%281%29__39. (дата звернення: 12.11.2019).

30. Ливдар М. В. Бюджетне забезпечення економічної безпеки. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Lyvdar.pdf. (дата звернення: 29.09.2019).

31. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ : АФУ, 2009. 600 с.

32. Луцик-Дубова Т. О. Основні пріоритети зміцнення фінансової безпеки України. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. № 22(2). С. 277–283. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2012_22%282%29__48. (дата звернення: 30.09.2019).

33. Макар О. П. Світовий досвід управління державним боргом і перспективи його застосування в Україні. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 54–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2012_10_15. (дата звернення: 10.11.2019).

34. Макогон В. Пріоритети сучасної бюджетної політики України. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 3. С. 50.

35. Мацедонська Н. В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 732–735. URL : <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/15345/1/151.pdf>. (дата звернення: 12.11.2019).

36. Мільярди в кредит: як і навіщо Україна бере у борг. URL : <https://tyzhden.ua/Economics/237939>. (дата звернення: 08.11.2019).

37. Міністерство фінансів України URL : <https://www.mof.gov.ua/uk>. (дата звернення: 24.10.2019).

38. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції: кол. моногр.: у 2 т.; за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко. Київ : ДННУ «АФУ». 2014. 760 с.

39. Музика-Стефанчук О. А. Деякі питання щодо фінансової та бюджетної безпеки держави. *Митна справа*. № 4 (76). 2011. С. 84.

40. Онищенко С. В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Економіка і регіон*. 2014. № 2 (45). С. 108–113.

41. Оспіщев В. І. Фінанси: Курс для фінансистів: навч. посіб. Київ. 2008. 567 с.

42. Петричко М. М. Оцінка рівня бюджетної безпеки України: проблеми та шляхи вирішення. *Економічний простір*. 2015. № 97. С. 140–148.

43. Постоленко Ю. П. Бюджетна безпека як ключова складова фінансової та економічної безпеки. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. № 3. С. 121–126. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2011_3_20. (дата звернення: 16.10.2019).

44. Про ефективне використання державних коштів: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2016 р. № 710. Дата оновлення: 21.11.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/710-2016-п?lang=uk>. (дата звернення: 16.10.2019).

45. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>. (дата звернення: 29.09.2019).

46. Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним та гарантованим державою боргом, при плануванні та виконанні державного бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 28.01.2004 р. № 42. Дата оновлення: 01.01.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0228-04?lang=uk>. (дата звернення: 12.10.2019).

47. Про Основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки: Постанова Верховної Ради України від 16.05.2018 р. № 8357. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/DH6G500A.html. (дата звернення: 12.11.2019).

48. Про Стратегію сталого розвитку «Україна 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL : <https://regulation.gov.ua/documents/id7778>. (дата звернення: 07.11.2019).

49. Публічний звіт голови казначейства про підсумки діяльності Державної казначейської служби за 2018 рік. URL : <https://www.treasury.gov.ua/storage/app/sites/1/%20ЗВІТ%20ГОЛОВИ%20ДКСУ%202018.pdf>. (дата звернення: 10.11.2019).

50. Разумова Г. В., Протопопова Н. А. Реформування бюджетної системи України як напрям регулювання розвитку національної економіки. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 2 (88). С. 52–58.

51. Рудик Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник ХДУ*. 2014. № 5 (4) С. 128–133. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%284%29__35. (дата звернення: 10.10.2019).

52. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 5.

53. Ситник Н. С., Субицька Д. Я. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 38. С. 167–171. URL : http://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/37.pdf. (дата звернення: 15.10.2019).

54. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навч. посіб. Фролов С. М. та ін.; за заг. ред. Фролова С. М. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.

55. Фінанси. С. І. Юрій та ін.; за ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. Київ : Знання. 2015. 611 с.

56. Чекановський В. П. Стратегічні пріоритети реформування бюджетної системи України. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL : http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2018/158.pdf. (дата звернення: 03.11.2019).

57. Шаповал М. Конституція Французької Республіки. Київ : ФОП Москаленко О.М. 2018. 56 с. URL : http://pravo.org.ua/img/books/files/1522085069fr_const_final.pdf. (дата звернення: 14.10.2019).

58. Шевченко Г. Л. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави. Київ : 2013. 260 с.

59. Шнипко О. С., Ареф'єва О. В. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 3(57). С. 57–64.

60. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2014. № 4. С. 7–29.

61. Юрій С. І., Бескид Й. М. Бюджетна система України: навч. посіб. Київ : НІОС, 2000. 400 с.

62. Юрій С. І., Федосов В. М. Фінанси: підручник, 2-ге вид. переробл. і доповн. Київ : Знання. 2012. 687 с.

63. Яковенко Т. М. Правові механізми управління бюджетною безпекою. *Закарпатські правові читання*. 2017. № 1. С. 225–231.

64. Ярошевич Н. Б., Мазур А. В. Управління державним боргом: зарубіжний досвід та українська реальність. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. № 17. С. 266–271.

65. Achieving prudent debt targets using fiscal rules. *OECD Economic Department Working Paper*. 2015. URL : <http://www.oecd.org/economy/achieving-prudent-debt-targets-using-fiscal-rules.htm>. (дата звернення: 10.11.2019).

66. Colson Th. The 17 countries with the highest levels of public debt. *Business insider*. 2017. URL : <https://www.businessinsider.com/wef-countries-with-highest-level-of-public-debt-to-gdp-2017-11>. (дата звернення: 12.11.2019).

67. Congressional Budget Office. URL : <https://www.cbo.gov>. (дата звернення: 24.10.2019).

68. Debt to GDP Ratio by Country 2019. *World Population Review*. URL : <http://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-national-debt>. (дата звернення: 11.11.2019).

69. European Communities. *Treaty on European Union*. URL : https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf. (дата звернення: 08.11.2019).

70. General government gross debt – annual data. *European commission*. URL : <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&rcode=-teina225>. (дата звернення 26.11.2019).

71. Krylenko V. I. Budget issues of state economic security. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 96–104.

72. Mc Kinsey&Company. The countries with most debt. URL : <https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/visualizing-global-debt>. (дата звернення 27.11.2019).

73. The Central Intelligence Agency. URL : <https://www.cia.gov>. (дата звернення: 20.10.2019).

74. The World Bank. URL : <https://www.worldbank.org>. (дата звернення: 22.10.2019).

75. Total Global Debt. *Visual Capitalist*. 2019. URL : <https://www.visualcapitalist.com/63trillionworlddebtonevisualization>. (дата звернення 25.11.2019).

76. What is national debt? URL : <https://commodity.com/debt-clock>. (дата звернення: 10.11.2019).

77. World economic outlook. *International Monetary Fund*. 2019. URL : <https://www.imf.org/en/publications/weo>. (дата звернення: 02.11.2019).

78. Yaremenko L. M., Makarchuk I. M., Yevtushenko N. M. The debt component of financial safety of Ukraine in the situation of crisis events in the economy. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 2 (10). С. 120–126.

ДОДАТОК А

Основні фінансово-бюджетні показники

Таблиця А.1 – Зведений, Державний та місцевий бюджети за 2014-2018 рр., млн грн.

	2014 ¹⁾²⁾	2015 ³⁾	2016 ³⁾	2017 ³⁾	2018 ³⁾	
Зведений бюджет / Consolidated budget						
Доходи	456 067,3	652 031,0	782 859,5	1 016 969,5	1 184 290,8	Revenue
Видатки	523 125,7	679 871,4	835 832,1	1 056 973,1	1 250 189,5	Expenditure
Кредитування	4 972,1	3 057,8	1 841,3	2 122,1	1 893,0	Net lending
Дефіцит "-" / профіцит "+"	-72 030,5	-30 898,2	-54 813,9	-42 125,7	-67 791,8	Deficit "-" / surplus "+"
Державний бюджет / State budget						
Доходи	357 084,2	534 694,8	616 283,2	793 441,9	928 114,9	Revenue
в т.ч. трансферти з місцевих бюджетів	2 118,0	3 144,0	4 171,6	5 967,7	7 306,3	incl. transfers from local budgets
Видатки	430 217,8	576 911,4	684 883,7	839 453,0	985 851,8	Expenditure
в т.ч. трансферти до місцевих бюджетів	130 600,9	173 980,0	195 395,3	272 602,9	298 939,7	incl. transfers to local budgets
Кредитування	4 919,3	2 950,9	1 661,6	1 870,9	1 514,3	Net lending
Дефіцит "-" / профіцит "+"	-78 052,8	-45 167,5	-70 262,1	-47 882,1	-59 251,1	Deficit "-" / surplus "+"
Місцеві бюджети / Local budgets						
Доходи	231 702,0	294 460,2	366 143,1	502 098,3	562 421,8	Revenue
в т.ч. трансферти з державного бюджету	130 600,9	173 980,0	195 395,3	272 602,9	298 939,7	incl. transfers from state budget
Видатки	225 626,8	280 084,0	350 515,2	496 090,7	570 583,7	Expenditure
в т.ч. трансферти до державного бюджету	2 118,0	3 144,0	4 171,6	5 967,7	7 306,3	incl. transfers to state budget
Кредитування	52,8	106,9	179,8	251,2	378,8	Net lending
Дефіцит "-" / профіцит "+"	6 022,3	14 269,3	15 448,2	5 756,4	-8 540,6	Deficit "-" / surplus "+"
<i>Довідково:</i>						<i>Reference:</i>
<i>ВВП (СНР 2008)</i>	<i>1 586 915³⁾</i>	<i>1 988 544³⁾</i>	<i>2 385 367³⁾</i>	<i>2 983 882³⁾</i>	<i>3 558 706³⁾</i>	<i>GDP (SNA 2008)</i>

ДОДАТОК Б

Показники доходів Зведеного бюджету України

Таблиця Б.1 – Доходи Зведеного бюджету України за 2016-2018 рр.,
млн грн.

	2016	2017	2018	
Податкові надходження	650 781,7	828 158,8	986 348,5	Tax revenues
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	199 005,0	259 082,9	336 083,0	Taxes on revenue, taxes on income, taxes on market value increase
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
податок та збір на доходи фізичних осіб	138 781,8	185 686,1	229 900,6	personal income tax and charge
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
військовий збір	11 457,2	15 067,0	18 723,5	military charge
податок на прибуток підприємств	60 223,2	73 396,8	106 182,3	corporate profit tax
Податки на власність	1,4	1,0	1,1	Taxes on property
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	46 608,4	51 132,3	50 086,9	Rent and fees for use of other natural resources
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів	1 062,4	942,8	1 176,3	rent for special use of forest resources
рентна плата за спеціальне використання води	1 397,8	1 501,0	1 776,5	rent for special use of water
рентна плата за користування надрами	40 780,8	44 978,7	43 045,3	rent for subsoil use
рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України	2 068,5	2 540,3	2 622,0	rent for radio frequency resource of Ukraine
плата за використання інших природних ресурсів	4,4	4,4	4,2	fee for other natural sources use
рентна плата за транспортування ¹⁾	1 294,4	1 165,3	1 462,5	rent for transportation ¹⁾
Внутрішні податки на товари та послуги	337 256,7	435 430,0	507 158,0	Domestic taxes on goods and services
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	55 116,3	67 774,2	72 695,5	excise tax on goods (products) made in Ukraine

Продовження додатку Б

	2016	2017	2018	
акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	35 006,2	47 674,4	54 062,3	excise tax on imported goods (products) into the territory of Ukraine
акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів	11 628,2	6 000,8	5 892,0	excise tax on retailers of excisable goods
податок на додану вартість	235 506,0	313 980,6	374 508,2	value-added tax
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	20 371,0	24 541,8	27 076,6	Taxes on international trade and external operations
з них:				of which:
ввізне мито ²⁾	20 001,3	23 898,4	26 560,4	import duty ²⁾
вивізне мито	369,7	643,5	516,2	export duty
Збори на паливно-енергетичні ресурси ¹⁾	279,0	-12,1	-6,2	Energy resources charges ¹⁾
Місцеві податки і збори, включаючи нараховані до 1 січня 2011 року	42 261,6	53 282,3	61 025,7	Local taxes and charges, incl. accrued before January 1, 2011
з них:				of which:
податок на майно	24 989,4	29 056,1	31 272,0	property tax
з них:				of which:
земельний податок та орендна плата за землю	23 323,6	26 384,5	27 321,1	land tax and land rental
єдиний податок	17 167,1	24 083,4	29 564,2	flat tax
місцеві податки і збори, нараховані до 1 січня 2011 року	0,1	0,3	-0,7	local taxes and charges accrued before January 1, 2011
Інші податки та збори	4 998,7	4 700,6	4 923,4	Other taxes and charges
з них:				of which:
екологічний податок	4 987,4	4 698,4	4 921,5	environmental tax
Неподаткові надходження	125 502,9	154 552,1	192 716,6	Non-tax revenues
у тому числі:				including:
Доходи від власності та підприємницької діяльності	53 364,5	73 894,6	89 030,6	Property and entrepreneurial activity income
з них:				of which:

Продовження додатку Б

	2016	2017	2018	
кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України "Про Національний банк України"	38 163,8	44 378,8	44 614,3	funds transferred by the National Bank of Ukraine according to the Law of Ukraine "On National Bank of Ukraine"
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	11 387,0	14 418,4	23 002,4	Administrative fees and charges, receipts from non-commercial economic activity
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
плата за надання адміністративних послуг	3 445,1	6 276,9	13 629,0	fee for administrative services
судовий збір та надходження від звернення застави у дохід держави	3 597,6	3 591,8	3 639,0	court fee and proceeds from forfeiture the bail to the state revenue
кошти, отримані за вчинення консульських дій	768,3	928,4	1 079,2	receipts from consular activity
виконавчий збір надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном	1 888,4	1 960,5	2 488,7	receipts from rent payments for using the integral property complex and other state property
державне мито	387,6	116,5	130,1	state duty
Інші неподаткові надходження	11 801,7	13 580,3	14 798,8	Other non-tax revenues
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
збори на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій	5 358,5	6 183,3	7 161,1	fees for state pension insurance for specific economic activity
Власні надходження бюджетних установ	48 949,7	52 658,8	65 884,8	Own-source revenues of budgetary institutions
Доходи від операцій з капіталом	1 594,0	2 160,5	2 801,0	Revenues from capital transactions
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
Надходження від продажу основного капіталу	518,5	646,2	740,1	Receipts from fixed capital disposal

Продовження додатку Б

	2016	2017	2018	
Надходження від реалізації державних запасів товарів	117,9	182,0	573,2	Receipts from disposal of the state inventories of goods
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	957,5	1 332,2	1 487,7	Receipts from disposal of land and intangible assets
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	4 198,2	1 631,2	1 559,0	From the European Union, foreign governments, international organizations and donor agencies
Цільові фонди <i>у тому числі:</i>	782,8	30 467,0	865,6	Special funds <i>including:</i>
Надходження до Фонду соціального захисту інвалідів	287,5	179,9	187,4	Receipts into the Fund for Social Protection of Disabled
Надходження до цільового фонду для забезпечення оборони і безпеки держави	0,2	29 667,2	0,1	Receipts into the special fund for country's defence and security
Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади	495,1	619,9	678,1	Special funds established by the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and other local government bodies and authorities
Всього доходів	782 859,5	1 016 969,5	1 184 290,8	Total revenue

ДОДАТОК В

Показники видатків Зведеного бюджету України

Таблиця В.1 – Видатки Зведеного бюджету України за 2016-2018 рр.,

млн грн.

	2016	2017	2018	
Загальнодержавні функції	134 256,9	166 295,1	191 550,0	General public services
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
Вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, фінансова та зовнішньополітична діяльність	30 406,6	45 738,9	65 602,0	Superior government bodies, local government bodies and authorities, financial and external activity
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
фінансова та фіскальна діяльність	7 696,7	11 040,0	15 376,4	financial and fiscal activity
зовнішньополітична діяльність	3 117,7	4 233,8	4 707,1	external activity
Економічна допомога зарубіжним країнам	-	10,0	10,0	Economic assistance to foreign countries
Інші загальні функції державного управління	4 663,0	5 929,6	4 457,0	Other public services
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
загальнодержавне планування та статистика	767,5	1 215,0	1 939,9	general public planning and statistics
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері державного управління	2 888,7	3 827,6	5 162,3	Basic and applied researches and developments in public services
Проведення виборів та референдумів	193,5	210,9	230,7	Conducting elections and referendums
Обслуговування боргу	96 105,2	110 578,2	116 088,0	Debt servicing
Оборона	59 359,1	74 360,4	97 024,1	Defence
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
Військова оборона	53 403,1	67 106,9	87 542,8	Military defence
Цивільна оборона	612,6	1 307,0	1 570,0	Civil defence
Військова освіта	1 987,8	2 402,7	2 935,0	Military education
Громадський порядок, безпека та судова влада	72 056,6	88 485,3	118 025,5	Public order, security and judiciary
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю та охорона державного кордону	39 277,2	40 972,0	53 672,8	Providing public order, counteraction criminality and state border protection
Протипожежний захист та рятування	6 408,2	9 301,3	11 853,5	Fire protection and rescue

Продовження додатку В

	2016	2017	2018	
Судова влада	7 098,7	9 660,9	15 088,6	Judiciary
Кримінально-виконавча система та виправні заходи	3 620,8	4 640,9	6 600,0	Criminal-executive system and penitentiary measures
Діяльність у сфері безпеки держави	7 668,9	10 101,9	12 520,4	State defence activity
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	3 124,6	5 656,9	7 175,5	Supervision over the laws adherence and representing functions in court
Економічна діяльність	66 191,3	102 883,4	140 761,4	Economic affairs
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	2 515,3	3 942,5	3 572,9	General economic, trade and labour affairs
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	5 781,8	12 943,6	14 107,3	Agriculture, forestry, hunting and fishing
Паливно-енергетичний комплекс	2 248,9	2 816,2	3 505,0	Fuel and energy complex
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	2 029,5	2 535,5	3 059,2	coal and other solid mineral fuels extraction
нафтогазова галузь	48,5	51,0	61,0	oil and gas
електроенергетична галузь	38,4	12,6	69,6	electric power
Інша промисловість та будівництво	546,6	1 869,1	15 053,2	Other industry and construction
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
будівництво	308,0	448,9	11 754,4	construction
Транспорт	29 262,0	49 389,7	70 293,4	Transport
<i>з них:</i>				<i>of which:</i>
дорожнє господарство	25 040,9	42 514,1	60 460,6	road economy
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	382,0	950,2	1 278,3	Communication, telecommunication and informatics
Інші галузі економіки	6 512,5	7 543,5	8 496,6	Other economic sectors
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1 009,8	1 410,7	1 520,5	Basic and applied researches and developments in economic sectors
Інша економічна діяльність	17 932,4	22 017,8	22 934,1	Other economic affairs

Продовження додатку В

	2016	2017	2018	
Охорона навколишнього природного середовища	6 255,4	7 349,3	8 242,1	Environmental protection
Житлово-комунальне господарство	17 547,5	27 187,5	30 345,5	Housing and utilities
Охорона здоров'я	75 503,4	102 392,4	115 852,0	Health
Духовний та фізичний розвиток	16 897,8	24 342,3	28 993,1	Cultural and physical development
Освіта	129 437,7	177 915,8	210 032,3	Education
Соціальний захист та соціальне забезпечення	258 326,1	285 761,7	309 363,6	Social protection and social security
<i>у тому числі:</i>				<i>including:</i>
Соціальний захист на випадок непрацездатності	10 308,7	12 830,0	16 108,6	Social protection in case of disability
Соціальний захист пенсіонерів	147 611,3	140 227,1	157 940,7	Social protection for retirees
Соціальний захист ветеранів війни та праці	6 976,5	6 792,0	10 234,4	Social protection for war and labour veterans
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	40 706,8	44 123,8	41 884,8	Social protection for families, children and youth
Соціальний захист безробітних	94,0	107,5	150,9	Social protection for the unemployed
Допомога у вирішенні житлового питання	41 625,3	68 728,7	69 233,0	Housing assistance
Соціальний захист інших категорій населення	8 337,9	9 472,8	9 247,5	Social protection for other categories of population
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	16,3	21,5	31,6	Basic and applied reseaches and developments in social protection
Інша діяльність у сфері соціального захисту	2 649,4	3 458,3	4 532,1	Other activity in social protection
Всього видатків	835 832,1	1 056 973,1	1 250 189,5	Total expenditure
Кредитування	1 841,3	2 122,1	1 893,0	Net lending
<i>Перевищення видатків над доходами (дефіцит)</i>	<i>54 813,9</i>	<i>42 125,7</i>	<i>67 791,8</i>	<i>Expenditure exceeding over revenue (deficit)</i>

ДОДАТОК Д

Стан державного та гарантованого державою боргу України

Таблиця Д.1 – Стан державного та гарантованого державою боргу за 2017-2018 рр., млрд грн.

Показники	на 01.01.2017		на 01.01.2018		на 01.01.2019	
	дол. США	грн	дол. США	грн	дол. США	грн
Державний борг у т.ч.:	60,7	1 650,8	65,3	1 833,7	67,2	1 860,2
внутрішній	24,7	670,6	26,8	753,4	27,5	761,1
зовнішній	36,0	980,2	38,5	1 080,3	39,7	1 099,1
Гарантований державою борг у т.ч.:	10,3	278,9	11,0	308,0	11,1	308,1
внутрішній	0,7	19,1	0,5	13,3	0,3	10,3
зовнішній	9,6	259,8	10,5	294,7	10,8	297,8
Разом державний та гарантований державою борг	71,0	1 929,7	76,3	2 141,7	78,3	2 168,3
внутрішній	25,4	689,7	27,3	766,7	27,8	771,4
зовнішній	45,6	1 240,0	49,0	1 375,0	50,5	1 396,9

ДОДАТОК Е

Інформація щодо залишків коштів на валютних рахунках Казначейства України

Таблиця Е.1 – Залишки коштів на валютних рахунках Казначейства
України за 2014-2018 рр., млн грн.

№ з/п	Залишки коштів на валютних рахунках Казначейства України, відкритих в установах банків (НБУ, АТ "Ощадбанк" та АТ "Укресімбанк")	станом на кінець дня 31 грудня 2014 року	станом на кінець дня 31 грудня 2015 року	станом на кінець дня 31 грудня 2016 року	станом на кінець дня 31 грудня 2017 року	станом на кінець дня 31 грудня 2018 року
1	Гривневий еквівалент, (млн. грн.)	11 959,80	35 356,89	33 399,02	63 476,72	47 170,65
2	в тому числі:					
3	Еквівалент доларів США, (млн. грн.)	431,70	29 421,26	29 142,59	58 179,74	40 632,16
	<i>Долари США, (млн дол США)</i>	<i>27,38</i>	<i>1 225,85</i>	<i>1 071,78</i>	<i>2 072,87</i>	<i>1 467,49</i>
4	Еквівалент євро, (млн грн)	11 349,71	5 924,13	3 650,00	5 278,99	6 480,19
	<i>Євро, (млн євро)</i>	<i>590,12</i>	<i>225,91</i>	<i>128,42</i>	<i>157,60</i>	<i>204,33</i>
5	Еквівалент японських єн, (млн. грн.)	172,33	0,12	590,64	0,00	0,00
	<i>Японські єни, (млн япон єн)</i>	<i>1 316,75</i>	<i>0,62</i>	<i>2 236,86</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>
6	Еквівалент російських рублів, (млн грн)	4,44	8,94	13,19	15,32	13,77
	<i>Російські рублі, (млн рос руб)</i>	<i>14,65</i>	<i>27,14</i>	<i>29,25</i>	<i>31,46</i>	<i>34,56</i>
7	Інші валюти, гривневий еквівалент, (млн грн)	1,62	2,44	2,60	2,67	44,53

**Декларація академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ**

Я, Міняйло Дар'я Володимирівна, студентка 2 курсу, денної форми навчання, економічного факультету, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування, освітньої програми «Фінанси і кредит», адреса електронної пошти daryamenyaylo98@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Сучасний стан бюджетної безпеки України та підвищення ефективності механізмів її забезпечення» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою* Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата 26.12.2019 Підпис _____

ПІБ (студент) Міняйло Д.В.

Дата 26.12.2019 Підпис _____

ПІБ (науковий керівник) Болдуєва О.В.